

GRATIS

# DE CLUB VAN #5 ECHTE LEZERS

HET MAGAZINE

Het nieuwe boek van  
**ROB VAN ESSEN**

Interviews met  
**NELLEKE  
NOORDERVLIET**  
over *De val van Thomas G.*  
en **FRANS DOUW** over het  
gevangenisleven in Nederland

Wat als  
**HILLARY  
NOOIT MET BILL**  
was getrouwd?

Boekentips  
**STRIJD  
TEGEN RACISME:**  
#educateyourself

---

WANT EEN ECHTE LEZER  
HEEFT NOOIT GENOEG BOEKEN

---

DE CLUB VAN  
**ECHTE  
LEZERS**  
\*\*\*\*\*

# EDITORIAAL

---



*Hoe herken je een Echte Lezer?*

- 1. Een Echte Lezer kijkt altijd in andermans boekenkast*
- 2. Een Echte Lezer verdwijnt het liefst in een boek*
- 3. Een Echte Lezer weet meer*

Sommige boeken lees je niet simpelweg, je verslindt ze, herleest ze en vervolgens eis je van iedereen in je directe omgeving dat ze ze ook lezen. Dat klinkt wat obsessief, maar sommige boeken kun je niet loslaten en wil je delen met Echte Lezers. Dit magazine barst van zulke boeken. Zo gaat de pageturner *De val van Thomas G. van Nelleke Noordervliet* over een uitgever die een controversieel boek uitgeeft. Al snel velst iedereen een vernietigend oordeel over hem, maar is dat wel terecht? Daarnaast geven wij boekentips om de Black Lives Matter-beweging beter te begrijpen terwijl je tegelijkertijd veelgeprezen boeken kunt lezen. Lees het interview met Frans Douw, die een memoir schreef over zijn ervaringen als gevangenisdirecteur.

We hebben weer een magazine vol leesfragmenten, interviews en boekentips. Lees ze gauw en ren daarna met je verlanglijstje (zie p. 120) naar je lokale boekhandel.

Volg ons ook op Instagram en Facebook, en maak via onze nieuwsbrief iedere maand kans op een boek.

Team De Club van Echte Lezers

*Tais & Karlijn*



WANT EEN ECHE LEZER  
HEEFT NOOIT GENOEG  
BOEKEN



# MAAK KANS OP EEN BOEKENPAKKET TER WAARDE VAN €100,-!

*Kun je niet genoeg krijgen van boeken en wil je op  
de hoogte blijven van het laatste nieuws, (win)acties  
en sneak previews?*

*Meld je dan nu aan voor de nieuwsbrief van  
De Club van Echte Lezers  
en maak zo kans op een boekenpakket t.w.v. € 100,-.  
Aanmelden kan via [atlascontact.nl/nieuwsbrief](https://atlascontact.nl/nieuwsbrief)*

*De Club van Echte Lezers MAGAZINE* verschijnt driemaal per jaar.



DIT MAGAZINE WORDT JE AANGEBODEN DOOR UITGEVERIJ ATLAS CONTACT

© 2020 alle auteurs en vertalers

Omslagontwerp Loudmouth

Omslagbeeld © Werry Crone

Ontwerp binnenwerk Wim ten Brinke

De leesfragmenten in dit magazine zijn veelal ongecorrigeerde voorpublicaties.



# INHOUD



**4 CURTIS SITTENFELD  
RODHAM**  
Leesfragment  
Vertaald door Inge Kok en Barbara Lampe

**14 WIETEKE VAN ZEIL  
ALTIJD IETS TE VINDEN**  
Leesfragment

**20 NELLEKE NOORDERVLIET  
DE VAL VAN THOMAS G.**  
Leesfragment + interview

**30 LODEWIJK PETRAM EN SAMUËL  
KRUIZINGA  
DE OORLOG TEGEMOET**  
Leesfragment

**40 EMILY ST. JOHN MANDEL  
HET GLAZEN HOTEL**  
Recensie

**42 PIETER SIJPERMA  
HANS WIEGEL**  
Leesfragment

**50 ROB VAN ESSEN  
EEN MAN MET  
GOEDE SCHOENEN**  
Verhaal

**62 FRANS DOUW  
HET ZIJN MENSEN**  
Interview

**68 NICK HORNBY  
OP HET EERSTE GEZICHT**  
Leesfragment  
Vertaald door Nico Groen

**74 #EDUCATEYOURSELF**  
Boekentips

**76 ANTON DE KOM  
WIJ SLAVEN VAN SURINAME**  
Leesfragment

**82 IAN BURUMA  
HET CHURCHILLCOMPLEX**  
Leesfragment  
Vertaald door Arthur Wevers

**90 PHILIP SNIJDER  
HET SMARTLAPPENKWARTIER**  
Leesfragment

**98 SANDER HEIJNE  
EN HENDRIK NOTEN  
FANTOMGROEI**  
Leesfragment

**106 CHRISTOPHER WYLIE  
DE GROTE DATAROOF**  
Leesfragment  
Vertaald door Leontine Brandt Corstius

**114 COBI VAN BAARS  
BRANDUREN**  
Leesfragment

# CURTIS SITTENFELD



Foto: © Josephine Sittenfeld

Curtis Sittenfeld is schrijfster van onder meer *Prep*, *De echtgenote* (een sleutelroman over Laura Bush) en *Zusjesland*. Ze publiceert regelmatig in onder andere *The New Yorker*, *The Atlantic* en *Vanity Fair*. Haar romans verschijnen in dertig landen.

# RODHAM

WAT ALS HILLARY  
NOOIT MET BILL WAS  
GETROUWD?

## Rodham in het kort:

1971. Hillary Rodham is een veelbelovende jonge vrouw: ze studeert rechten aan de prestigieuze rechtenfaculteit van Yale, en maakt naam als activiste en voorvechtster van vrouwenrechten. En dan valt ze als een blok voor Bill Clinton. Een knappe, charismatische medestudent die zijn politieke carrière al ijverig in de steigers aan het zetten is. Tussen Hillary en Bill ontstaat een diepgaande intellectuele, emotionele en fysieke verbintenis.

In het echt trouwde Hillary Rodham met de liefde van haar leven en werd zij de Hillary Clinton die we al decennia kennen. Maar in deze meesterlijk verbeelde roman kiest Hillary een andere weg en verlaat ze Bill. In de daaropvolgende decennia klimt ze op in de Amerikaanse politiek. Haar wegen zullen die van Bill Clinton telkens opnieuw kruisen, zowel in de politieke arena als privé.

Curtis Sittenfeld verweeft feiten met zeer plausible fictie in dit weergaloze portret van een ambitieuze vrouw op weg naar de top – in een wereld waarin mannen nog steeds de dienst uitmaken.



‘Deze roman kún je niet weggelgen.’  
– *New York Observer*

# RODHAM

---

## HOOFDSTUK 1

1970

Toen ik hem voor het eerst zag, vond ik hem net een leeuw. Hij was een meter achten-tachtig, hoewel ik toen alleen wist dat hij lang was. En hij leek zelfs nog langer door-dat hij fors en lang was, niet mager en lang. Hij had brede schouders en een groot hoofd, en zijn haar was centimeters langer dan het later zou zijn, wat de aandacht vestigde op de rossige kleur ervan; zijn baard had dezelfde tint. Ik zal hem wel een knappe leeuw hebben gevonden, maar zelfs vanuit de verte leek hij zo van zichzelf vervuld dat zijn knappe uiterlijk erdoor werd genutraliseerd. Hij leek iemand die meer zuurstofgebruikte dan waar hij recht op had.

Ik nam dit allemaal waar in een studentenhuiskamer op de juridische faculteit van Yale, in de herfst van 1970 – tijdens mijn tweede jaar rechten en zijn eerste. Ik was er met mijn vriend Nick, en Bill sprak met zijn harde, hese stem met een zuidelijk accent tegen een groepje van vijf of zes andere studenten. Hij verklaarde vol enthousiasme: ‘En dat niet alleen, we kweken de grootste watermeloenen ter wereld!’

Nick en ik keken elkaar aan en begonnen te lachen. ‘Wie is dat?’ fluisterde ik.

‘Bill Clinton,’ fluisterde Nick terug. ‘Hij komt uit Arkansas en hij praat over niets anders.’ Nicks volgende opmerking was op de juridische faculteit van Yale minder opmerkelijk dan het feit dat Bill uit Arkansas

kwam. ‘Hij heeft met een Rhodesbeurs aan Oxford gestudeerd.’

Nadat ik was toegelaten tot zowel Harvard als Yale besloot ik waar ik heen zou gaan met behulp van een regel die ik voor mezelf had vastgesteld toen ik nog zo jong was – waarschijnlijk zat ik in de derde of vierde klas – dat ik me moeilijk een tijd kon heugen dat ik me er niet aan had gehouden. Hoewel ik er nooit met iemand over had gesproken, noemde ik hem in gedachten de regel van twee: als ik niet precies wist wat ik moest doen, maar ik kon twee redenen bedenken die ervóór waren, deed ik het. Als ik twee redenen kon bedenken die ertegen waren, deed ik het niet. Soms waren er natuurlijk situaties waarin er zowel twee of meer redenen vóór als tegen iets waren, maar dat gebeurde niet vaak.

Moest ik in de derde van de middelbare school Latijn kiezen? Omdat ik had gehoord dat het een voortreffelijke leraar was en omdat het me zou helpen bij het toelatingsexamen voor de universiteit – ja.

Moest ik naar het uitstapje van de jongerengroep van mijn kerk in Gebhard Woods State Park gaan als ik daardoor het feestje voor de zestiende verjaardag van mijn vriendin Betty zou missen? Omdat de datum van het uitstapje eerder was bekendgemaakt en omdat iets wat door een kerk was georganiseerd per definitie ethischer was dan een feestje – ja.

Moest ik me een suikerbroodkapsel aanmeten? (Ja.) Moest ik geschiedenis als hoofdvak kiezen? (Nee.) Moest ik politico-



logie als hoofdvakkiezen? (Ja.) Moest ik aan de pil gaan? (Ja.) Moest ik een zwarte rouwband dragen nadat dr. King was vermoord? (Ja.) Dat mijn ‘redenen’ vaak gewoon mijn eigen voorkeur verwoordden, ontging me niet. Maar wat gaf dat in de beslotenheid van mijn eigen hoofd?

De redenen waarom ik uiteindelijk voor Yale koos waren (1) de inzet van Yale voor overheidsdiensten en (2) toen ik op een feestje op de juridische faculteit van Harvard was nadat ik daar was aangenomen, verkondigde een professor dat Harvard niet meer vrouwen nodig had. Net als op Yale bestond op Harvard op dat moment ongeveer tien procent van de rechtenstudenten uit vrouwen, en ik kwam enigszins in de verleiding om me alleen in te schrijven om die professor dwars te zitten. Maar slechts enigszins.

Op een avond in maart 1971, kort na de voorjaarsvakantie, was ik aan het studeren in de juridische bibliotheek, die zich in een markant gotisch gebouw bevond. De bibliotheek was gevestigd in een lange zaal vol studienissen. Grote, gewelfde glas-inloodramen verrezen boven de boekenplanken en er hingen bronzen kroonluchters aan het houten plafond.

Ik zat al ongeveer anderhalf uur in een studienis, en telkens wanneer ik mijn ogen opsloeg, keek ik Bill Clinton aan – de leeuw. Hij zat ongeveer zes meter bij me vandaan op een tafel te praten met een man die ik niet kende. Ik vroeg me af of Bill me soms voor iemand anders aanzag. Aan de andere kant zaten er in mijn jaar maar zevenentwintig vrouwen, dus kon het niet al te moeilijk zijn om ons uit elkaar te houden.

Ik stond op, liep naar hem toe en zei: ‘Ik

merk dat je naar me kijkt. Kan ik soms iets voor je betekenen?’ Ik stak mijn hand uit. ‘Ik ben Hillary Rodham.’

Hij glimlachte langzaam en van oor tot oor, en zei met zijn warme, hese, zuidelijke stem: ‘Ik weet wie je bent.’ (O, die glimlach van Bill Clinton! Er is meer dan vijfenveertig jaar verstreken sinds die avond in de bibliotheek en het is weleens door me heen geschoten dat zijn glimlach misschien mijn ondergang is geweest.) Hij voegde eraan toe: ‘Jij hebt op damesdag professor Geaney op zijn vingers getikt.’

Dat – de damesdag – was een ritueel dat in acht werd genomen door enkele professoren die maar één keer per semester iets aan vrouwelijke studenten vroegen, op een vastgestelde dag. Maar professor Geaney, die fiscaal bedrijfsrecht gaf, een college voor gevorderde studenten dat Bill niet volgde, voerde de traditie nog verder door dan de meesten. Elke Valentijnsdag begon de professor zijn college met de mededeling dat het damesdag was en nodigde hij alle maagden uit zich voor in de zaal te verzamelen. Toen hij dat een paar weken geleden had gedaan, was ik samen met de twee andere vrouwen in de groep opgestaan, maar waren we op onze plaats gebleven, zoals we van tevoren hadden afgesproken, en ik had namens ons alle drie het woord gevoerd. Ik zei: ‘Dit is een beledigend gebruik dat niet thuishoort binnen een academische setting. De aanwezige vrouwelijke studenten horen te worden behandeld als volwaardige leden van de gemeenschap op deze juridische faculteit, met dezelfde rechten om aan dit college deel te nemen als de mannelijke studenten.’

Toen ik was uitgesproken had ik iets van de uitdagende voldoening ervaren die ik

had gehad tijdens de buluitreiking op Wellesley, en dat gevoel was er niet minder op geworden toen professor Geaney had gezegd: ‘Goed dan, juffrouw Rodham. De dames mogen blijven waar ze zijn, maar aanzien u er vandaag blijkbaar bijzonder op gebrand bent uw standpunten kenbaar te maken, mag u onze bespreking beginnen door de zaak van Gregory contra Helvering samen te vatten.’

‘Heel graag,’ zei ik.

In de bibliotheek zei ik tegen Bill Clinton: ‘Ja, dat was ik.’

Bill verhief zich van het bureau, in zijn volle een meter achtentachtig, met zijn rossige haar en baard, en pakte mijn nog altijd uitgestoken hand (ik was een meter vijfenzestig). Hij zei: ‘Het is een genoegen je officieel te leren kennen. Ik ben Bill.’

‘Wil je soms bij de rechtswinkel gaan werken?’ vroeg ik. Ik werkte al anderhalf jaar als vrijwilligster bij de rechtswinkel in New Haven.

Dat leek hij gemakkelijk te vinden, al begreep ik niet waarom. Onze handen bewogen niet meer, maar hielden elkaar nog steeds vast – zijn hand was enorm groot – toen hij zei: ‘Misschien. Zou je soms eens ergens een kop koffie willen gaan drinken om het te bespreken?’

Terwijl ik mijn hand terugtrok, zei ik: ‘Als je overweegt van de zomer bij de winkel te gaan werken, moet je je zo snel mogelijk aanmelden. De plaatsen zijn altijd zo vergeven.’

‘Nee, ik ga in Florida dingen organiseren voor McGovern. Maar wat vind je van die kop koffie?’

Vroeg hij me mee uit? Binnen enkele seconden overwoog ik die mogelijkheid en zette ik haar van me af. Daar waren toevallig twee redenen voor. De eerste was dat Bill

Clinton een voelbaar ongeduldige en inhellige energie had, en die energie was op de juridische faculteit van Yale weliswaar niet uniek, maar was bij hem extremer dan bij de meesten. Hij wilde onmiskenbaar iets van me, maar het leek onbevattelijk dat het iets romantisch was. En het leek niet onbevattelijk omdat mannen geen belangstelling voor me hadden; soms hadden ze dat, maar de mannen die belangstelling voor me hadden, waren nooit buitensporig charismatisch en knap.

Zodoende deed ik niet opzettelijk onaakbaar, deed ik niet gereserveerd toen ik zei: ‘Tot het weekend heb ik het druk, maar op zaterdagmiddag heb ik tijd om met je af te spreken.’

De ruimte in de rechtswinkel waar we de intakegesprekken voerden, bevatte vier bureaus en één reusachtige archiefkast, en toen ik er op vrijdagochtend arriveerde, was Fred, een andere rechtenstudent, al aanwezig en aan het bellen. Hij trok twee keer op een vriendelijke manier zijn wenkbrauwen in mijn richting op terwijl hij in de hoorn zei: ‘Helaas behandelen we geen strafzaken, maar ik kan u de naam geven van een vrijwilligersorganisatie van advocaten.’ Ik zette mijn lichtbruine leren tas onder een bureau. Elk semester werkten er ongeveer dertig studenten in de winkel – in het eerste semester kreeg je er studiepunten voor, en daarna leverde het punten noch geld op, wat we gekscherend een goede oefening noemden voor een carrière als pro-Deoadvocaat – dus had niemand in die ruimte een eigen bureau. Ik zat nog niet of de telefoon op mijn bureau ging al en de rest van de ochtend voerde ik intakegesprekken, net als Fred en een andere student die Mike heette

en die na mij was binnengekomen. De overgrote meerderheid van de bellers konden we niet helpen – hun inkomen was niet laag genoeg, of ze woonden buiten de geografische grenzen waarbinnen we mochten werken – maar we hoorden niet op te hangen zonder de namen en telefoonnummers van andere instanties te verstrekken.

Het was even over enen toen Harold Meyersen, mijn supervisor, zei: ‘Hillary, wil je naar mijn kamer komen zodra het schikt?’

‘Ik kan nu komen,’ zei ik, en ik volgde hem naar zijn bureau. Harold was een advocaat van midden veertig die ook op Yale doceerde.

Hij bekeek enkele dossiermappen en gafer twee aan mij. ‘Het is een uitzetting vanwege geluidsoverlast van iemand met huursubsidie en een vaste huur, maar ik vermoed dat de huisbaas gewoon de huur wil verhogen. Kijk of er grond is voor burengerucht.’

Ik hield de dossiers omhoog. ‘Zit er een kopie van het huurcontract in een van deze dossiers?’

‘Die zou er moeten zijn.’

‘Wanneer moet de beklagde het pand verlaten?’

‘Op 31 maart.’

Dat was al binnen twee weken, en ik zei: ‘Alle mensen. Moet ik eerst proberen met de huisbaas te onderhandelen of gewoon uitsstel van executie aanvragen?’

‘Bekijk de zaak en vertel het me daarna.’ Harold glimlachte. ‘Ik weet dat je van een uitdaging houdt.’

Zaterdag had ik om twaalf uur met de vier andere leiders van de afdeling Yale van de Verenigde Rechtenstudenten voor Verandering afgesproken bij de studentenbond voor het lezen en ondertekenen van de laatste

versie van een open brief – die eerder die week gezamenlijk was geschreven en die ik ’s morgens had uitgetypt – aan Carl Albert, de voorzitter van het federale Huis van Aangelegenheden. Na druk gelobby van anti-oorlogsactivisten zou Albert naar verluidt op het punt staan een amendement te steunen om de leeftijd voor het nationale stemrecht te verlagen naar achttien. Ondertussen was ik van plan die avond naar een etentje bij Richard en Gwen Greenberger te gaan waarvoor iedereen wat zou meebrengen. Richard gaf zowel staatsrecht als burgerrechten, mijn favoriete vak tot dan toe – misschien was het geen toeval dat Richard de enige professor was die ik tutoyeerde – en Gwen, die zelf in 1963 aan Yale haar rechtenbul had gehaald, leidde het bij de universiteit aangesloten Nationaal Initiatief voor Kinderen, waarvoor ik de vorige zomer had gewerkt. Voor het etentje had ik aangeboden chocoladekoekjes mee te brengen, een van de weinige dingen waarvan ik wist dat ik ze kon maken.

Tussen het tekenen van de brief en het etentje had ik om drie uur afgesproken met Bill. Toen ik bij het café kwam, stond hij buiten te wachten. Hij hield zijn hoofd scheef naar rechts en zei: ‘Ik heb een beter idee. Ik kwam op weg hiernaartoe langs het museum. Heb je belangstelling voor de Rothko-tentoonstelling?’

‘Het museum is niet open,’ zei ik. Door een arbeidsconflict waren diverse universiteitsgebouwen op dat moment dicht.

‘Precies,’ zei hij. ‘Wil je me wat magie uit Arkansas zien bedrijven?’

Ik kon me niet inhouden. Ik zei: ‘Komen er watermeloenen aan te pas?’

Hij lachte. ‘Ik dacht al dat je in die huiskamer misschien zat mee te luisteren.’ Dat was

zes maanden geleden geweest, en hoewel ik me die dag nog herinnerde, was ik een beetje verbaasd dat hij dat ook deed. Hij voegde eraan toe: 'Als je de details wilt weten, het is de plaats Hope, in het zuidwesten van de staat, waar ze de allerbeste watermeloenen kweken. Ik ben grotendeels opgegroeid in Hot Springs, maar ik ben geboren in Hope. De grond is daar mooi zanderig door de rivier, en we hebben eens een watermeloen van bijna honderd kilo naar president Truman gestuurd.'

'"We" als jouw familie?'

'"We" als de stad, hoewel mijn oom Carl, die getrouwd was met Otie, de zus van mijn oma, een kampioen watermeloenkweker was. Eerlijk gezegd smaken de enorm grote watermeloenen niet het lekkerst. De kleine zijn het zoetst.'

'Ik beloof dat ik Truman niet zal vertellen dat jullie hem hebben beduvelde,' zei ik. 'En ja, ik heb belangstelling voor de Rothkottentoonstelling. Wat de magie uit Arkansas betreft, ben ik bereid mijn ongeloof tijdelijk op te schorten.'

'Als er niet meer voor me in zit, doe ik het ermee.' Vervolgens nam hij me vluchtig op en ik had het vreemde idee dat hij mijn hand zou kunnen pakken, maar in plaats daarvan wandelden we al snel naast elkaar, en ik vroeg me af of ik me dat vreemde gevoel had verbeeld. Onder het lopen was ik me bewust van zijn lengte en gewicht naast me; ik moest mijn nek rekken om hem aan te kijken.

Ik zei: 'Wat vind je van je colleges?' De afgelopen dagen, sinds we elkaar in de bibliotheek hadden gesproken, was ik tot de conclusie gekomen dat als hij me niet wilde zien om me uit te horen over het werk bij de rechtswinkel, hij misschien advies wilde hebben over de vakken die hij moest kiezen

voor zijn tweede jaar.

'Ik kan niet liegen,' zei hij. 'Ik stel alles altijd uit tot het laatste moment. Ik heb de slechte gewoonte om buiten de universiteit meer projecten op me te nemen dan ik zou moeten doen, en meestal heb ik alles pas ongeveer drie minuten voor het college begint gelezen.' Zijn gezicht vertrok even voordat hij eraan toevoegde: 'Als ik tenminste überhaupt naar het college ga.'

'Wat doe je de rest van de tijd?'

'Ik geef onder andere strafrecht op de Universiteit van New Haven. Dat is om geld te verdienen, maar het is geen slechte schnabbel. Het zijn colleges voor politieagenten in opleiding, waardoor ik een interessant in-kijkje krijg in hun leven. Ik fungeer ook als loopjongen voor een plaatselijke advocaat, bezorg papieren en zo. Maar de beste baan was, tot dat ineens niet meer zo was, campagne voeren voor Joe Duffey afgelopen herfst.'

'Ach,' zei ik. 'Dat spijt me.' Duffey, een docent in het hoger onderwijs, had zich in Connecticut met een antioorlogsprogramma kandidaat gesteld voor de federale Senaat, maar had verloren van de Republikein Lowell Weicker.

Bill schudde zijn hoofd. 'Een klassiek voorbeeld van de juiste man met de verkeerde boodschap. Joe is opgegroeid in een arbeidersmilieu, maar hij kon fabrieksarbeiders er niet van overtuigen dat hij hen begreep. Heb jij aan campagnes meegedaan?'

Ik zei: 'Nou, ik heb de zaterdag voor de verkiezingen meegedaan aan Duffeys huis-aan-huiscampagne. En op Wellesley College ging ik in het weekend naar New Hampshire om vrijwilligerswerk te doen voor McCarthy. Maar hierdoor wil je nu misschien meteen een eind maken aan ons ge-

sprek. Ik heb mijn eerste campagne-ervaring opgedaan door langs de deur te gaan voor Goldwater.’

‘O, Hillary.’ Bill keek zowel ontsteld als vermaakt. ‘Zeg dat het niet waar is.’

‘Ik ben geleidelijk aan tot inzicht gekomen. In ‘68 ben ik zowel naar de conventie van de Republikeinen als die van de Democraten geweest.’

Bill kneep zijn ogen samen. ‘Is dat legaal? Of überhaupt mogelijk, metafysisch gezien?’

‘Nu ben ik een trouwe Democraat, en dat komt doordat ik de alternatieven zorgvuldig heb overwogen. Maar eerlijk gezegd was ik al overgestapt en zou ik niet naar de Republikeinse conventie zijn gegaan als het stageprogramma van Wellesley me niet had opgedragen die zomer mee te werken aan de Republikeinse voorverkiezingen voor het Huis van Afgevaardigden. Maar op de conventie heb ik wel Frank Sinatra ontmoet.’

‘Ach, dat is tenminste iets.’ Bill neuriede een paar maten van ‘Strangers in the Night’. ‘Wat zijn je plannen na Yale?’

‘Die wisselen per dag.’ Ik lachte even. ‘Ik wil op een gegeven moment beslist in Washington werken. Deze zomer ga ik werken op een advocatenkantoor in Californië, en ik snap dat procederen opwindend kan zijn. Maar ik doe ook onderzoek voor Gwen Greenberger van het Nationaal Initiatief voor Kinderen. Ken je de Greenbergers?’ Ik bewonderde Gwen en Richard niet alleen in professioneel opzicht, maar werd ook door hen als persoon gefascineerd. Hij was wit en joods en kwam uit Georgia, zij was een zwarte baptist uit New York, en ze waren de ouders van een tweeling, twee jongetjes van drie. Ik was verrukt van het leven en het huishouden van de Greenbergers: hun tal-

loze boekenplanken, het feit dat hij soms het eten klaarmaakte, zoals ze grappen maakten én stredden voor rechtvaardigheid én allebei verbluffend maar onopvallend briljant waren. Het was allemaal een hemelsbreed verschil met de manier waarop mijn ouders met elkaar omgingen.

‘Ik volg op het moment staatsrecht bij Richard,’ zei Bill. ‘Hij is fantastisch.’

‘Ik ga vanavond bij hen eten,’ zei ik. ‘Wat zijn jóúw plannen na Yale?’

‘Ik ga terug naar Arkansas om me kandidaat te stellen voor het Congres of voor de functie van procureur-generaal.’ Bill was niet de eerste op Yale die ik zo’n doel hoorde noemen, maar hij deed het wel met de grootste zekerheid.

Ik zei: ‘Op Wellesley was ik voorzitter van de studentenraad, maar ik denk dat ik het daarmee wel gehad heb – dat ik voortaan niet meer als kandidaat bij campagnes betrokken zal zijn.’

‘Waarom niet?’

‘Ach, in de eerste plaats ben ik een vrouw. Verder denk ik dat jij het niet erg vindt om mensen om geld te vragen.’

‘Absoluut niet, inhaligheid hoort bij het spel. Maar ik ben behoorlijk brutaal.’

Ik lachte.

‘Op school heb ik in de leerlingenraad gezeten en in het begin van mijn studie in de studentenraad,’ zei hij. ‘Maar ik studeerde aan Georgetown in Washington, en hoe langer ik in de stad was, hoe meer tijd ik doorbracht op Capitol Hill in plaats van op de campus. Het was moeilijk om de verlokking van het echte werk te weerstaan. Ik heb gewerkt voor Fulbright, en als ik moest kiezen tussen het bijwonen van een vergadering van de commissie Buitenlandse Zaken of het luisteren naar mensen van twintig die

klaagden over het eten in het kantine was dat niet echt moeilijk.'

'Het lijkt heel wat anders om Congreslid of procureur-generaal in Arkansas te zijn,' zei ik. 'Of niet? Geografisch en ook, je weet wel, metafysisch gezien?'

Deze keer lachte hij. 'Als ik thuis ben ga ik kijken wat het meest voor de hand ligt,' zei hij. 'Eerlijk gezegd ben ik bereid zo ongeveer elk ambt te vervullen dat het leven van de mensen in Arkansas verbetert.'

'Je klinkt in elk geval als een politicus.'

We sloegen Chapel Street in en mijn opmerking leek hem niet te deren, want hij zei: 'Je bedoelt dat ik niet echt klink?'

'Misschien eerder ingestudeerd dan niet echt.'

'Is er een verschil?'

'Jazeker,' zei ik.

'Er zit een ronduit waardeloos Republikeins Congreslid, een vriendje van Nixon, in het derde district, dat afgezien van Fayetteville voornamelijk uit platteland bestaat. De man is best aardig als je met hem praat, maar eenmaal in Washington is hij zijn kiezers totaal vergeten. Het zou een waagstuk zijn om hem te wippen, maar je moet ergens beginnen.'

We waren bij de voorkant van het museum gekomen, alweer een gotisch gebouw, dat in dit geval veel weg had van een kasteel. Ik bleef staan, waardoor Bill ook bleef staan. Ik keek op naar zijn gezicht en zei: 'Waarom zijn we hier? Ik bedoel niet bij het museum. Ik bedoel: waarom zijn we bij elkaar? Wat wil je?'

Hij glimlachte: 'Wat denk je dat ik wil?'

'Nee,' zei ik. 'Geef me een echt antwoord. We hebben genoeg...' – ik zocht naar het juiste woord en vond er een dat ik nog nooit had gebruikt – '... geklessebest.'

Er verscheen een bezorgde uitdrukking op zijn gezicht, en toen hij sprak, klonk hij serieus. Hij zei: 'We hebben een afspraakje. Ik wilde een keer met je afspreken.'

Ik staaarde hem een paar seconden aan. 'Waarom?'

Hij zag er nog steeds ongerust uit, bang om iets verkeerd te doen, en eerder nuchter dan vleierend toen hij zei: 'Omdat niemand op Yale zo slim is als jij.'

Ik wist niet was ik moest zeggen, dus lachte ik. Het klonk meer als gegiechel dan mijn bedoeling was.

'Je moet weten dat er zo over je wordt gepraat,' zei Bill. 'Ik wist al ruim een jaar geleden wie je was. Mijn moeder heeft dat artikel over je uit *Life* geknipt en naar me toegestuurd in Oxford.'

'En daar val je op? Op slimme vrouwen?'

'Waarom niet?'

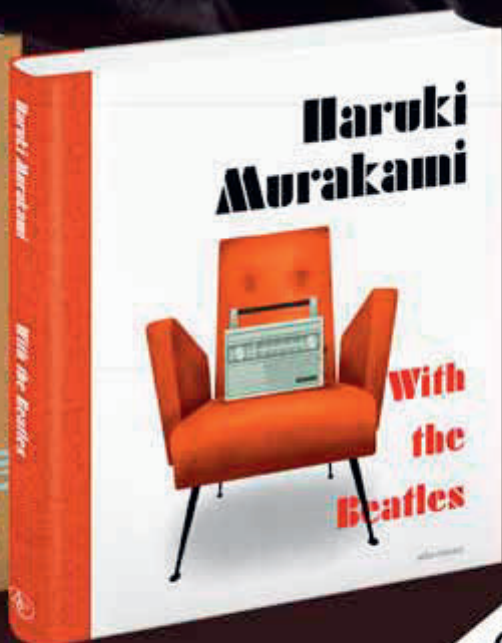
'Als je van plan bent carrière te maken in de politiek zou ik denken dat je eerder een liefhebbende huisvrouw zoekt.'

'Nou, ik vraag je niet ten huwelijk,' zei hij, en ik werd overspoeld door een golf van gêne. Vervolgens glimlachte hij weer en voegde hij eraan toe: 'Nog niet.' Dat zal wel mijn eerste kennismaking zijn geweest met Bills neiging om te flirten en zijn vriendelijkheid, die elkaar overlaptten. Hij zei: 'Moet je horen. Op het moment vind ik het gewoon leuk om bij je te zijn. Ik had al het idee dat je echt te gek zou zijn, en dat ben je.' Hij zweeg een halve seconde en voegde er, niet volkomen ongedwongen, aan toe: 'En ook heel aantrekkelijk.' Hij knikte met een schuin hoofd naar de ingang van het museum. 'Zou ik je niet wat magie uit Arkansas laten zien?'

**Dit boek is reeds verschenen**

'Murakami  
houdt zware  
zaken licht  
en deinend.'

— DE VOLKSKRANT



VERKRIJGBAAR  
20 OKTOBER

# WIETEKE VAN ZEIL



Foto: © Najib Nafid

Wieteke van Zeil is kunsthistoricus en journalist en schrijft de wekelijkse column 'Oog voor detail' in *de Volkskrant*, die werd bekroond met een European Newspaper Award. Eerder schreef ze *Dichterbij* (2015) en *Goed kijken begint met negeren* (2018).



# ALTIJD IETS TE VINDEN

## *Altijd iets te vinden in het kort:*

We kennen voortdurend waarde toe aan de dingen die we zien en mee-maken. Die oordelen zijn gebaseerd op wat we kennen, weten en 'normaal' vinden. Maar door de invloed van (vooral social) media lijkt het soms wel of een snelle mening een prestatie is. Zo ook in musea: wie naar kunst kijkt, voelt zich misschien geneigd er meteen iets van te moeten vinden. Maar om iets echt op waarde te schatten, kan het juist helpen je mening even voor je uit te schuiven. Al sinds de Oudheid wordt kunst gebruikt om de vaardigheid van oordelen te verfijnen, het is zelfs een van de klassieke deugden: *prudentia*.

Kunst biedt ons nieuwe perspectieven en kan ons helpen ons te verplaatsen in de beleving van anderen. Wieteke van Zeil verkent op de haar kenmerkende manier, detail voor detail, de kunst van het vormen van een oordeel. Ze geeft tips om je mening uit te stellen en tot nieuwe inzichten te komen – waardoor je een gewogen oordeel kunt vormen. *Altijd iets te vinden* bevat daarnaast 59 associatieve beschouwingen over kunstdetails, die de lezer aanmoedigen zelf onderzoekend te observeren. Want oordeel vormen is een kunst, en kunst kan ons helpen beter te oordelen.

MET WIETEKE WORDT  
ELK KUNSTWERK EEN FEEST  
OM NAAR TE KIJKEN



De pers over *Goed kijken begint met negeren*:

‘De geestige, opmerkelijke observaties van Wieteke van Zeil, haar kennis van zaken en oog voor de kleinste details, maken van elk schilderij een feest om naar te kijken. Niet alleen voor de kenner, maar ook voor de absolute leek.’

– Sylvia Witteman

## Omarm veranderlijkheid

JE MENING BIJSTELLEN IS GEEN ZWAKTE,  
HET VERGT INZET EN AUTONOMIE

Joseph veranderde mijn blik op kunst meer dan ik voor mogelijk hield. Ik had hem al vaker gezien, en vaker dan eens, maar ik merkte hem pas op toen ik op hem gewezen werd.

Joseph ligt op het vlot van Médusa op een gruwelijk schilderij van Théodore Géricault over de schipbreuk van het Franse schip Médusa in 1816. De bemanning vond toevlucht in de reddingsboten, maar een vlot met 151 drenkelingen raakte op drift. Er brak paniek uit, er werden mensen in zee gegooid en om te overleven aten anderen elkaar op. Na dertien dagen op zee werd het vlot met nog slechts vijftien levende mensen aangetroffen. Twee jaar later vereeuwigde Géricault de gebeurtenis in een van de beroemdste schilderijen-als-nieuwsverslaggeving die er zijn. Zelden werd een actualiteit zo snel een symbool.

In 2016 zag ik het werk weer, midden in de vluchtelingen crisis, en de relevantie ervan raakt me opnieuw. Er verdronken mensen, ook kinderen, op zinkende vloten rond Europa, en hier stond ik, te kijken naar verdrinkende mannen en vrouwen.

In veel oude kunstwerken zit een zekere anonimiteit; je weet niet wíe er afgebeeld zijn. Alleen de namen van mensen van wie een portret is gemaakt krijgen we mee, en dan nog lang niet alle. In historiestukken of

genreschilderijen is vrijwel iedereen een naamloze acteur of figurant. Er hebben mensen model gestaan, maar individualiteit is niet belangrijk. Toch veranderde er iets toen ik

attent werd gemaakt op Joseph, een van de meest geliefde modellen voor schilderijen zoals het vlot van Médusa. Dat gebeurde in 2019.

Joseph was het beste zwarte model in de Franse schilderkunst van bijna de hele negentiende eeuw. De vraag naar hem was zo groot dat hij op de loonlijst stond van de Parijse École des Beaux Arts. Hij was een professioneel model, voor Delacroix tot Géricault, en tot op bejaarde leeftijd. Het kostte anderhalve eeuw en een beetje interesse in zwarte modellen voordat hij voor het publiek een naam kreeg. Ik kreeg hem in het vizier tijdens de tentoonstelling *Le Modèle Noir* in Musée D'Orsay in 2019. Daar kregen naast Joseph nog meer beroemde zwarte schildersmodellen publiekelijk hun naam terug.

Zoals dat gaat met grote veranderingen, kan iets al heel lang sluimeren, maar is er uiteindelijk een moment aan te wijzen waarop de sfeer omslaat. We gingen de zwarte mensen op vertrouwde schilderijen pas echt zien dankzij een droomcombinatie van deze ten-



Théodore Chasseriau – Studie naar het model Joseph, voorstudie voor een werk van Jean-Auguste-Dominique Ingres, 1838, olieverf op doek, 54,8 x 73,5 cm, Musée Ingres Montauban

toonstelling en de razend populaire popvideo *Apeshit* van Beyoncé en haar man, rapper Jay-Z. In die video, in het geheim geschoten in het Louvre en zo'n 130 miljoen keer bekeken, worden we gewezen op de zwarte mensen in beroemde schilderijen. In de tentoonstelling leer je hen vervolgens kennen.

We zijn geconditioneerd om te denken dat mannen belangrijker zijn dan vrouwen, dat wit belangrijker is dan zwart, en daardoor zijn mensen die eeuwenlang minder belangrijk gevonden werden in de samenle-

ving buiten beeld geraakt, ook bij het kijken naar kunst, en in de literatuur over kunst. Deze evenementen doorbraken een blinde vlek voor heel veel mensen. Ik ben blij dat ik met de hulp van archiefmedewerkers, een handvol kunsthistorici en Beyoncé veranderd ben van inzicht.

In mijn geest werd een deurtje geopend; ik wilde meteen meer weten. Wie stond model voor de mooie koning Balthasar van Dürer, en voor al die andere Balthasars? Wie is de jonge jongen naast Maria Stuart in het Mauritshuis, en wie is de zwarte man wiens

gezicht Rubens vier keer schilderde, vanuit verschillende posities en zonder enige opsmuk? En waarom vroeg ik me dit nooit eerder af? Een beroemd voorbeeld is Manets *Olympia*, de naakte witte vrouw over wie boeken zijn volgeschreven. Naast haar staat een zwarte vrouw, even groot, met een bos bloemen in haar hand. Zij is al die jaren een kleine voetnoot in de beschrijvingen van dit schilderij geweest. Zij, verpleegster en model Laure, heeft nu terecht een plek in de literatuur over dit schilderij gekregen.

Kunsthistorici hebben jarenlang bijzonder weinig moeite gedaan om het zwarte perspectief in de westerse kunstgeschiedenis aandacht te geven, en het soms achteloos terzijde geschoven als weinig relevant of 'toch niet te achterhalen'. Het doet denken aan een ander voorbeeld in onze tijd, waarbij veel mensen moeizaam van inzicht veranderen: de Pietendiscussie rond Sinterklaas.

Deels komt het door schaamte dat we een eenmaal ingenomen standpunt maar moeilijk herzien, zeggen psychologen. We vrezende reacties van mensen in onze sociale kring. We zijn sociale dieren en als een mening te maken heeft met de identiteit van de groep, is het afstand nemen daarvan een daad die reflecteert op je positie in de groep. Het kan als 'verraad' voelen aan de groep, en ook aan je eigen gekoesterde herinneringen: je deed toch niks verkeerd door van Sint en Piet te houden? Psychologisch onderzoek laat zien dat mensen nieuwe, feitelijke informatie liever ontkennen of afzwakken dan dat ze veranderen van inzicht. We voelen grote druk om consistent te zijn in onze opvattingen, ook wanneer dat niet logisch lijkt.

Veel onderzoeken laten zien dat we een voorkeur ontwikkelen voor dingen die bij ons horen. Meninge behoren daar ook toe. De Amerikaanse psycholoog Alex Lickerman beschrijft het mooi: 'We hechten ons aan onze antwoorden zoals we ons hechten aan bezittingen. Een eenmaal gegeven antwoord is niet langer zomaar een antwoord, het is nu óns antwoord. Zodra we ons eraan verbinden, worden we emotioneel bevooroordeeld ten opzichte van het antwoord, en zelfs blind voor de nadelen ervan die we eerder wél inzagen. We worden, kortom, resistent tegen het veranderen van onze gedachten omdat ons antwoord deel is geworden van wie we zijn. Elke bedreiging voor dat antwoord wordt dan een bedreiging voor óns.'

Zelfs als we gaan twijfelen aan onze mening, hoeft dat niet te leiden tot verandering. Vaak leidt twijfel er zelfs toe dat we ons dieper ingraven in onze opvattingen, omdat verandering als bedreigend wordt ervaren. Er zijn zelfs onderzoeken waaruit blijkt dat hoe meer de twijfel innerlijk toeslaat, hoe harder mensen hun opvattingen naar de buitenwereld toe bevechten, als het gaat om controversiële maatschappelijke meningen. Ook als dat tegen hun eigen belang in gaat.

Ook ons brein helpt niet mee. Voor het maken van snelle beslissingen om van koers te veranderen, moeten meerdere delen van het brein op een complexe manier samenwerken, ontdekten wetenschappers in 2017. Afwijken van een plan vereist een supersnelle coördinatie van verschillende hersendelen. Als je bijvoorbeeld van gedachten verandert wanneer je net het gaspedaal hebt ingetrapt, is het vrijwel onmogelijk om meteen te remmen. De oorspronkelijke beslissing

lijkt je gedrag ‘vast te houden’. En die neiging wordt alleen maar erger als we ouder worden – en het brein langzamer reageert. Het onderzoek helpt wetenschappers verklaringen te vinden voor bijvoorbeeld gedrag van mensen met verslavingen. Maar we zijn dus allemaal, onbewust, een beetje verslaafd aan onze gedachten, meningen en plannen. Daarvan afwijken vereist inzet.

Wat we in de politiek verafschuwen, koesteren we als kwaliteit in onze kunstenaars, schrijft Zadie Smith in haar essay ‘Speaking in Tongues’, over leven met meerdere innerlijke ‘stemmen’. De intellectuele openheid om meerdere perspectieven te bekijken, en vooral ook de optie open te houden dat er nieuwe manieren bestaan om iets op waarde te schatten, is een van de krachten in de kunst. Een gedicht is geen grammaticaal correct dichtgetimmerd verhaal, maar een combinatie van zesentwintig letters die je iets aanreiken om zelf mee verder te gaan. Het verbindt zich aan je gedachten, het bepaalt of beslist niks. Een kunstwerk is een vergelijkbare handreiking, waar soms wel tien of twintig of honderd manieren zijn om ernaar te kijken, het te beschrijven en te interpreteren. Kunst kan helpen de deur open te houden naar meer kennis, meer inzicht, meer ervaring, en meer perspectieven (de ‘stemmen’ van Zadie Smith) om steeds ons oordeel te verrijken.

Zo zag ik in 2018 een detail in een Italiaans schilderij uit de Renaissance, dat een klein beetje hielp bij het zuurstofgebrek in de Pie-

tendiscussie. In elk geval voor mij. Het waren de gouden ballen van Sint Nicolaas. We maakten er een filmpje over, over onze Sinterklaas, die inmiddels zo besmet is door de harde discussie tussen volwassenen waarbij partijen zich steeds dieper lijken in te graven. Maar het is ook de Sint Nicolaas die al in de achtste eeuw bestond, en in Nederland al sinds de veertiende eeuw wordt gevierd. Piet schoof pas tien eeuwen later aan. Alleen al dat perspectief gaf sommige kijkers van het filmpje inzicht; er is méér aan de hand met dit verhaal. Loop een kerk in Italië binnen en je komt onze Nicolaas tegen, beschermheilige van de kinderen, maar ook van prostituees, alleenstaande vrouwen en zeelieden. Het is geen exclusief Hollands verhaal, en niet exclusief uit onze tijd. Onze taaitaai, onze gouden chocolademunten, onze speculaaspoppen: ze zijn allemaal te verklaren vanuit dat eeuwenoude verhaal. De geschiedenis van Sinterklaas is rijk, ook zonder dat tien eeuwen later toegevoegde element, zijn ‘knecht’, die we vroeger leuk en vertrouwd vonden, maar die heel veel andere mensen een heel ander gevoel gaf.

Een kunstdetail lost misschien de verhitte debatten niet op, maar het scheidt wel ruimte om op een nieuwe manier te kijken naar iets waar we een vastgeroeste mening over hebben. Zo reikt kunst ons de instrumenten aan om open te blijven staan voor nieuwe inzichten en betere oordelen.

**Dit boek is reeds verschenen**

# NELLEKE NOORDERVLIET



Foto: © Werry Crone

Nelleke Noordervliet is een van de veelzijdigste schrijvers van onze tijd: begonnen als schrijfster van historische bestsellers als *Tine* en *Het oog van de engel* werd zij essayiste, columniste voor *Trouw* en *OVT*, schrijfster van aansprekende non-fictie als *Altijd roomboter* en meeslepende romans als *De naam van de vader*, *Vrij man* en *Aan het eind van de dag*. Haar personages krijgen gestalte in een panoramische en tegelijk diepe peiling van de tijd waarin zij leven. In 2018 werd haar hele oeuvre bekroond met de Constantijn Huygens-prijs.

# DE VAL VAN THOMAS G.

## De val van Thomas G. in het kort:

De 'affaire-Thomas G.' schokt het land. Pers en sociale media verketteren uitgever Thomas Geel, die een extreem controversieel boek uitbracht met de titel *Hedendaags fanatisme*, geschreven door een uitgerangeerde historicus. Enkele maanden later komt Thomas om. In de donkere, stormachtige winter na zijn dood vertrekt zijn vrouw Isa naar Ierland om daar de gebeurtenissen te overdenken. Tegelijkertijd besluit een jonge freelancejournalist de affaire uit te gaan spitten. Hij zoekt contact met Geels opvolgster, die de zaak aanhangig heeft gemaakt, met zijn carrièrebewuste dochter en ongrijpbare zoon. De affaire is voor hen nog lang niet voorbij. Ze botsen, naderen elkaar, liegen, bedriegen, zwijgen, spreken. Totdat de stem van Thomas opklinkt uit zijn nagelaten manuscript.

## Over *Aan het eind van de dag*:

'[Nelleke Noordervliet creëert] figuren die weigeren zich te schikken, hun vuur niet op de waakvlam willen zetten maar daarvoor wel de prijs betalen. Een veel-

EEN ROMAN OVER  
ROUW, BEDROG EN  
DE KWETSUREN VAN  
ONZE TIJD



omvattende roman met een onverhoeds intieme intensiteit.'

– *De Groene Amsterdammer*

# INTERVIEW MET NELLEKE NOORDERVLIET

DOOR TAÏS VEZO

---

*Nelleke Noordervliet is een van de belangrijkste hedendaagse schrijvers van Nederland. Ze schrijft romans, novellen, verhalen, essays, toneelstukken en columns. Als geen ander weet Noordervliet personages te scheppen die zich in je geheugen branden, die met dilemma's en levensvragen de tijd waarin zij leven weerspiegelen en invoelbaar maken. 'De lezer mag ook uitgedaagd worden.'*

**De val van Thomas G. draait om een uitgever die alles op het spel zet door een provocerend boek te publiceren. Waarom heb je gekozen voor een uitgeverij als setting?**

Een uitgeverij is van oudsher de plaats waar de vluchtige opinies in het publieke debat worden verdiept, geanalyseerd en van brandstof voorzien. Sinds de zeventiende en achttiende eeuw zijn uitgevers de hoeders van de vrijheid en de democratie. Boeken zijn de blijvende expressie van een cultuur. Elk conflict dat in een cultuur aanwezig is, komt soms in scherpe vorm tot uitdrukking in het beleid van een uitgeverij. Binnen die uitgeverij is uiteraard ook de discussie erover stevig en uitgesproken. Ik kan dus op het scherp van de snede werken met de setting van een uitgeverij, waarin het persoonlijke en het politieke door elkaar lopen.

**Wat is Thomas voor man?**

Thomas Geel is op het oog een geslaagde ondernemer. Erudiet, welbespraakt, erva-

ren, joviaal, soms hard, maar ook gul. De jaren zestig met hun vrijheidsdrang en creativiteit hebben hem gevormd. Hij heeft hard gewerkt om zijn uitgeverij succesvol te maken. Maar achter de façade van succes gaat een andere Thomas schuil, die soms zichtbaar wordt in onverschilligheid en genadeloosheid, die zich terugtrekt, onbereikbaar is, ook voor zijn vrouw Isa. Niemand kent hem echt. Niemand kent zijn kwetsuren. En dat wil hij zo houden.

**Net als in Aan het eind van de dag kenmerkt De val van Thomas G. zich door zeer sterke personages waar je niet omheen kunt of durft. Is dat een bewuste keuze?**

Als ik een roman schrijf over een maatschappelijk conflict heb ik weinig aan slappe of vage karakters. Een conflict wordt op de spits gedreven juist door de energie en de intelligentie van de personages. En de 'zachtere krachten' in het boek moeten in de complexiteit van hun karakter en het proces dat ze doorlopen een



sterke indruk maken. De lezer moet zich kunnen inleven in de personages en zich interesseren voor hun lot, maar de lezer mag ook uitgedaagd worden. Personages hoeven niet uitsluitend sympathie op te wekken. Ze moeten de lezer wakker houden met hun veelkantigheid en hun raadsels.

**Tijdens het lezen raakte ik zeer gehecht aan bepaalde personages. Had jij dat ook? Of wellicht nog steeds?**

Natuurlijk raak ik als schrijver gehecht aan mijn personages. Tijdens het schrijfproces zitten ze voortdurend op mijn schouder, leef ik met ze. Het duurt een hele tijd voor ze van mijn schouder verdwenen zijn. De een zit me misschien dichter op de huid dan de ander en het is niet eens altijd de

sympathiekste figuur die me het meest dierbaar is. Thomas blijft ook mij een beetje ontsnappen, terwijl zijn dochter Leonie me lief is. Uiteraard staat Isa het dichtst bij me, hoewel ik me ook aan haar kon ergeren. Sally, de buurvrouw van Isa in Ierland, geïnspireerd op een Ierse vriendin van me, heeft me veel schrijfplezier verschaft.

**Het personage Thomas is aan de schandpaal genageld. Dat ging gepaard met een bepaalde gretigheid van bekenden en onbekenden van Thomas. Zie je dat als iets kenmerkends voor deze tijd?**

De gretige manier waarop de kudde een

falende leider of een zwak dier aanvalt en verscheurt is een verschijnsel van onze tijd. Er is een hang naar extreme emoties en een totaal gebrek aan schaamte en mededogen. Enerzijds vluchten we bij gevaar massaal in sentimentele hulpvaardigheid en openlijk gedeeld verdriet, anderzijds put diezelfde lieve menigte – of een bepaald segment ervan – zich uit in beledigingen, scheldpartijen en doodswensen als iemand niet voldoet aan hun eisen van ‘fatsoen’. De behoefte aan aandacht en het egoïsme zijn pathologisch.

**Het schandaal waarin Thomas terecht komt wordt belicht vanuit verschillende invalshoeken. Ieder personage heeft een geheel eigen stem. Hoe zijn de personages tot stand gekomen?**

*‘De gretige manier waarop de kudde een falende leider of een zwak dier aanvalt en verscheurt is een verschijnsel van onze tijd.’*

Omdat het maatschappelijke conflict alleen interessant is door de manier waarop het in individuele levens speelt, heb ik juist de naaste omgeving van Thomas in het verhaal betrokken. Zijn vrouw, zijn dochter, zijn naaste collega. De journalist, die als buitenstaander de

affaire wil ontrafelen, wordt ook persoonlijk het verhaal in getrokken. Ook voor hem staat iets op het spel. Door die personages een leven en een achtergrond te geven – of ik die nu expliciet beschrijf of niet – geef ik ze het kader van waaruit ze handelen en kiezen. Waarom vlucht Isa als een gewond dier naar Ierland? Waarom reageert Thomas zo onhandig tijdens de hele affaire? Hoe ver wil de journalist Joris zijn

principes oprekken of geweld aandoen ten behoeve van een goed verhaal?

**De dochter en vrouw van Thomas hebben een moeizame relatie met elkaar. Wat staat hun relatie eigenlijk in de weg?**

Dat komt door de botsing tussen persoonlijkheden. Isa dekt graag problemen toe met de mantel der liefde, mijdt conflicten. Leonie is het prototype van de harde heelmeester. Ze concurreert met haar moeder om de liefde van Thomas, die zich in het gezin nogal onaantastbaar opstelt. Leonie gebruikt haar moeder als voorbeeld van wat ze niet wil zijn. Ze zet zich af, ze moet haar onafhankelijkheid permanent en nadrukkelijk bewijzen. Het is alsof ze nooit aan haar puberteit is ontstegen. Alle geheimen die onder het ogenschijnlijk succesvolle huwelijk van haar ouders liggen hebben zonder dat de kinderen Arthur en Leonie het weten hun persoonlijkheid mede bepaald.

**Isa, de vrouw van Thomas krijgt nadat hij gestorven is een manuscript waarin hij zijn daden probeert uit te leggen. Waarom wil ze het manuscript vernietigen?**

Het manuscript van Thomas heeft aan Isa duidelijk gemaakt dat hun huwelijk op leugens en zwijgen was gebouwd. Ze wil die kennis als het ware ongedaan maken. Ze wil misschien liever de gelukzalige onwetendheid en de verborgen gebreken dan het besef van jarenlang zelfbedrog.

**Er is een continue strijd gaande in De val van Thomas G. tussen moeder en dochter, man en vrouw en collega's onderling. Met als resultaat pittige scènes die de lezer niet snel zullen loslaten. Heb je er bewust voor gekozen om een pageturner te schrijven?**

Een pageturner – als het dat is – heb ik niet met opzet als pageturner geschreven. Ik heb onnodige uitweidingen willen vermijden om de thematiek scherp te houden. Ik vind het heel erg als de lezer zich verveelt en bladzijden gaat overslaan omdat het hem niet interesseert. Nu kun je nooit iedereen een plezier doen, dat besef ik maar al te goed. Maar ik wil mezelf bij het schrijven ook niet vervelen.

# DE VAL VAN THOMAS G.

---

## ISA

Ik heb alle fotoalbums verbrand voor ik wegging. Alle grappige en ontroerende momenten, die ik op de drempel van de dood nog eens vertederd zou bekijken, heb ik rigoureuus op de brandstapel gegooid. Het fikte in veel kleuren. Het plastic van de omslagen smolt en stonk. Behalve Thomas en ik zijn onze kinderen, familie en vrienden, zakenrelaties en kerstvieringen, vakanties en fraaie uitzichten in rook opgegaan. Ik voerde een taak uit die ik me zelf had gesteld. Het doel was wraak. Op wie, op wat? Op alles. Wraak is een extreme vorm van vergelding. Wraak houdt zich niet bezig met proporties of matiging. Wraak gloeit. Wraak brandt zichzelf op. ‘Zul je me wreken, Isa?’ zei mijn moeder in de agressieve periode van haar dementie.

De weerwraak van de foto's liet niet lang op zich wachten. Terwijl ik me verder verwijderde van Nederland verschenen op wildekeurige momenten scènes uit mijn huwelijk op mijn netvlies. Had ik die albums op de hoogste plank in de kast gelaten, ze zouden me niet in de weg hebben gestaan, na mijn dood door de kinderen nog even zijn gekoesterd en dan in de vuilnisbak gemierd. Maar ik moest een daad stellen, hoe symbolisch en zinloos ook. Ach, laat die tafereelen toch door me heen stromen. Ik zal de onverschillige bedding van een rivier zijn.

Als ik hier de winter doorkom, als ik schrap sta in de storm die de bomen kromtrekt, die

jaagt door de sleuven tussen de heuvels en aan komt rijden op de golven van de oceaan met duizend snuivende paarden, die ram-melt aan het dak van het huis en loeit en fluit tussen de kieren van de schuur, als ik buig maar niet breek onder de buien die als een gordijn van ijzige kralen ratelend neerslaan, als ik de duisternis van de lange nachten en de somberheid van de korte dagen omhels, als ik afgehard als een plant en sterk als een kogel de zomer tegemoet treed, dan heb ik het ergste gehad. Het is een voornemen dat me angst aanjaagt. Discipline. Elke dag de vaste ronde naar het strand, bij eb de smalle landbrug naar het eiland op en weer terug, linksaf naar het haventje: een grote kuip water achter een betonnen pier voor een handvol scheepjes ter grootte van een flinke roeiboort, weer omhoog langs een paar huizen en dan linksaf naar het onze, het mijne. Tien jaar geleden gekocht als toevluchtsoord aan de uiterste rand van het continent. Een stoer grijs huis, dat half uit water bestaat, zoveel zuigen de muren op. Ik stook het warm en droog. De mufte stank moet weg.

Sally kwam naar buiten zodra ze me zag. Een uitgelubberd wollen vest, een geruite plooirok die scheef hing aan de zoom, een licht waggelende gang vanwege een reumatische aandoening die bijna iedereen hier krijgt.

‘Lang niet gezien, Isa. Hoe gaat het?’ Ze heeft de felblauwe ogen van alle vissers uit

haar stamboom, het donkere haar en de bleke huid van de Kelten, de hand die ze me gaf leek op de knoestige tak waarvoor ik altijd moet bukken als ik haar tuinhek door wil. Ze is klein en compact, komt bij mij tot borsthoogte.

Ik zei dat het goed ging en dat ik hoopte dat het met haar nog beter ging.

‘Oh, aye.’ Dat kon van alles betekenen. ‘Schrijven zeker?’ vervolgde ze.

Ze heeft als alle Ieren een groot ontzag voor literatuur en poëzie. Dat ik mijn verhalen voor kinderen zelf illustreer is een bonus. Bijna alle vrouwen die ik in deze uithoek ken tekenen, schilderen, schrijven, bakken potten of taarten, spinnen en weven, smeden sieraden, spelen viool. De kwaliteit is volkomen ondergeschikt aan het plezier. Ik ben er nog steeds niet achter wat de mannen doen in hun vrije tijd, behalve vissen en drinken. Ja, iets met schapen en paarden en jagen.

‘Zoals altijd,’ antwoordde ik vaag.

‘Blijf je lang?’

‘Misschien wel.’

‘Kop thee een dezer dagen?’

‘Heerlijk.’

‘Er is weinig veranderd,’ zei ze en ze omvatte met haar gebaar de wijde omgeving. ‘Niets.’

‘Ga gauw naar binnen. Het is koud. Fijn je weer te zien.’

Sally trok haar vest dicht om het lijf en ging naar binnen. B&B stond op een aftands schild naast het tuinhek. ‘Seaview’ was de niet erg originele zij het adequate naam. Veel gasten heb ik er niet gezien. Bij mijn weten doet ze weinig aan reclame. Ze moet het van passanten hebben, maar wie komt hier nou langs? Bijna niemand. Daar hebben we de plek op uitgezocht.

Het praatje met Sally is mijn dunne verbindingslijn met de wereld en de mensen. Mail en telefoon houd ik beperkt tot het hoogst noodzakelijke. Met geknepen mond en bezorgde blik heeft mijn zoon mijn plan aan-gehoord. Of ik het zeker wist en hoe onverstandig het was op dit moment maar dat ik in geval van nood altijd... Mijn vrienden lieten hetzelfde weten, maar ik geloof niet dat het hun iets kon schelen. Mijn dochter vond het een goed idee. Die was blij toe, enerzijds omdat ze van me af was, anderzijds omdat ze altijd op mijn abjecte afhankelijkheid hamert. Haar zelfstandigheid is agressief, mijn versie van eigenwaarde wil ze niet snappen. Nu heb ik in haar ogen toch iets goed gedaan. Toen ik op de boot van Cherbourg naar Rosslare katmisselijk van de deining en de stank van het smerige eten aan boord in mijn hut lag, wist ik dat ik de juiste beslissing had genomen. Dat er zelfs geen andere mogelijk was. Ik ben aan niemand verantwoording schuldig. Niemand is aan mij verantwoording schuldig. Ik ben alleen. Dat is de grote verandering. Met de uitspraak dat de mens de warmte van een kudde nodig heeft veeg ik voorlopig mijn gat af. Hyena’s zijn het.

Een kist vol boeken heb ik meegenomen, alles wat ongelezen in de kast stond te wachten op mijn ouderdom of een langdurige maar weinig hinderlijke ziekte. Hoe dikker en moeilijker de romans hoe beter. Zelfs de hele Proust is erbij, hoewel ik die eerlijk gezegd minder kans geef dan *Leven en lot* van Grossman of *Look Homeward*, *Angel* van Thomas Wolfe. De tweede helft van de Jozefromans van Mann zal er nu eindelijk aan moeten geloven. In een heel dikke jas van literatuur verpak ik me. Met al die boeken

aan kan ik vallen zonder me te bezeren. Ik zie mezelf staan in een gewatteerd pak terwijl valse politiehonden op me afspringen en zich grommend vastbijten.

Zal ik citaten markeren in de boeken die ik lees? De ene na de andere wijze, diepzinnige of verrassende uitspraak waarmee ik de wanden van mijn brein behang om er rustig naar te kunnen kijken en te knikken: helemaal waar, zo is 't precies, altijd al gedacht, nu je het zegt, de spijker op zijn kop. Al die citaten vormen dan samen mijn levensfilosofie, geleende krukken om mee voort te strompelen. Wat zouden de bedenkers er zelf aan hebben gehad behalve een vluchtige voldoening: ziezo, die vlinder is opgeprik. Dit bijvoorbeeld is een citaat uit *Leven en lot*, belangrijk genoeg gevonden door de auteur van het wikilemma: 'De meeste mensen op aarde doen nooit een poging "het goede" te definiëren. Wat is het goede? Goed voor wie? Bestaat er een algemeen concept van het goede, toepasbaar op alle mensen, alle volkeren, alle levensomstandigheden? Of bestaat het goede voor mij in het kwade voor jou, het goede voor mijn volk in het kwade voor jouw volk? Is het goede eeuwig en onveranderlijk? Of is wat gisteren goed was vandaag slecht en is het kwaad van gisteren het goede van vandaag?' Lijkt me qua vraagstelling een open deur. Het goede bestaat niet buiten de mens. Het goede is daarom een belang. 'Het goede is een belang.' Zal ik dat zinnetje dan maar met een punaise ophangen? Zal ik het eerst verdoven?

Schrijven of niet schrijven. Daar ga ik echt over nadenken. Ik heb geen expliciet voor-nemen een nieuw, rijk geïllustreerd boek voor kinderen tussen de zeven en de tien op te zetten. Daar heeft Marjoke voor gezorgd,

de nieuwe uitgever van de kinderboekentak. Die moest haar stempel drukken. Ze sprak met alle Nederlandse auteurs in haar fonds, ook met mij. Wat mijn plannen waren, welke richting ik mijn werk zag nemen, of ik tevreden was, of ik het gevoel had de huidige generatie kinderen nog aan te kunnen spreken. Die Zilveren Griffel was vijftientig jaar geleden. Schoolbezoeken zou ik zo langzamerhand toch wel beperken, of kreeg ik al minder uitnodigingen? Ik ga al jaren niet meer, zei ik. Het was een gesprek als lauw water. Je merkt niet dat je verzuipt tot het te laat is. Dus moet ik nadenken. To write or not to be.

Ijzeren regelmaat, dat in ieder geval. Door regelmaat versla ik de tijd. Ik weet alleen niet of ik de dagelijkse make-up zal afschaffen en net als mijn prachtige dochter ijdelheid leren zien als afhankelijkheid. Sinds mijn zestiende heb ik geen dag overgeslagen, geen dag zonder oogschaduw en mascara.

Flitsen uit het verleden, vreemd gemon-teerd als een droom. Thomas op de rug gezien. Hij loopt voor me uit in New York. Ik heb even in een etalage staan kijken zonder dat hij het merkte. Wie weet is hij doorgegaan met praten en staat hij zo meteen ver-rast stil: waar ben je nou. Als ik niet opschiet verlies ik hem uit het oog. Ik heb het gevoel heel langzaam te vallen, geen spraak meer te hebben en niets meer te weten. En die man voor me wiens naam ik ben vergeten is steeds verder weg en dan verdwenen. Met-een daarna zit ik met een plastic harkje in een warme zandbak. Ik zie het zachte zand tussen de tanden van het harkje stromen. Achter me een kind. Ik weet niet welk. Het huilt. Ik kijk naar het zand. Zoveel korrels

zand als sterren aan de hemel. Mijn moeder op het moment dat ze met bevende hand de sleutel in haar kamerdeur steekt. Ik sta naast haar en voel haar paniek. Of dit haar kamer is, of er niet een diepe afgrond gaapt achter de drempel. Als ik met haar naar binnen ga slaken we allebei een zucht van verlichting. En daar is de gynaecoloog die zegt dat hij de bevalling zal inleiden. Hij staat aan het voeteneind van mijn bed, draagt een ronde bril met bruin montuur en tikt met mijn status op mijn voeten, die onder de dekens twee heuveltjes vormen. O, wat betekent dat? Het is mijn eerste kind. Alles is nieuw. Wat zal ik voelen? Hoe zal het zijn? De foto's die erbij horen zijn van een paar uur later. Thomas heeft ze gemaakt. Ik heb ze nooit ingeplakt. Die zijn nu dus aan het autodafe ontsnapt. Het kind is dood.

Het huis ligt precies op de wind. Voor mij was dat een punt in het nadeel, voor Thomas een pre. Alles wat tussen zuidwest en noordwest waait komt over zee hier recht op af, ongebroken door bomen, niet afgeleid door heuvels. Er is geen luwte. Het potlood van de wind trekt witte lengtestrepen dwars op het schuim van de golven. De schouders van de wind duwen machtig tegen het huis. Het blijft koppig staan met zijn kleine ramen als schietgaten in de dikke muren. Ik moest wennen aan die eeuwige stormen. Ik ben nog steeds bang, al weet ik dat de huizen hier orkanen trotseren. Bij storm wordt iets verplaatst, maar wat en van waar naar waar? Waar blijft de wind als hij gaat liggen? Ik loer naar buiten en zie vanuit het westen een donkere wolkenband aan komen rollen, de bergen terzijde van de wijde zeearm verdwijnen in de mist. Een grote grijze hand legt zich over mijn huis. Doe de kachel toch

aan! Stook het vuur op. Zet de mand met turf klaar. Is er genoeg eten in huis om een langdurig beleg te doorstaan? Kaarsen voor als de stroom uitvalt? Ja, alles is er. Alles is er.

Ik teken veel. Nu teken ik stenen die ik op het strand heb verzameld, stenen in alle mogelijke vormen van rond, ovaal, afgeslepen, in vele kleuren grijs en bruin, gestreept soms; ik arrangeer ze en teken ze als levend vlees van de aarde. Stapels stenen. Mausolea. Grafheuvels. Newgrange in het dal van de Boyne. Zodra ik daaraan denk krimp ik ineen: ik zit vast in de smalle gang naar het hart van het graf, de geboorteplaats van Cú Chulainn. Thomas lacht en trekt me aan mijn hand naar buiten. Hij gaat voor. Ik zie zijn rug. Hij mag niet omkijken.

Sinds ik regelmatig hier ben, denk ik erover een verhaal te maken over Ierse mythen en sagen. Hoe het geheime leger van aardmensen in één nacht een *stone circle* van machtige granieten blokken opricht. Maar het voornemen wil maar geen werkelijkheid worden. Er zijn wel mooie tekeningen bij te maken, maar wat vinden de digitale kinderen tegenwoordig nog aan ouderwetse sprookjes? Die oude Ierse sagen zijn trouwens onbegrijpelijk. In het bestek van een zin verandert alles en is iedere narratieve logica zoek. Maar de Ieren zelf houden er een band mee. Als Sally zwanen ziet zegt ze: 'Look: the children of Lir!'

Ze kwam theedrinken. Ik zal niet proberen haar mollige Ierse accent weer te geven, het verleent een te speciale kleur aan haar verhalen dat in geen Nederlands dialect te vangen is. Bovendien heb ik een hekel aan fonetisch spellen (vroegah!). Dat het wel een

erg nat najaar was, inderdaad, maar ze herinnerde zich menig natter najaar. Toen ze nog langs de kustweg woonde in dat nu totaal vervallen huisje midden op een steile helling had ze soms de achterdeur en de voordeur tegen elkaar opengezet om het kolkende water door te laten. De geleghheidsrivier was sissend tegen de gietijzeren kachel aan geklotst. Wolken stoom hingen in het piepkleine vertrek. Ze kon de baby in zijn kinderstoel niet eens meer zien. Sally's sterke verhalen worden met de overtuigingskracht van een aartsbisschop gebracht. Na de uitgebreide bespreking van het weer kwamen de gestegen prijzen van de levensmiddelen aan de orde en de voordelen van de moestuin, die met het eveneens natte voorjaar behoorlijk verzopen was. De aardappelen rotten op het land. Drainage was voor haar zakdoek van een akker niet rendabel. Daarna namen we de gezondheid door. Karbonkels en krakende gewrichten, ingegroeide teennagels en een wonderbare genezing van naar alle kanten uitgezaaide borstkanker bij een achternicht dankzij een novene voor de heilige Agatha. De dokters stonden voor een raadsel. Zo zie je maar.

Wat, Sally? Geloof is een sterk medicijn. Maar bij ingegroeide teennagels werkt het niet, schatert ze.

'Komt je man nog of is hij te druk?' vraagt ze.

'Nee, hij komt niet,' zeg ik quasiluchtig. Toch valt er even een diepe stilte. Als heel Nederland het weet, waarom zou ik Sally voorliegen? Hij komt werkelijk niet. Dat is geen leugen.

'Hoe is het met je zoon?' vraag ik bij wijze van afleiding. Met de gedetailleerde beschrijving van zijn liefdesperikelen – hij is in de klauwen gevallen van een alcoholiste uit Nigeria, die hem volgens Sally heeft behekst – is ze een kwartier zoet, een paar belangstellende vragen erbij en we zijn een halfuur verder. Dan bedenkt ze dat ze heerlijke pruimenchutney heeft gemaakt. 'Ik breng je morgen een potje!' Ze staat op, kijkt naar de regen buiten. 'Lovely weather,' zegt ze en ze haast zich naar huis onder een paraplu die ze als een stormram tegen de wind in houdt.

***Dit boek is reeds verschenen***

# LODEWIJK PETRAM EN SAMUËL KRUIZINGA



foto: © Jelmer de Haas

Lodewijk Petram is econoom en historicus. Hij schreef *De vergeten bankencrisis* en *De bakermat van de beurs*. Dit boek stond op de longlist van de Libris Geschiedenis Prijs en werd vertaald in het Engels, Grieks, Chinees en Koreaans. Samuël Kruizinga studeerde geschiedenis in Leiden, Oxford en aan de Sorbonne. Van hem verscheen bij Walburg Pers *Overleg-economie in oorlogstijd*.



# DE OORLOG TEGEMOET

## **De oorlog tegemoet in het kort:**

De Nederlandse schrijver Jef Last wist heel goed waarom hij vrijwillig zijn leven waagde in de loopgraven bij Madrid, aan het begin van de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939). Als generaal Franco de macht zou krijgen in Spanje, zouden diens bondgenoten Hitler en Mussolini een ideale uitgangspositie hebben voor een tweede wereldoorlog. Voor Last was vechten in Spanje een laatste, ultieme poging om de wereld te redden van de fascistten. Maar in Nederland zag men dat anders: Last en de zijnen waren helemaal geen tegenstanders van Hitler, maar trawanten van Stalin: communisten die in Spanje, en later ook in Nederland, een rood regime wilden vestigen. Zo vertelt de geschiedenis van de ‘Spanjestrijders’ ook veel over die van Nederland in de cruciale jaren voor mei 1940.

In *De oorlog tegemoet* volgen Lodewijk Petram en Samuël Kruizinga op meeslepende wijze enkele van de markantste onder de meer dan 700 Nederlandse vrijwilligers – voor, tijdens en na de Spaanse Burgeroorlog.

Over *De vergeten bankencrisis*:

‘Petram kraakt reputaties en relativeert. Een boek om van te smullen!’

– *Geschiedenis Magazine*

DE SPAANSE  
BURGEROORLOG WAS DE  
GENERALE REPETITIE VOOR DE  
TWEDE WERELDOORLOG



Over *De bakermat van de beurs*:

‘Buitengewoon goed geslaagd. Op een levendige manier laat Petram zien hoe de oprichting van de VOC in 1602 al gauw leidde tot een levendige handel in aandelen en derivaten.’ – *NRC Handelsblad*

## Zie ginds komt de stoomboot

Het was geen gewone trein die het station van Roosendaal binnenreed. Dat bleek wel uit de gespannen sfeer op het perron, waar vele politieagenten en marechausees paraat stonden. Toen de trein om 14.42 uur tot stilstand kwam, werd vanuit de achterste twee wagons gezang hoorbaar. Mannenstemmen zongen *Zie ginds komt de stoomboot* – een toepasselijk lied, want het was 5 december, en de mannen die het zongen waren anderhalve dag eerder, in de ochtend van 4 december 1938, in Spanje aan hun reis naar Nederland begonnen.

Van de voorste rijtuigen gingen de deuren open, en reizigers stapten in en uit. Spoorwegpersoneel was ondertussen bezig de achterste twee wagons los te koppelen. Toen het reguliere deel van de *Étoile du nord*, de trein van Parijs naar Amsterdam, het station weer had verlaten, sloten agenten van de gemeentepolitie alle uitgangen van het perron af en werden de deuren van de twee losgekoppelde rijtuigen geopend.

Tien mannen stapten uit. Zij droegen burgerkleding; sommigen waren gewond. Bagage hadden ze nauwelijks. De mannen werden in de richting van de op het perron aanwezige Commandant Grensbewaking geleid. Deze deelde het tiental officieel mee dat hun het Nederlanderschap werd afgenomen, en legde in het kort uit wat dit inhield. Zij moesten direct hun papieren inleveren, mochten zich wel in Nederland

vestigen, maar zouden er als vreemdelingen worden behandeld: ze hadden geen stemrecht, mochten zich niet inlaten met politieke bezigheden, hadden een speciale vergunning nodig om te kunnen werken en moesten zich voortaan regelmatig melden bij de Vreemdelingenpolitie. Vervolgens werden zij verder geleid, naar enkele marechausees, die opdracht hadden hen te ondervragen, fouilleren en al hun spullen te doorzoeken. Foto's, speldjes, insignes, vlaggen, brochures en pamfletten werden ingenomen. Intussen werd de volgende groep van tien uit de trein geleid, wie dezelfde gang van zaken wachtte. En zo ging het door, totdat alle 115 de trein hadden verlaten en aan de ambtenaar en marechausees waren voorgeleid.

Deze mannen hadden gevochten in de Spaanse Burgeroorlog, aan de kant van de 'Republikeinen', zo genoemd omdat ze de regering van de Tweede Spaanse Republiek vertegenwoordigden in haar strijd tegen een militaire opstand die in de zomer van 1936 was begonnen. De Spanjeveteranen in de trein hadden deel uitgemaakt van een veel grotere groep Nederlanders, bijna zevenhonderd mannen en enkele vrouwen, van wie de meesten waren ondergebracht bij de Internationale Brigades, een verzameling legereenheden die ruim dertigduizend strijders uit verschillende landen heeft

geteld. Ondanks de grote internationale steun voor de Republikeinen werd de oorlog gewonnen door de 'Nationalisten', de legers onder leiding van Francisco Franco, die vervolgens tot zijn dood in 1975 als dictator over Spanje zou heersen. Ook bij deze partij was sprake van buitenlandse hulp: Adolf Hitler en Benito Mussolini steunden Franco met soldaten en oorlogsmaterieel.

Toen de trein met Nederlandse veteranen in Roosendaal aankwam, was de Spaanse Burgeroorlog nog niet afgelopen. Pas op 1 april 1939 zou Franco de overwinning claimen. Toch waren de Internationale Brigades al op 21 september 1938 plotseling uit de strijd teruggetrokken. Op dat moment vreesde heel Europa voor de uitbraak van een nieuwe grote oorlog. De Spaanse premier Juan Negrín hoopte met de terugtrekking van de buitenlandse strijders te bereiken dat Frankrijk en Groot-Brittannië, die al twee jaar lang een politiek voerden gericht tegen buitenlandse inmenging in Spanje, Republikeins Spanje in de nieuwe oorlog als bondgenoot zouden beschouwen. Ruim een week later werd echter het Verdrag van München gesloten. Frankrijk en Groot-Brittannië gingen akkoord met de annexatie door Hitler-Duitsland van Sudetenland, een regio in Tsjechoslowakije waar veel etnische Duitsers woonden. Een nieuwe oorlog was voorlopig afgewend, maar Negrín kon niet meer terug. Na een grote afscheidsparade in Barcelona, op 28 oktober 1938, moesten de buitenlanders die de Republikeinen hadden gesteund Spanje verlaten. De meeste Nederlanders keerden kort daarna terug naar huis. De grootste groep kwam met de trein die in de middag van 5 december 1938 bij Roosendaal de grens overreed.

Vanuit Nederland werd met gemengde ge-

voelens uitgekeken naar de terugkeer van de veteranen van de Spaanse Burgeroorlog. Familieleden verheugden zich op het weerzien, en de Communistische Partij van Nederland (CPN), die in Nederland de felste sympathisant van de Republikeinen en de Internationale Brigades was geweest, bereidde een heldenonthaal voor. Maar in de rest van de samenleving overheersten gevoelens van angst, onrust en achterdocht, wat de kille ontvangst op het station van Roosendaal verklaart. Men wist niet zo goed wat voor mannen er terugkeerden. Tijdens de oorlog hadden de Nederlandse kranten veel aandacht besteed aan de werving van nieuwe strijders, waarbij de CPN een belangrijke rol speelde, maar niet aan de mannen zelf. In aanloop naar het grote treintransport waren verschillende verslaggevers de 115 Nederlanders tegemoet gereisd, maar de mannen lieten weinig over zichzelf los. Aan een journalist van *De Telegraaf*, die hen vlak bij de Frans-Spaanse grens had opgezocht, vertelden zij dat ze ernaar uitzagen naar huis terug te keren en dat hun was toegezegd dat ze na terugkeer gewoon steun zouden kunnen trekken, ook al zouden zij officieel dan geen Nederlanders meer zijn. Lezers van onder meer het *Algemeen Handelsblad* en de gereformeerde krant *Het Vaderland* moesten het doen met een reportage vanaf het Parijse Gare d'Austerlitz, waar de veteranen op hun reis naar Nederland langskwamen: 'De mannen zagen er over het algemeen goed uit en waren vrolijk en opgewekt genoeg [...]. Zij zongen liedjes, sommige met Hollandsche en Spaansche woorden er in. [...] Bij het vertrek groetten eenigen hunner met de omhooggestoken gebalde vuist.'

De groet die de mannen brachten, is de an-

tifascistische groet, hét symbool van het Spaanse verzet tegen de opstandelingen. De veteranen zagen zichzelf eerst en vooral als antifascisten, die vrijwillig in de Spaanse Burgeroorlog hadden meegevochten om te helpen voorkomen dat Spanje als derde grote Europese land, na Italië en Duitsland, onder een fascistisch bewind zou komen te staan. Hiermee zouden zij op zich weinig weerstand opgeroepen hebben bij de Nederlandse bevolking. Slechts een kleine fractie van de Nederlanders hoopte op een verdere verspreiding van rechts-autoritair regimes in Europa; fascist en nationaal-socialisten vormden aan het einde van de jaren dertig een kleine, impopulaire minderheid van de Nederlandse bevolking. De belangrijkste reden dat de terugkerende veteranen toch zoveel angst en wantrouwen oproepen, lag erin dat zij niet alleen antifascisten waren, en vaak zelfs niet primair als strijders tegen fascisme en nazisme werden gezien. Hoewel lang niet allemaal lid van de CPN, waren wel bijna alle strijders veelvuldig in aanraking gekomen met communistische organisaties. De CPN had bijvoorbeeld actief nieuwe strijders geworven en internationale communistische organisaties hadden hulp geboden bij de reis naar Spanje. Verder waren de Nederlandse strijders tijdens de oorlog veelvuldig in aanraking geweest met de communistische leer: de Internationale Brigades stonden onder directe invloed van de Communistische Internationale (Komintern), het internationale samenwerkingsverband van communistische partijen dat zetelde in Moskou en werd gedomineerd door de Communistische Partij van de Sovjet-Unie en haar secretaris-generaal Jozef Stalin. Dit had tijdens de Spaanse Burgeroorlog al onrust

gewekt. Wat was het belang van de Komintern in Spanje? Wilde het er met hulp van de Nederlandse strijders een communistische dictatuur vestigen? Waren voor dat doel ook nietsvermoedende Nederlandse jongemannen ingezet? Vooral *De Telegraaf* had met een lange reeks artikelen de CPN beschuldigd van ronselarij; de partij zou het vooral voorzien hebben gehad op jonge werklozen, 'die het langdurig niets doen ten slotte moede zijn geworden' en daarom het aanbod om in Spanje ver achter het front in een fabriek of op het land te kunnen werken niet konden weerstaan, maar vervolgens tegen hun zin naar het slagveld waren gebracht. En nu de Nederlanders terugkeerden, was er de angst dat zij na jarenlange indoctrinatie door Stalin en met de wapenkennis die zij in de oorlog hadden opgedaan in Nederland hun strijd voor een dictatuur van het proletariaat zouden voortzetten.

De Nederlandse regering, onder leiding van minister-president Hendrik Colijn van de gereformeerde Anti-Revolutionaire Partij (ARP), deelde deze argwaan. Het liefst had zij de strijders aan de grens tegengehouden en teruggestuurd. Maar zij had zich binnen de Non-Interventiecommissie, een internationale samenwerkingsorganisatie die sinds 1936 probeerde de Spaanse Burgeroorlog te beteugelen, met Frankrijk en Groot-Brittannië als belangrijkste leden, gecommitteerd aan afspraken over de heropname van veteranen. De regering kon daarom niet anders dan de mannen tot Nederland toe te laten. Maar echt van harte ging het niet. Dat hun het Nederlanderschap werd ontnomen is hier het duidelijkste bewijs voor. En het bleek ook uit de nerveuze sfeer in Roosendaal, en eerder al in de trein. Onderweg in België hadden mee-

reizende ambtenaren de veteranen opgedragen politieke speldjes en insignes die zij op hun kleding droegen af te nemen en eenmaal op Nederlands grondgebied geen politiek gevoelige liederen meer te zingen. Het strijdlustige lied van 'De Zeven Provinciën', de Nederlandse compagnie binnen de Internationale Brigades, en met name de Internationale, het strijdlid van de internationale arbeidersbeweging (tevens volkslied van de Sovjet-Unie), waren uit den boze. Op aandringen van Piet Laros, ex-kapitein van 'De Zeven Provinciën', en hierdoor ook de logische leider van de groep mannen in de trein, werd hieraan gehoorzaamd. Meewerken met de autoriteiten zou een spoedige thuisreis bevorderen, redeneerde Laros, en zo de kans vergroten dat de mannen sinterklaasavond bij hun familie zouden kunnen vieren. De keuze voor *Zie ginds komt de stoomboot* als alternatief was vervolgens snel gemaakt.

Ook na aankomst op station Roosendaal bleef de spanning voelbaar. Toen na ongeveer twee uur de beide rijtuigen leeg waren en alle Spanjeveteranen aan fouillering en ondervraging waren onderworpen, werden de mannen naar de stationsrestaurant geleid. Een door de politie op afstand gehouden groep mensen begroette hen met de antifascistische groet. Binnen wachtte de teruggekeerde strijders een warme maaltijd, de eerste sinds vertrek uit Spanje en voor velen de eerste Hollandse pot sinds lange tijd: zuurkool met varkenslappen. Piet Laros, die in Spanje de bijnaam 'Hollander Piet' had gekregen, besepte dat dit voorlopig de laatste keer zou zijn dat zoveel Nederlandse Spanjeveteranen bijeenzaten, en vroeg de luitenant van de marechaussee of hij een toespraak mocht houden. Ja, werd

hem geantwoord, als het maar niet over politiek zou gaan. Aanvankelijk hield Laros zich hieraan; toen begaf hij zich toch in een schemergebied. 'Ik neem afscheid van jullie als kapitein,' sprak hij, 'maar niet als kameraad; dat zijn we tot de dood, daar hebben we te veel voor meegemaakt.' In de ogen van de luitenant ging Laros hiermee over de schreef, waarschijnlijk vanwege de associatie met het communisme van het woord 'kameraad'. De luitenant was woest en maakte Laros duidelijk dat hij zich maar beter snel kon aanpassen aan de Nederlandse omstandigheden: 'Je bent hier niet in Spanje, je moet je grote mond houden,' beet hij Laros toe.

Ook bij het laatste deel van de reis probeerden de autoriteiten de regie stevig in handen te houden. In de stationsrestaurant werden de veteranen gegroepeerd naar plaats van bestemming en onder toezicht gesteld van rechercheurs uit die plaatsen. Vervolgens werden ze naar verschillende treinen geleid, waarin ze onder begeleiding naar huis zouden worden gebracht.

Maar de totale controle van het oponthoud in Roosendaal kon onmogelijk worden voortgezet. In Rotterdam, thuisstad van dertien van de mannen, had zich bij station Delftsche Poort een flinke menigte verzameld, van wie velen in navolging van een oproep in CPN-krant *Het Volksdagblad* bloemen en sigaretten bij zich hadden. Uit vrees voor ongeregelde heden besloot de politie naar Dordrecht te laten seinen dat de Rotterdamse Spanjeveteranen al op station Beurs moesten uitstappen. Toen de trein om tien minuten over zes het Rotterdamse hoofdstation binnenreed, zaten dus alleen nog de groepen met bestemmingen Den Haag en

verder in de trein – en die mochten er niet uit.

Even overheerste de teleurstelling op het perron, maar het gezang uit de trein werkte aanstekelijk en al snel werden de overgebleven veteranen toegejuicht en werd, alsnog, de *Internationale* ingezet. Zodra de trein weer was vertrokken, verliet men gauw het station, om samen met de mensen die buiten stonden te wachten naar station Beurs te gaan. Daar zou echter al geen veteraan meer te bekennen zijn; de mannen waren door de politie gesommeerd direct de omgeving van het station te verlaten en naar huis te gaan.

De rechercheurs die mee zouden reizen naar Amsterdam kregen het inmiddels benauwd. In Rotterdam was het met enkele kunstgrepen gelukt de orde te bewaren. Maar in Amsterdam zou dit lastiger worden. Daar gingen veel meer mannen de trein verlaten, drieënveertig om precies te zijn, en zou ook nog een aantal overstappen op een trein richting de Zaanstreek. En inderdaad: op tussenstations bereikten de meereizende agenten berichten dat het bij het Centraal Station zwart zag van de mensen en dat er al enkele schermutselingen met de politie hadden plaatsgevonden.

Er werd besloten behoedzamer op te treden dan in Rotterdam en provocatie van de menigte zo veel mogelijk uit de weg te gaan. Hiervoor was de hulp nodig van Piet Laros, de man die in Roosendaal in de ogen van de politie nog buiten zijn boekje was gegaan. Nu kon ze echter niet om hem heen: hij stond in aanzien bij de Spanjeveteranen en genoot door de berichtgeving in *Het Volksdagblad* over de Nederlanders die meevochten in de Spaanse Burgeroorlog ook bekendheid bij de wachtenden op het station.

‘Heeft u deze mannen in de hand?’ vroegen de rechercheurs hem vlak voor aankomst in Amsterdam. Laros, die wel voorvoelde dat de agenten hem nodig hadden, antwoordde bevestigend en beloofde dat hij zou proberen alles geordend te laten verlopen. Maar hij stelde wel één voorwaarde: de politie moest haar handen thuishouden.

Toen het perron in zicht kwam, beseftte Laros dat het niet eenvoudig zou worden zijn belofte waar te maken: het zag zwart van de mensen. ’s Middags was de verkoop van perronkaartjes al gestaakt om de toestroom van mensen te beperken, maar veel familie, vrienden en geestverwanten van de strijders hadden enkeltjes naar Weesp of Zaandam gekocht en waren daarmee het station binnengekomen. Een kordon gearmde politieagenten had de grootste moeite om te voorkomen dat de wachtenden de langzaam tot stilstand komende trein zouden bestormen.

Laros opende de wagondeur en toonde zich aan de drommen wachtenden. ‘Amsterdammers!’ sprak hij zo luid als hij kon. ‘Hier is de compagnie “Zeven Provinciën”. Hollander Piet, dat ben ik. Nou zie je Hollander Piet. Ik heb jullie veel dank te brengen, maar vraag nu alleen maar, willen jullie een beetje terugtrekken.’ Een gloedvolle toespraak was het niet, maar toch werden zijn woorden met luid gejuich begroet. Daarna week de menigte terug. De veteranen van de Spaanse Burgeroorlog stapten een voor een uit en stelden zich op commando van Laros op in drie rijen, waarna de drieënveertig mannen met Amsterdam als eindbestemming het station uit marcheerden, met aan elke flank een juichende massa.

De overige veteranen mochten het station

niet verlaten; zij moesten direct doorreizen naar hun plaats van bestemming. Frans Oord gehoorzaamde hieraan en kwam niet veel later aan in zijn woonplaats Zaandam. Hij wilde het liefst zo snel mogelijk naar huis, maar daar kwam het niet van: hij was, tot verbazing van de menigte die de trein op het station opwachtte, de enige die uitstapte en werd bedolven onder de mensen die hem vroegen hoe het ging met alle Zaan-kanterers die in Spanje hadden gezeten en wilden weten waar de rest was. Oord antwoordde dat er later op de avond waarschijnlijk nog meer veteranen zouden aankomen: zij waren op station Hembrug uitgestapt om daarvandaan de eerste trein terug naar Amsterdam te nemen en zich weer bij de Amsterdammers te voegen die nog diezelfde avond in een van de grote zalen van hotel Krasnapolsky door de CPN onthaald zouden worden.

Telkens wanneer er nieuwe Spanjeveteranen de zaal van Krasnapolsky binnenkwamen, klonk er applaus en gejuich. De marsformatie die ze op het perron hadden gevormd, was in de menigte op het Stationsplein snel uiteengevallen. Sommigen hadden een taxi naar het hotel aan de Warmoesstraat genomen, anderen waren te voet gegaan, in kleine groepjes, begeleid door familie en vrienden.

Na tientallen ontmoetingen tussen mensen die elkaar lange tijd niet hadden gezien, werd de bijeenkomst geopend met de *Internationale*. De verslaggever van *Het Volksdagblad* keek om zich heen en noteerde: 'Wij zien de zaal. Vooraan de vrijwilligers, de vuist tegen het voorhoofd gedrukt, ze staan te midden van de hunnen; achter hen mannen en vrouwen, velen zingend met een lach

om de lippen, anderen verbeteren, de mondhoeken van menige man en vrouw schokken. Onze blik glijdt verder naar achteren. Niets dan omhoog geheven vuisten, niets dan het krachtige geluid van de vele stemmen. En vooraan de vrijwilligers, vooraan zoals zij in Spanje in de eerste linies lagen. Velen die de smart voelden omdat hun zoon of hun broer niet hier is, maar achter is gebleven, zal op dit ogenblik de weemoed hebben voelen wijken om plaats te maken voor trots, gerechtvaardigde trots, dat ook hun zoon of broer daar gestreden heeft waar het gold het fascisme te weerstaan en op de vlucht te drijven!'

Vervolgens werden de Spanjeveteranen toegesproken door leden van het CPN-partijbestuur. Partijsecretaris en hoofdredacteur van *Het Volksdagblad* Paul de Groot ageerde tegen het onrecht dat hun werd aangedaan met de afname van het Nederlandschap en sprak over de gelijkenis tussen de Nederlandse mannen die zich hadden verenigd in de compagnie 'De Zeven Provinciën' en de Nederlanders uit de tijd van de Republiek der Zeven Provinciën, die ook hadden gestreden voor verdraagzaamheid, democratie, vrede en vrijheid. Maar bovenal bedankte hij de veteranen. 'Dank zijn we niet alleen verschuldigd aan de vrijwilligers om de slagen, welke zij het Italiaanse en Duitse fascisme toebrachten, niet alleen omdat zij het Spaanse volk geholpen hebben een halt toe te roepen aan de fascistische opmars, maar ook en vooral omdat de brigade "De Zeven Provinciën" ons de grote zekerheid heeft gegeven, dat zolang de Nederlandse arbeidersklasse zulke jongens weet voort te brengen, het fascisme nooit de voet aan de grond zal krijgen.'

Als laatste kwam Laros naar voren, licht steunend op een stok – hij was in Spanje tot drie keer toe gewond geraakt. Hij vroeg eerst om een moment stilte ter nagedachtenis van de gevallen Republikeinse strijders, en sprak vervolgens woorden van steun aan hun nabestaanden. De weduwen van gevallen strijders probeerde hij troost te bieden met een uitspraak van Dolores Ibárruri, een Spaanse communistische politica en icoon van de Republikeinse strijders, beter bekend als ‘La Pasionaria’ (‘De Passiebloem’): ‘Het is beter een vrouw te zijn van een held, die aan het front voor de democratie gevallen is, dan de vrouw van een lafaard te zijn!’

Laros en zijn medestrijders waren volgens het verslag in *Het Volksdagblad* aan het eind van de bijeenkomst minutenlang toegejuicht. Dit was de culminatie van de geestdrift van de toehoorders, die eerder al op de woorden van Paul de Groot zouden hebben gereageerd met ‘daverende toejuichingen’ en ‘donderend applaus’.

Het contrast was groot met de verslaggeving over de terugkeer van de veteranen in wat *Het Volksdagblad* vaak smalend de ‘burgerlijke pers’ noemde. Niet-communistische dag- en weekbladen, die samen een veelvoud van de lezers van *Het Volksdagblad* bereikten, repten met geen woord over de daden van de mannen in Spanje en kozen een heel ander perspectief: ze berichtten vooral over de manier waarop de politie in verschillende steden de orde had weten te handhaven. En als er al eens meer aandacht was voor de terugkerende strijders, dan sprak daar bepaald geen sympathie uit. Het katholieke dagblad *De Tijd* uitte zich bijvoorbeeld in de gebruikelijke schampere

clichés, waarmee de veteranen werden weggezet als een groep onnozelaars die zich niet meer goed konden uitdrukken in het Nederlands: ‘De mannen zongen liedjes met Nederlandsche en Spaansche woorden, en aan het heffen van de gebalde vuist was geen gebrek,’ noteerde de verslaggever van het katholieke dagblad *De Tijd* denigrerend en weinig origineel. *De Telegraaf* vond de ontvangst ‘eenvoudig deerniswekkend’. In en om het Centraal Station in Amsterdam ‘was een complete rood-front-demonstratie en het leek meer of er mensen binnengehaald werden, die voor Nederland iets hadden gepresteerd, dan wel verloren zonen. [...] Steeds maar weer klonk de *Internationale*, balden zich vuisten, riep men “vrijheid” of “leve de internationale brigade”.’ De conclusie van het stuk in *De Telegraaf* was al even cynisch van aard: ‘Wat zijn wij toch een vriendelijk volk. Als mensen ons verlaten, om voor een vreemdeling te strijden, halen wij hen feestelijk in, verplegen ze en geven hun weer steun, wanneer het hun belijft terug te komen. Want van heden af, zoo is den statenloozen verzekerd, zullen zij weer steun kunnen krijgen en liefderijk worden verzorgd.’

Soortgelijke verontwaardiging was ook hoorbaar in het parlement. Anthon ridder van Rappard, Eerste Kamerlid voor de Liberale Staatspartij, vroeg de regering of het waar was wat hij in de krant had gelezen, dat de uit Spanje terugkomende strijders ‘van Regeeringswege’ een warme maaltijd was aangeboden in nota bene de ‘eerste klasse-restaurant’ van station Roosendaal. Bovendien had hij begrepen dat de Spanjeveteranen onderweg ook al twee keer een maaltijd was verstrekt. Waarom had de regering dat gedaan? Hij zei het niet met zoveel woor-



den, maar de suggestie was duidelijk: de mannen hadden volgens Van Rappard eigenlijk niets meer te verlangen van de Nederlandse regering – dat recht hadden ze verspeeld.

De Spanjeveteranen werden formeel gedemocratisiseerd, maar voor veel Nederlanders vóelde het ook echt alsof de mannen geen Nederlanders meer waren: zij hadden zich on-Nederlands gedragen door in Spanje onder commando van de Komintern te strijden en waren hierdoor niet alleen juridisch, maar ook moreel gezien geen Nederlander meer.

Deze conclusie had grote gevolgen voor de teruggekeerde strijders, maar is vooral veelzeggend over Nederland, dat zich aan het einde van de jaren dertig te midden van een steeds woeliger wereld bevond. De onrustbarende opkomst van het fascisme en communisme, die in de jaren dertig in heel Europa, en ook daarbuiten, de gemoederen in beweging bracht, had lange tijd aan Nederland voorbij lijken te gaan. De Nationaal-Socialistische Beweging (NSB), de CPN en andere links- en rechts-extremistische partijen maakten weliswaar veel lawaai, maar bleven klein. De Nederlandse ‘Spanjestridders’, zoals zij sinds de Tweede Wereldoorlog bekend zijn komen te staan, maakten schijnbaar definitief een einde aan deze rust. Zij hadden het land verlaten om te gaan vechten in een verafgelegen conflict,

en veroorzaakten hiermee gevoelens van angst en onrust. Extreme politieke denkbeelden konden mensen kennelijk motiveren om over te gaan tot heel concrete actie: de mannen die deelnamen aan de Spaanse Burgeroorlog lieten het niet bij vergaderen in een kleine kring gelijkgestemden, maar stonden zij aan zij met radicalen van allerlei slag en nationaliteit op het slagveld, waar zij ook nog eens gevechtservaring opdeden en blootstonden aan indoctrinatie door grotendeels onbekende, maar daarom niet minder onrustbarende denkbeelden. Er waren twijfels over de bedoelingen van de Spanjestridders: ze zeiden tegen het fascisme te vechten, maar wat hadden ze er eigenlijk voor belang bij Spanje uit fascistische handen te houden? En tegelijkertijd gaven ze te denken over het beeld van Nederlands positie in de wereld. Waar stonden Nederland en de Nederlanders nu eigenlijk in de grote ideologische conflicten tussen links en rechts die de wereld in de jaren dertig in hun greep leken te hebben? En hoe verhielden die grensoverschrijdende ideologieën zich tot het ‘eigene’ van Nederland? Zo leggen de mannen (en enkele vrouwen) die de Spaanse Burgeroorlog tegemoet reisden bloot hoe Nederland in de jaren dertig zichzelf de buitenwereld zag, en tonen ze bovendien hoe Nederland zelf ook, onwetend en onwillig, een oorlog tegemoetging.

**Dit boek verschijnt 17 september**

# EMILY ST. JOHN MANDEL

## HET GLAZEN HOTEL

### Het glazen hotel in het kort:

*Het glazen hotel* van Emily St. John Mandel, een troostrijke en revolutionaire roman aldus *The Atlantic*, verscheen onlangs, na het prijswinnende *Station Elf* uit 2014. Er wordt een doodsbedreiging gegrift in de glazen muur van een vijfsterrenhotel op een eiland voor de kust van British Columbia. In Amerika stort een gigantisch ponzfraudesysteem in, met verstrekkende gevolgen voor ontelbare mensen. Jaren later verdwijnt een vrouw op mysterieuze wijze van het dek van een vrachtschip. Terwijl deze ogenschijnlijk verschillende gebeurtenissen ingenieus met elkaar verweven worden,

‘EEN SUSPENSEVOL,  
HYPERREALISTISCH  
VERHAAL. EEN  
IJZERSTERKE ROMAN.’ –  
HET PAROOL

beweegt *Het glazen hotel* zich moeiteloos tussen het schip, de wolkenkrabbers van Manhattan en de wildernis van Vancouver Island. Tegelijkertijd schetst Emily St. John Mandel een adembenemend beeld van hebzucht en schuld, liefde en wanen.

‘Duizelingwekkende mozaïekvertelling over schuld en boete, tweede kansen en parallelle werkelijkheden. Verwachtingen glansrijk ingelost.’ – VPRO Gids

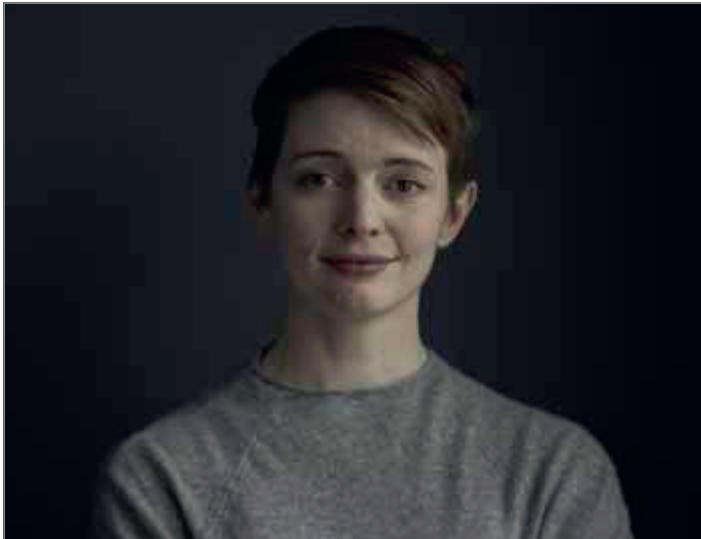


Foto: © Sarah Shatz

Emily St. John Mandel is geboren in Canada. Ze woont in New York en schrijft regelmatig voor *The Millions*. Ze schreef eerder onder andere *Station Elf*, dat in 2015 werd bekroond met de Arthur C. Clarke Award, op de shortlist stond van de National Book Award en in 31 talen is vertaald.

### RECENSIE HET GLAZEN HOTEL

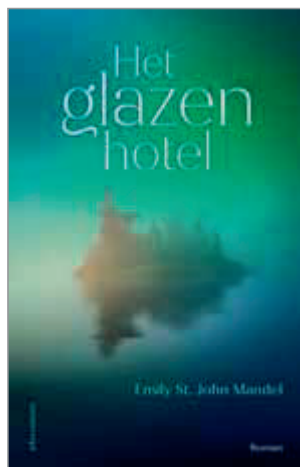
Geschreven door Echte Lezer Marloes van Zon:

Voor de kust van British Columbia ligt een eiland, waarop een vijfsterrenhotel staat. 's Nachts wordt er een doodsbedreiging ge-grift in de glazen muur: 'Slik glas en stik er-in.' Aangezien het hotel alleen per boot bereikbaar is, moet iemand die al aanwezig was dit gedaan hebben. Maar wie? En aan wie is de bedreiging gericht? Een groot ponzifraudesysteem stort in en jaren later verdwijnt een vrouw van het dek van een vrachtschip. Hoe hebben deze verschillende gebeurtenissen met elkaar te maken?

Het eerste hoofdstuk bestaat uit korte fragmenten die je direct nieuwsgierig maken en daarna word je door Emily St. John Mandel meegenomen in een bijzonder verhaal, dat verteld wordt door wisselende personages en heen en weer springt in tijd en plaats. Door middel van flashbacks krijgen gebeurtenissen een plek in het geheel, kom je de achtergrond van personages te weten, en door haar bijzondere vertelstijl reikt de auteur je telkens een nieuw stukje van de puzzel aan. Geen enkel personage is perfect, iedereen heeft geheimen en alles en iedereen lijkt op een of andere wijze met elkaar verbonden te zijn of invloed te hebben op andere gebeurtenissen. Andere hoofdstukken bevatten een contraleven, een alternatieve werkelijkheid, waarin bepaalde personages zich afvragen hoe hun leven had kunnen zijn als ze andere keuzes hadden gemaakt.

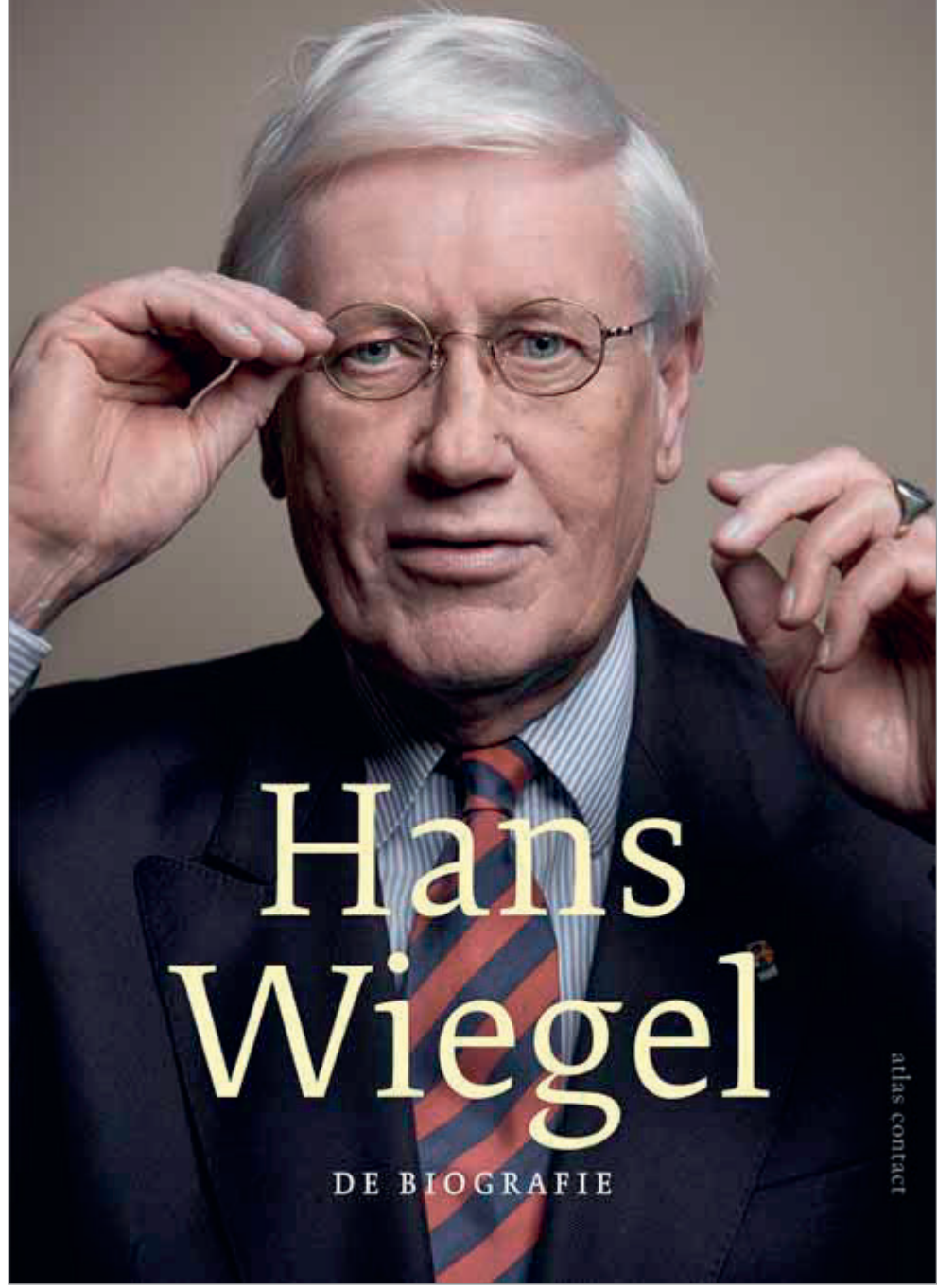
Op ingenieuze wijze worden alle uitgezette lijntjes bij elkaar gebracht en langzaam maar zeker krijgt de puzzel vorm. Dit is zo'n boek dat door mijn hoofd bleef spelen als ik het niet opengeslagen had en je blijft je verwonderen over hoe goed dit boek in elkaar zit. Alles lijkt moeiteloos in elkaar te vallen en het is een meeslepend verhaal vol mysterieuze gebeurtenissen, intrigerende personages, schuld, hebzucht, liefde, spijt en 'wat als-overdenkingen'. De auteur heeft een fijne, soepele en beeldende schrijfstijl waardoor 'nog één hoofdstuk' eigenlijk niet mogelijk was, maar al snel meer werd. Dit was mijn eerste kennismaking met het werk van Emily St. John Mandel, maar het zal zeker niet het laatste boek zijn dat ik van haar lees!

*Dit boek is reeds verschenen*



Het glazen hotel  
werd vertaald door  
Maaïke Bijnsdorp  
en Lucie Schaap.

PIETER SIJPER SMA



# Hans Wiegel

DE BIOGRAFIE

atlas contact

# PIETER SIJPER SMA

## HANS WIEGEL

DE BESTE PREMIER  
DIE NEDERLAND NOOIT  
HEEFT GEHAD

### **Hans Wiegel in het kort:**

Er zijn weinig politici die hun stempel zozeer op de vaderlandse politiek hebben gedrukt als Hans Wiegel. Zijn retorische talenten, zijn 'gewone mensentaal', zijn gevatheid, zijn vermogen om gecompliceerde onderwerpen tot hun essentie terug te brengen en zijn humor bezorgden hem al snel een grote aanhang. In 1967 kwam hij als 25-jarige Gooise Amsterdammer de Kamer in, tot dan toe als jongste Kamerlid ooit. Hij was oppositieleider ten tijde van het kabinet-Den Uyl. Zijn finest hour als vvd-politicus beleefde hij in 1977. Wiegel werd vicepremier en minister van Binnenlandse Zaken (1977-1981). Tot veler verbazing verliet hij in 1982 op 41-jarige leeftijd de Haagse politiek en werd commissaris van de Koningin in Friesland. Zijn persoonlijke leven is getekend door de tragische dood van zijn eerste en zijn tweede vrouw, beiden om het leven gekomen bij een verkeersongeluk.

In *Hans Wiegel* beschrijft Pieter Sijpersma met een scherp oog voor veelzeggende details en sprekende anekdotes het leven van een van de meest talentvolle én meest controversiële politici van na de Tweede Wereldoorlog. Zijn biografie is tegelijkertijd een beschrijving van het politieke klimaat in de jaren zeventig en tachtig – en van de Nederlandse cultuur in die tijd.



Foto: © Jelmer de Haas

Pieter Sijpersma is oud-hoofdredacteur van *Dagblad van het Noorden* en de *Leeuwarder Courant*. Hij studeerde filosofie aan de Rijksuniversiteit Groningen.

## NAAR DE OVERKANT

Het is zomer 1967. Op Zuid-Beveland rijdt een rode Fiat 850 in westelijke richting. Achter het stuur zit het jongste Kamerlid dat Nederland tot dan toe heeft gekend: Hans Wiegel, 25 jaar, kersvers parlementariër, die in het voorjaar door de voorzitter van de Tweede Kamer officieel is beëdigd. Dat was op 18 april, dezelfde dag waarop het kabinet-De Jong de regeringsverklaring heeft afgelegd. Het weer is prachtig. Even zonnig is de stemming waarin de bestuurder van de automobiel verkeert. Hij heeft de radio aan en zingt of neuriet – pompompom – zachtjes met de liedjes mee.

Het is de zomer van de hippies, die overal in Europa en de Verenigde Staten sit-ins, love-ins en muziektickets organiseren. 'All you need is love,' zingen de Beatles. De ether wordt beheerst door het mysterieuze lied van Procol Harum: 'A Whiter Shade of Pale'. Dé hit van de zomer wordt gezongen door Scott McKenzie: 'San Francisco'. Het lied staat weken achtereen op nummer 1.

Hoe turbulent de tijd ook is – in maart ver gaat de Liberiaanse tanker Torrey Canyon voor de kust van Engeland, waarmee de eerste grote milieuramp op zee een feit is, in juni is het zes dagen oorlog in het Midden-Oosten, in Griekenland grijpt een stel kolonels de macht, tal van Amerikaanse steden worden geteisterd door brandstichtingen en rassenrellen, massa-ontslagen zorgen in Nederland voor onrust – het is toch

een tijd van optimisme. Van hoop op vooruitgang.

Het nieuwe Schiphol is klaar, en Fokker lanceert zijn eerste straalvliegtuig, de F28. D66 is een jonge partij die haar intrede in de Kamer heeft gemaakt en vernieuwing van de politiek predikt. Op de Firato, zo is aangekondigd, zal de eerste kleurentelevisie worden gepresenteerd. Nederland sloopt naar hartenlust oude gebouwen, al zijn ze nog zo eerbiedwaardig; er komt een nieuwe tijd aan. Radio Veronica reist Nederland af met een nieuw fenomeen, de drive-in-shows, gepresenteerd door de vrolijke Joost den Draaijer en Jan van Veen.

En het blijft maar stralend weer, deze lange hete zomer. 'There's a whole generation, with a new explanation,' zingt Scott McKenzie. Hij roept op naar het westen te gaan, waar de zon altijd schijnt, naar het festival van Monterey, Californië, waar de muziek zal klinken. En als je dan gaat, raadt hij aan, 'be sure to wear some flowers in your hair'. Scott McKenzie verwoordt het levensgevoel van de jongeren als geen ander.

's Ochtends vroeg is Wiegel vertrokken uit Amsterdam, waar hij woont aan de Bloemgracht, nummer 7. Het schiet lekker op, al voor tien is hij Bergen op Zoom gepasseerd. Hans Wiegel is allesbehalve een hippie, zoals hij daar rijdt. Jong, maar geen lang haar en al helemaal geen bloemen erin. Met zijn strakke scheiding links en de lok die bij

na de zwarte hoornen bril raakt, oogt hij ouwelijk. Hij ziet er eerder uit als iemand van de vorige generatie dan van zijn eigen. Geen broek met wijde pijpen of een overhemd met bloemen of forse boord, maar een doodgewoon pak, met een vouw in de broek. Blinkend gepoetste schoenen, wit overhemd en een stropdas. En al rijdt hij op deze zomerse dag in westelijke richting, zijn bestemming is Zeeuws-Vlaanderen, waar weinig aan het zonnige Californië doet denken. Tegen het middaguur bereikt hij Vlissingen, waar hij de Fiat aan boord van de veerboot rijdt. De Westerschelde over. Staande op het dek van de Koningin Juliana steekt hij een sigaar op en ziet hij al gauw Breskens oprijzen. Daar, aan de overkant, wacht hem de eerste van een reeks afspraken die hij gemaakt heeft.

Het is zijn parlementaire werk dat hem hier brengt. Naast de portefeuille Volkshuisvesting die hij namens de vvd in de Tweede Kamer beheert, klust Wiegel bij op het terrein van Binnenlandse Zaken: gemeentelijke herindeling. Nederland beleeft dezer dagen een ware herindelingshause, die vroeg in de jaren zestig is begonnen. Het openbaar bestuur 'moet worden aangepast aan de schaal van de ruimtelijke ordening', zo staat het in de *Tweede Nota Ruimtelijke Ordening* van 1966.\*

Ook in Zeeuws-Vlaanderen is het tijd om gemeenten samen te voegen, zo heeft het provinciebestuur in 1963 besloten. De gemeenten, waarvan sommige maar een paar honderd inwoners tellen, zijn te klein geworden. Het zijn er dertig in getal, met mooie namen als Groede, Hoofdplaat, Retranchement, Overslag, Koewacht, Hontenisse, St.-Jansleen, Vogelwaard, Clinge, Zaamslag en de allermooiste: Philippine.

Aanvankelijk was het de bedoeling dat de dertig gemeenten zouden opgaan in tien nieuwe; later valt het getal zeven of vijf. In het voorstel van wet dat de minister van Binnenlandse Zaken medio 1966 naar de Kamer heeft gestuurd blijven maar vijf gemeenten over.

Eerder dat jaar is de Kamercommissie voor Binnenlandse Zaken op werkbezoek geweest in Zeeuws-Vlaanderen, onder leiding van Wiegels fractievoorzitter Edzo Toxopeus. Gebleken is dat de gedwongen samenvoeging in het gebied zelf voor onrust en onenigheid zorgt. Er is verzet, vooral tegen de vorming van één grote gemeente langs het kanaal Gent-Terneuzen.

In Sluis, iets westelijker, is krijgshaftige taal gesproken. Samenvoeging met Aardenburg, dat met een overtal van zeshonderd inwoners de overhand zou krijgen in de nieuwe gemeente: dat nooit. In de raadszaal van 't Belfort is dat de commissie-Toxopeus goed aan het verstand gebracht. Er hing een spandoek met de tekst *Komt U Sluis Weer Verwoesten?* Dat sloeg op de geschiedenis van het grensstadje, dat maar liefst twintig keer met de grond gelijk is gemaakt. Om het wereldlijk karakter van Sluis te onderstrepen waren alle zestien leden van de commissie in één hotel ondergebracht. In aparte kamers, benadrukte wethouder en tevens meubelhandelaar J. du Fossé achteraf. Kom daar eens om in Den Haag of Rotterdam. Hoe zou Aardenburg, met zijn volkomen dorpskern, nu kunnen samengaan met Sluis, waar het wemelt van de cafés en restaurants, waar op zondag alle winkels

\* Duncan Beekman, Ronald van der Bie, *Een eeuw gemeentelijke herindelingsen*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag, 2005, p. 64.

open zijn en duizenden Belgen in een 'pan-toffelparade' langs de etalages trekken, terwijl het carillon van 't Belfort lustig 'Zwei rote Lippen und ein roter Tarragona' tingelt?\*

Na de zomer zal de vaste Kamercommissie haar verslag uitbrengen en volgt de memorie van antwoord van minister Beernink. Daarna wacht het finale debat over de herindeling van Zeeuws-Vlaanderen. Dat is de reden waarom Kamerlid Wiegel vandaag de Westerschelde oversteekt: hij wil met eigen ogen zien waar het parlement straks over moet beslissen. Het onderwerp ligt hem: het gaat om concrete kwesties en het gaat om mensen. Daarom gaat hij kijken en praten, met mensen voor wie het belangrijk is. Om los te komen van de stukken, waar het ministerie de Kamer nu al onder bedolven heeft.

Met zijn reis naar Zeeuws-Vlaanderen doet het kersverse Kamerlid wat hij in zijn tijd als bestuurslid van de JOVD, de aan de VVD gelieerde jongerenorganisatie, ook al deed. Bijna vijf jaar lang heeft hij het land, vooral het noorden, afgereisd om de plaatselijke afdelingen te bezoeken. In de steden sprak hij voornamelijk studenten, op het platteland jonge boeren of beginnende ondernemers. Hij heeft leren luisteren en ontdekt dat mensen in hun eigen omgeving sneller zeggen wat ze denken dan op vreemd terrein. Het belang van geduld heeft hij vastgesteld, hij heeft gemerkt dat hij mensen serieus moet nemen en onbevangen moet aanhoren. Als zoon van een Amsterdamse meubelmaker is hij niet bepaald de typische VVD'er. De VVD is de partij van de deftige mensen. Wiegel gaat net zo gemakkelijk om met de man in de straat als met een minister. Eigenlijk voelt hij zich meer thuis tussen de gewone mensen dan bij lieden van

stand of importantie. Van hen kun je wat leren, is zijn overtuiging, want ze zijn gewoon zoals ze zijn. Ze beheersen de kunst de dingen simpel te formuleren. Voor een politicus is dat een wapen van jewelste. Als het meteen raak is wat je zegt, word je begrepen. En de mensen onthouden het.

In de avonduren schuift hij aan aan de stamtafel of aan de bar in de hotelletjes en herbergen waar hij slaapt. Hij houdt van gezelligheid; van de obers, kasteleins en andere gasten kom je te weten wat er leeft. Drie dagen lang reist Wiegel door de streek. Overdag dient hij zich aan op de gemeentehuizen die op zijn lijstje staan. Wiegel wordt met alle eegards verwelkomd; er staat niet elke dag een lid van de Tweede Kamer op de stoep. Burgemeester P.F. van Hootegem van Sluis, die na zijn pensionering is aangebleven, legt hem uit dat in zijn stad, met 140 florerende middenstanders, waaronder menig etablissement waar tegen betaling liefde te bekomen is, maar liefst 60 van de 100 miljoen gulden wordt verdiend die Zeeland jaarlijks aan deviezen binnenbrengt. De boodschap brengt het Kamerlid op een idee.

Het uiteindelijke wetsontwerp van mr. H.J. Beernink, de minister van Binnenlandse Zaken, zal bijna twee jaar later, in maart 1969, door de Tweede Kamer worden afgehandeld. In die tussentijd is er veel gesproken en geschreven, en een aantal Kamerleden heeft besloten dat deze herindeling maar eens flink geamendeerd moet worden. Beernink is ook zelf naar het gewest afgereisd om de pracht en schoonheid ervan

\* *Leeuwarder Courant*, 7 oktober 1967, 'Goud van Sluis hangt aan een zijden draadje'.



met eigen ogen te aanschouwen. Met name in de kanaalstreek zal het aanzien van het landschap veranderen, zo voorziet hij. De rust en de stilte zullen worden verbroken door het geklop van automatische hamers en pneumatisch boren. Waar zich bij Sluis-kil nu nog vette eenden in het water laten glijden, plonzen straks nieuwe schepen van de helling. Waar nu nog schapen grazen, zullen fabrieken, havenloodsen en woonwijken verrijzen. Op zoveel dynamiek is het openbaar bestuur van nu niet berekend.

De minister gaat nog steeds uit van vijf gemeenten voor het nieuwe Zeeuws-Vlaanderen, maar in eerste termijn blijkt meteen dat de Kamer er anders over denkt. De Handelingen van de Tweede Kamer vermelden een schorsing van het debat. Daarin worden de zaken gedaan. Beernink krijgt bezoek van een aantal afgevaardigden en moet vaststellen dat de heren Imkamp van D66, Fievez van de KVP, Tolman van de CHU en Wiegel van de VVD gemene zaak hebben gemaakt. De laatste is duidelijk de aanvoerder van het stel. Ze hebben een reeks wijzigingen, die een samenhangend pakket vormen. Hun amendementen leiden ertoe dat er niet vijf maar acht gemeenten overblijven, waarbij bijna alle partijen electoraal garen kunnen spinnen. Van KVP-kamerlid Fievez komt het voorstel om Axel en Sas van Gent niet bij het nieuwe Terneuzen te voegen, maar zelfstandig te laten voortbestaan. De minister ziet de vorming van zijn sterke kanaalgemeente, die hij tijdens de behandeling het belangrijkste doel van het wetsontwerp heeft genoemd, maar door Fievez is aangeduid als 'monstergemeente', in rook opgaan.\* Zo blijft Sas van Gent, een echte rooms-katholieke gemeente, bestaan en is er zogezegd weer een KVP-burge-

meester gered. De buit is duidelijk verdeeld tussen de heren. Van Wiegel komt het voorstel Sluis te handhaven, nota bene ondersteund door Beerninks partijgenoot Teun Tolman. Wiegel heeft hem overgehaald. Als dank mag Tolman een succesje boeken met een subamendement dat Retranchement bij Sluis voegt. Waar ligt dat, heeft Tolman nog gevraagd. Doet er niks toe, Teun, heeft Wiegel geantwoord, het is goed voor ze.

Met stijgende verbazing horen de minister en de secretaris-generaal van het ministerie, dr. A.H. Gunther, de Kamerleden aan. Beernink legt vervolgens uit hoe voortreffelijk zijn wetsontwerp is en dat er niets in veranderd moet worden. Kamerlid Wiegel laat zien uit welk hout hij gesneden is. Ik kan hier wel allemaal ingewikkelde verhalen houden, meneer de minister, houdt hij Beernink voor, maar daar schieten we niets mee op. Wij zien het toch wat anders. 'En... wij hebben de meerderheid.'\*\*

Zo, zegt de minister dan. Hij draait zijn sigarendoos om en noteert met zijn vulpen: KVP 42 zetels, VVD 17, CHU 12, D66 7. Beernink, toch al geen scherpslijper, bromt wat en geeft zich gewonnen, zeer tot ergernis van zijn hoogste ambtenaar, die later tegen zijn dochter zal zeggen dat die Wiegel hoogst brutaal was geweest en nog een vreselijk groen pak aan had ook. Binnen een kwartier is het pleit beslecht. De minister, die aan het begin van het debat nog heeft verklaard elke wijziging van zijn wetsontwerp als een verzwakking te beschouwen, geeft na de schorsing aan er geen halszaak van te willen maken. Joop Voogd, Kamerlid

\* *Algemeen Handelsblad*, 27 maart 1969, 'Van dertig naar acht gemeenten'.

\*\* Interview Hans Wiegel, 21 februari 2014.

voor de PvdA, die buiten het spel is gehouden, geeft Beernink er aan het slot van langs voor de 'slappe en beschamende wijze' waarop hij zich in de Kamer verdedigt. Voogd verklaart dat het plan nu 'geen conceptie' meer heeft en dat zijn fractie derhalve tegen het hele voorstel zal stemmen. De fracties die de minister steunen, boeken elk een succesje. De grootste beloning is voor de KVP, die twee gemeenten heeft gered. Het ware kunststukje komt op naam van Hans Wiegel, die de gemeente Sluis met slechts 2800 inwoners voor opheffing heeft behoed.\* In 1990 zal Sluis uit dankbaarheid een plein naar hem vernoemen.\*\*

\* *De Tijd*, 27 maart 1969, 'Beernink verliest debat met Kamer'.

\*\* *Handelingen der Tweede Kamer*, 50ste Vergadering, woensdag 26 maart 1969, pp. 2493-2520, i.h.b. p. 2519; *Leeuwarder Courant*, 6 oktober 1990, 'Hans Wiegel geeft naam aan plein Sluis'.

**Dit boek verschijnt 1 oktober**

# GEERT MAK

OVER DE  
GESCHIEDENIS  
WAAR WE  
MIDDENIN  
ZITTEN



# ROB VAN ESSEN

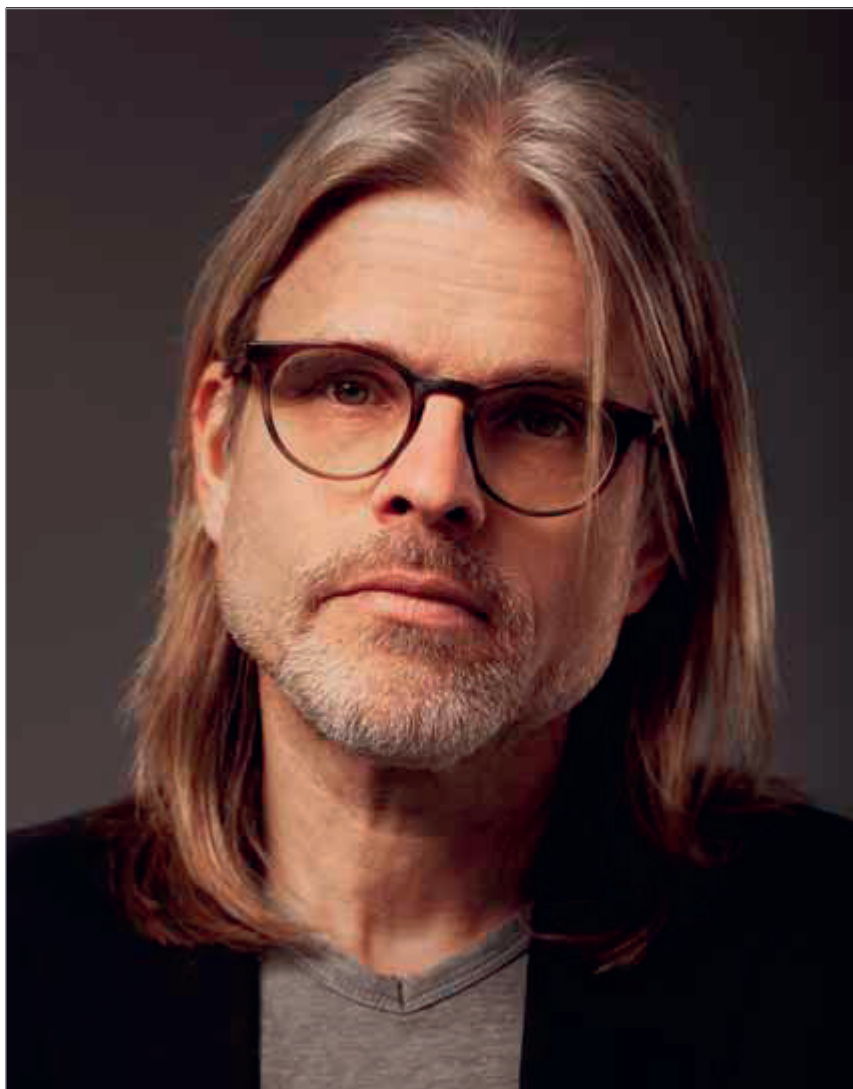


Foto: © Henri Verhoef

Rob van Essen schreef romans en verhalen die hogelijk worden gewaardeerd om hun eigenzinnige thematiek en literaire waaghalzerij. Hij is in het Nederlandse taalgebied dan ook met niemand te vergelijken. *Visser* stond op de shortlist van de Libris Literatuur Prijs 2009, zijn verhalenbundel *Hier wonen ook mensen* werd onderscheiden met de J.M.A. Biesheuvelprijs en zijn laatste roman *De goede zoon* werd bekroond met de Libris Literatuur Prijs 2019.

# EEN MAN MET GOEDE SCHOENEN

VAN DE WINNAAR VAN  
DE LIBRIS  
LITERATUUR PRIJS 2019

## ***Een man met goede schoenen*** **in het kort:**

De verhalen van Rob van Essen spelen zich af in een wereld die veel weg heeft van de realiteit maar waarin gaandeweg steeds vreemdere dingen gebeuren. Therapeuten hanteren eigenzinnige methodes, bezoeken aan het Koningshuis lopen uit op raadselachtige dwaaltochten, zwervers worden gewassen en geschoren.

In deze nieuwe bundel keren een paar oude bekenden terug en maken we kennis met nieuwe personages die allemaal één ding gemeen hebben: net als de lezer hebben ze geen idee wat er op de volgende pagina gaat gebeuren.

*Een man met goede schoenen* is een nieuwe toevoeging aan het eigenzinnige universum van Rob van Essen, waarin onbekende dimensies van het dagelijks leven worden verkend op een manier die steeds meer lezers ontroert, vermaakt en verrast.



Over *De goede zoon*:

‘Een sprankelend werk van literaire verbeelding. De roman confronteert ons op schitterende wijze met de tekortkomingen en uitdagingen van ons eigen leven.’  
– juryrapport Libris Literatuur Prijs

# EEN MAN MET GOEDE SCHOENEN

---

## VERHAAL:

### DE LASTIGSTE LOGÉ SINDS TIJDEN

**H**et was een tijdreiziger,' zegt Axel.

'Wie?' vraag ik.

'Onze logé.'

'Wat, de lastigste logé sinds tijden?'

'Ja, die.' Axel wappert met een stuk papier.

'Hij heeft een brief geschreven waarin hij het uitlegt. Zal ik hem voorlezen?'

'Wacht even.' Ik ga tegenover hem zitten, op de stoel die we ooit bij Van Beek kochten, Gispen, ontworpen door de zoon van Gerrit Rietveld. Het was de vaste stoel van onze logé. 'Een tijdreiziger?'

'Dat schrijft hij.'

'Schrijft hij verder nog iets?'

'Kom op Miranda, hij laat ons weten dat hij een tijdreiziger was en jij vraagt of hij verder nog iets schrijft? Waar moet hij het nog meer over hebben, over het weer? Over hoe het eten bij ons was? Is het niet genoeg dat hij...'

'Ik bedoel, legt hij uit hoe hij bij dat idee komt?'

'Ja,' zegt Axel, 'hij legt het uit.'

Ik kwam terug van mijn werk, het was een uur of drie, er was niet veel aanloop geweest in de galerie dus had ik de deur maar vroeg dichtgegooid. Hij zat op het stoepje voor de voordeur, ik had hem bijna niet gezien, ik ga altijd achterom. Hij zag er jong uit, twintig, vijfentwintig hooguit.

'Wie bent u en wat doet u hier?' vroeg ik

nadat ik de voortuin was in gelopen. Ik lachte er een beetje bij, hij lachte ook, hij zag er onschuldig uit, blond, gave tanden, goed gekleed, kalm, alsof hij hier met me had afgesproken. Soms zie je iemand van wie je denkt: die heb ik eerder gezien, al weet je dat het niet zo is. Hij was zo iemand. 'Ik kom voor de kamer,' zei hij, zonder overeind te komen.

'We verhuren geen kamers,' zei ik.

'Jullie hebben er anders genoeg.' Hij kwam soepel overeind. Naast de plek waar hij had gezeten bleef een paars schoudertasje achter. 'Ik ben Erik,' zei hij. 'Een man met een missie.'

Ik schudde zijn hand. 'En die missie is een kamer vinden?'

'Precies,' zei hij lachend. 'Of anders een glas water.'

Zo dringen ze bij je binnen, dacht ik, dat weet iedereen. 'Een glas water heb ik wel voor je,' zei ik, 'maar ik laat je niet binnen. Kom maar mee achterom.'

Hij pakte zijn schoudertasje en liep met me mee. Ik wees hem een van de ligstoelen op het terras, haalde zelfs de kussens uit het schuurtje en gooide die naar hem toe. 'Maak het je gemakkelijk,' zei ik, 'ik haal iets te drinken.'

Ik toetste de code in, schoof de deur opzij en stapte de keuken in. Natuurlijk kon hij gewoon achter me aan komen, maar dat

deed hij niet, hij had de kussens op de stoel gelegd en was gaan liggen. 'Biertje?' riep ik. Hij stak een lome hand omhoog. 'Liever iets fris!'

Ik zette een cola en een gin-tonic op het tafeltje en ging op de andere stoel liggen, de kussens lagen er al. 'Heb jij die gehaald?' vroeg ik. 'Dat heb je snel gedaan.'

'Ja, ik dacht, jij komt vast naast me zitten.' 'Straks komt mijn man thuis,' zei ik. Het leek een tekst die iemand anders voor me geschreven had, in een andere wereld, een wereld van vroeger, een blijspel uit de vorige eeuw.

'En die gaat over de kamers?'

Ik lachte. 'Er zijn geen kamers, dat zei ik toch al?'

Hij keek naar het zwembad. 'Wil je erin?' vroeg ik, en zonder zijn antwoord af te wachten ging ik naar binnen om een handdoek te halen, en een zwembroek van Axel. Als hij zwom hoefde ik niet met hem te praten, ik keek liever naar hem. De zwembroek paste hem perfect, hij kleedde zich zonder enige schaamte om waar ik bij lag en dook het water in.

Het was een mooie, warme namiddag. De populieren van het park achter de tuin zeefden het licht van de zon. De jongen – ik was zijn naam vergeten – zwom zijn baantjes, alsof hij nooit anders had gedaan.

'Is het een lange brief?' vraag ik. 'Dan zet ik eerst even koffie.'

'Blijf nou maar zitten,' zegt Axel, 'straks heb je iets sterkers nodig. Zal ik beginnen?'

'Ja, doe maar,' zeg ik. 'Waar heb je die brief eigenlijk gevonden?'

'Hij lag bij de post,' zegt Axel.

'Hij heeft hem gepost? Nadat hij verdween?'

'Dat denk ik niet,' zegt Axel, 'maar dat be-

grijp je zo wel. Het was vast die brief die hij in het park zat te schrijven.'

Hij kwam eruit, druipend, hij droogde zich af en ging liggen. We dronken nog wat, daarna liet hij zich weer in het water zakken, langzaam deze keer, hij zwom ook trager, alsof de eerste keer een onstuimige inwijding was geweest, en hij nu ontspannen gebruikmaakte van beschikbare faciliteiten. Ik keek naar hem, het was een mooie jongen.

Axel kwam achterom toen hij van zijn werk kwam. 'Gezellig hier.' Axel en zijn koffertje. Ik had het ooit roze gespoten, hij ging er nog mee naar kantoor ook, maar daar konden ze er niet om lachen en toen kocht hij toch maar een nieuwe.

'Waar is dat roze koffertje eigenlijk gebleven?' vroeg ik.

'Dat heb ik weggegooid,' zei Axel. 'Dat weet je toch nog wel? We hebben bezoek, zie ik.'

'Ja,' zei ik, 'dat is Erik', de naam schoot me opeens weer te binnen, ik hoopte dat het de goede was, 'die stond hier opeens voor de deur. Hij kwam voor de kamer, zei hij. Weet jij iets van een kamer?'

'Nee, wat denk je, dat ik zonder dat jij het weet briefjes op prikborden in supermarkten hang of zo? Hij zwemt lekker.'

Erik kwam uit het water, liep met kletsend natte voeten op Axel af en schudde hem de hand. 'Erik. Mooi zwembad hebben jullie.'

'Dank je,' zei Axel. 'Mooi dat je er meteen gebruik van maakt. Goed voor het water ook, dat het eens wordt gebruikt.'

Eigenlijk had ik verwacht dat Axel hem ergens van zou kennen, dat onze bezoeker zich alleen maar als kamerzoeker had voorgedaan om zichzelf te vermaken, maar Axel

had duidelijk geen idee. 'Je komt voor de kamer, hoor ik. Hoe kom je bij het idee dat wij kamers verhuren?'

Erik droogde zich af en trok zijn overhemd aan. 'Je hoort wel eens wat.'

'Ja, dat zal dan wel,' zei Axel. Ik vroeg me af of het geen goed idee was om kamers te verhuren. Een rustige student. Of een onrustige.

Met z'n drieën dronken we nog wat, Erik hield het bij fris, Axel en ik trokken een fles open. De zon zakte achter de populieren van het park, we gingen naar binnen toen het te fris werd, het lag voor de hand dat hij bleef eten. We trokken een tweede fles open. Erik hield het bij bronwater, dus dronken Axel en ik die fles met z'n tweeën leeg. Ik weet niet meer waar we het al die tijd over hadden, niet over Erik denk ik, over hem werden we niet veel wijzer. Na het eten keken we een film, wij op de bank, hij in de zoon-van-Rietveldstoel, *Death Wish iv*. Axel zat toen in zijn *Death Wish*-periode, en ik keek met hem mee, het zijn onderhoudende films en Charles Bronson leek een beetje op mijn vader, nou ja, vooral qua naam, mijn vader heette Charley. We letten niet erg op wat er gebeurde, het is ook geen film waarbij je geconcentreerd op het puntje van je stoel moet zitten om het verhaal te volgen, toen Erik eindelijk toch een glas wijn dronk kletsten we wat over en weer, dat ging gemakkelijk, Erik zei dat hij van alles te doen had in de stad. Hoe kwam hij dan bij ons terecht, wie had hem over die kamer verteld? 'O,' zei hij, 'ik heb een neus voor goede mensen, ik heb trouwens wel eens iets met jullie te maken gehad.' O ja, wanneer dan? Dat wuifde hij weg, dat zou te gemakkelijk zijn, als hij dat meteen vertelde. Als we het niet wisten moesten we het maar raden. Tot ver na de

film hebben we zitten raden, telkens was het mis maar we lachten wel veel, alsof we elkaar al jaren kenden.

'Misschien is het een klant van je galerie,' zei Axel toen we in bed lagen. Erik lag in de logeerkamer, het zou raar zijn om hem nog zo laat de straat op te sturen en bovendien kon je merken dat hij twee glazen wijn op had, blijkbaar kon hij niet zo goed tegen alcohol. 'Iemand die ooit iets bij je heeft gekocht en die je je niet meer kan herinneren. Maar hij jou wel. En geef hem eens ongelijk.'

'Ja vast. Waarom zou het geen klant van jullie kantoor kunnen zijn? Iemand die jullie ooit hebben belazerd en die jij je niet meer herinnert. Maar hij weet nog precies wie jij bent.'

'Dat kunnen er zoveel zijn,' zei Axel.

Toen ik uit de badkamer kwam had ik nog even bij Erik aangeklopt om te vragen of alles goed was en of hij nog iets nodig had, hij had geroepen dat alles oké was. 'Als je niet kan slapen pak je maar een boek uit de kast beneden!' had ik geroepen, dat had erg suf geklonken.

'Het is natuurlijk een seriemoordenaar,' zei Axel, 'dat kan niet anders. Zullen we de kast voor de deur schuiven?'

'Of hij bindt jou vast en verkracht mij, en dat jij dan moet toekijken,' zei ik.

'Of andersom,' zei Axel, 'hebben we nog vaseline in huis?'

Zo eenvoudig is het dus om een leven binnen te dringen, dacht ik, je zoekt gewoon een echtpaar dat eraan toe is. Waren we dan zo ver van onszelf weggedreven, waren we dan zo moe van onze dagelijkse gang van zaken dat we onze moordenaar vrijwillig onder ons dak toelieten? Ik zei dit niet tegen Axel, larmoyante gedachten hou ik liever



voor mezelf. 'Moet ik even in het badkamerkastje gaan kijken?' vroeg ik.

'Hoezo?' vroeg Axel. 'Voor de vaseline,' zei ik. 'Die hebben we voorsnog niet nodig,' zei Axel, hij trok me naar zich toe. 'Vind je dit spannend,' vroeg ik, 'terwijl er iemand in de logeerkamer slaapt?' 'Ja nou,' zei hij, maar hij kreeg hem niet omhoog, misschien ook door de wijn. 'Ik merk het,' zei ik. 'Jezus mens, doe er dan wat aan!' riep hij kwaad, alsof het uitblijven van zijn erectie mijn verantwoordelijkheid was. Opeens tilde hij zijn hoofd op. 'Wat hoor ik nu?'

'Hij snurkt,' zei ik.

'Hoe kunnen we dat nou horen,' zei Axel, 'de logeerkamer is aan het andere einde van de gang.'

'Ik weet waar de logeerkamer is,' zei ik. 'Hij snurkt blijkbaar erg hard.'

'Dat geloofje toch niet,' zei Axel. 'Waar liggen de oordopjes?' Hij boog zich opzij en trok het bovenste laatje van het nachtkastje open. Ik wist waar ze lagen en terwijl hij in het laatje grabbelde zei ik in mezelf: warm, warmer, koud, ijskoud, warm... We schrokken allebei toen we een vreemd kabaal op de gang hoorden. Doffe klappen, gerinkel van belletjes. Axel sprong uit bed om te kijken wat er aan de hand was.

'Wat was dat?' vroeg ik toen hij terug was.

'Een tamboerijn,' zei Axel, nog steeds vol verbazing, 'hij liep met een tamboerijn door de gang, en hij sloeg er echt hard op, alsof hij kwaad op het ding was. Volgens mij slaapwandelt hij, ik heb hem bij z'n arm teruggevoerd naar zijn kamer en toen kroop hij weer in bed.'

'Hoe komt hij aan een tamboerijn? Wij hebben helemaal geen tamboerijn.'

'Die zal hij dan meegenomen hebben,' zei Axel. 'In dat paarse schoudertasje van hem.

Weet ik veel.'

'Geen seriemoordenaar dus,' zei ik.

'Nee, dat lijkt me ook niet,' zei Axel. 'Maar nu al de lastigste logé sinds tijden.'

Daar moesten we toen allebei een beetje nerveus om lachen.

De volgende ochtend gaf ik Erik wat kleren van Axel, voor het geval die tamboerijn alle ruimte in zijn tas had ingenomen. 'Zo kan je de wereld in,' zei ik toen hij de keuken binnenkwam, waar Axel en ik al zaten te ontbijten.

'Jullie zijn mijn wereld,' zei hij.

'Je slaapwandelt,' zei Axel. 'Weet je dat? Met een tamboerijn.'

Erik keek hem aan en knikte. 'Al van kinds af aan. Maar niet de hele nacht, toch? Trouwens, die assistent van je, die belazert de boel.'

'Breevoort?' zei Axel. 'Dat kan niet.'

'Toch wel,' zei Erik, 'hij rekent extra commissie, die hij in zijn eigen zak steekt.'

'Onmogelijk,' zei Axel, 'we hebben een systeem dat zoiets totaal uitsluit.'

'Toch is het zo,' zei Erik.

'Ik heb Breevoort ontslagen,' zei Axel toen hij 's avonds thuiskwam. 'Erik had gelijk, waar is hij?'

'Geen idee,' zei ik, 'hij is met me meegereden vanochtend, ik heb hem in het centrum afgezet. Ik hoefde hem niet op te pikken, zei hij. En toen ik thuiskwam, was hij er niet.' Ik had gedacht, gehoopt, verwacht, dat hij in de tuin zou zitten, of in het zwembad lag.

Voordat we gingen eten dronken we een glas. Zonder het tegen elkaar te zeggen wisten we dat we op Erik wachtten, we misten hem, alsof hij er nu al bij hoorde.

Toen we ons onder het eten probeerden te verzoenen met het idee dat we hem nooit

meer zouden zien (ik tenminste, het is me nooit gelukt om in Axels hoofd te kijken) belde hij aan.

‘Hoe wist je dat van Breevoort?’ vroeg Axel.

‘O, je hoort wel eens wat,’ zei Erik. Hij schoof aan en at mee. Over wat hij de hele dag had gedaan was hij vaag. Die nacht was hij weer erg onrustig. ‘Dat snurken, dat is tot daaraan toe,’ zei ik tegen Axel, ‘maar die tamboerijn pakken we hem morgen af.’

‘Lees maar voor dan,’ zeg ik.

Axel houdt de brief een beetje hoger en knijpt zijn ogen samen. ‘Beste ouders.’

‘Beste ouders?’

‘Ja, dat staat er. Denk je soms dat ik dit verzin? Beste ouders, als jullie dit lezen en ik zit niet bij jullie in de kamer, ik bedoel eigenlijk: als ik op het moment waarop jullie dit lezen spoorloos ben verdwenen, is mijn missie geslaagd.’

De derde nacht kwam Erik onze slaapkamer binnen. We lagen naar een oude film te kijken, iets zwart-wits met Cary Grant. Zonder ook maar een blik op het scherm te werpen nestelde hij zich tussen ons in. We lieten hem begaan, al wisselden we wel even een blik over zijn hoofd heen. Zonder geluid te maken sprak Axel een woord uit, met overdreven mondbewegingen. Va-se-li-ne.

‘Kon je niet slapen?’ vroeg ik.

‘Niet zo goed,’ zei Erik. Misschien miste hij zijn tamboerijn, want die lag onder ons bed. Hij droeg een vers gewassen streepjespyjama van Axel, die hem iets te groot was, wat vreemd was want Axels andere kleren pasten hem perfect.

‘Waar kom je eigenlijk vandaan?’ vroeg ik, en ik besepte dat ik die vraag de afgelopen dagen nog nooit zo duidelijk aan hem had gesteld.

Hij was er vaag over, en bleef naar de film kijken zolang hij aan het woord was. Zijn lichaamswarmte vermengde zich met die van ons. Hij kwam natuurlijk ergens vandaan, hij vertelde dingen waarnaar je knikkend luistert maar die je niet bijblijven omdat ze zo weinig concreet zijn. Het kon ook aan ons liggen, wij probeerden ondertussen die film een beetje te volgen. Hij vroeg ook van alles, hoe hadden wij elkaar bijvoorbeeld leren kennen? Dat werd een interessant gesprek, waaraan we ons steeds meer overgaven, omdat Axel en ik daar natuurlijk elk onze eigen versie van hadden, en die hadden we nooit naast elkaar gelegd. We vergaten de film, al pratend keken we elkaar verbaasd aan, dacht jij dat echt, toen, en jij dan, wist je dat toen al zeker? Erik keek glimlachend van mij naar Axel en weer naar mij en daarna vroeg hij naar onze toekomstplannen. Een opvolger voor Breevoort vinden, zei Axel, maar daarmee nam Erik geen genoegen, hij wilde het van mij ook weten, hoe zag ik de rest van mijn leven voor me, bleef ik bij de galerie werken, namen we kinderen? Nou, kamers genoeg, zei Axel, en ik zei dat ik het nog niet wist, we hadden net ons leven op orde en verdienden goed, hoe kort geleden was het nog dat we dit huis hadden gekocht, we hadden nog tijd genoeg om aan de toekomst te werken, hadden we de stellen in onze omgeving die kinderen kregen nu gelukkiger zien worden, nou nee, zagen we kinderen als de vervulling van ons leven, nou nogmaals nee, voorlopig bevonden we ons midden in de toekomst waarnaar we jaren hadden toegewerkt. Erik luisterde geconcentreerd, dat kon je zien, we praatten verder, Axel, Eriken ik, de film was allang afgelopen, op het laatst werd Erik beschouwelijk, niet op een

zware manier, hij bleef vriendelijk en licht, maar toch kreeg hij iets filosofisch, alsof hij met allerlei vragen zat en ons zag als mensen die hem daarbij konden helpen, dat was ons nog nooit gebeurd, mij niet in ieder geval. Het leven, wat was dat nu eigenlijk en waar deden we het voor – zoals hij het vroeg klonk het niet als een cliché, hij wilde echt weten wat wij ervan dachten, en hij gaf aan wat hij ervan dacht, en zo zaten we daar met z'n drieën op bed tegen elkaar aan, op een kalme manier was het allemaal erg bijzonder, ik wou dat ik die nacht aantekeningen had gemaakt. Op een gegeven moment stootte Axel me achter Eriks rug om aan en toen hij mijn blik ving knikte hij richting Erik, ik boog me een beetje voorover en zag dat het water over Eriks gezicht stroomde, van zijn ogen over zijn wangen, zonder dat hij snikte of andere geluiden maakte. Het bleef uit zijn ogen stromen, links en rechts, Axel pakte hem bij zijn bovenarm en leidde hem van het bed af, naar zijn kamer. 'Misschien is dat ook een soort slaapwandelen,' zei hij toen hij terug was, 'hij leek het niet eens zelf te merken, al dat water.'

De volgende nacht liep hij weer door de gang met zijn tamboerijn, die hij blijkbaar vanonder ons bed vandaan had gehaald. Drie keer hoorden wij hem langsstampen, gelukkig liet hij zich drie keer probleemloos terugleiden naar de logeerkamer.

'Ik zag hem in het park,' zei Axel toen hij die middag terugkwam van zijn werk. 'Hij zat op een bankje te schrijven, hij zag me niet.'

'Hij schreef vast een brief aan zijn vrienden,' zei ik, 'dat hij de goedgelovigste mensen ter wereld heeft gevonden, je kan ze wakker houden 's nachts, je kan huilend bij ze op bed zitten, ze pikken alles. En of ze

vanavond langskomen met de vrachtwagen om het huis leeg te halen.'

'Ik wil wedden dat hij geen vrienden heeft,' zei Axel.

'Dan moeten wij zijn vrienden zijn,' zei ik. 'Ben je niet naar hem toe gelopen?'

'Nee,' zei Axel, 'ik weet niet precies waarom, iets weerhield me, hij zat helemaal in zijn eigen wereld, dat was het.'

We waren allebei eerder van ons werk naar huis gegaan om een paar uur ongestoord te kunnen slapen voor Erik thuiskwam van wat hij ook aan het doen was, maar we lagen er nog niet in of er werd aangebeld, lang en dringend, het was Erik, er zat niets anders op dan hem binnen te laten. Onder het eten was hij gejaagd, die nacht liep hij voortdurend met zijn tamboerijn door de gang, hij sloeg op het vel alsof het stuk moest, het schelle gerinkel van de belletjes klonk als opgejaagde vogels. De volgende ochtend was hij verdwenen.

Het bed was opgemaakt, op de een of andere manier was hij erin geslaagd de van Axel geleende kleren in de kast terug te hangen zonder ons wakker te maken. 'Ik droomde dat iemand zich over me heen boog en me van alles uitlegde,' zei Axel bij het ontbijt, 'maar ik kan me niet meer herinneren of het Erik was en wat hij zei.' Ik geloofde hem maar half, dat wil zeggen: helemaal niet, waarom zou Erik zich over Axel buigen en niet over mij?

Erik bleef weg, we aten met z'n tweeën die avond, we misten hem zo erg dat het ons verbaasde. 'Wat een rare toestand,' zei Axel, 'hoe kunnen we hem zo missen?'

'Hoe hebben we hem zo lang kunnen verdragen,' zei ik, 'dat zou ik wel eens willen weten.'

'Het had iets vanzelfsprekends dat hij hier

was,' zei Axel. 'Dat is misschien nog het raarste.'

Ook de volgende dag kwam Erik niet terug. Als we het over hem hadden, noemden we hem bij zijn titel, de lastigste logé sinds tijden, en dat maakte het allemaal een beetje draaglijk, alsof we het over een onschuldige anekdote hadden die we ooit op feesten en partijen konden vertellen.

'Wacht even,' zeg ik. 'Dat staat er dus echt? Beste ouders?'

'Ja,' zegt Axel, 'dat staat er echt, wacht nou, het wordt nog veel vreemder. Ben je er klaar voor?'

'Kom maar op,' zeg ik.

'Oké, hier komt-ie. Als schoolvrienden aan mij vroegen wat ik zou doen als ik een tijdmachine had, kostte het me nooit moeite om een antwoord te verzinnen, maar de antwoorden die ik als jongen verzon, verloren al gauw hun naïeve glans.'

'Poëtisch hoor,' zei ik.

'Stil nou. De laatste jaren had ik maar één antwoord: ik zou terugreizen naar mijn ouders en ze doodschieten voordat ze mij konden verwekken.

Dat is natuurlijk een heftige geweldsdaad, maar ik troostte mij met de gedachte dat ik alleen een bepaald tijdsverloop veranderde, en dat ze in een ander tijdsverloop gewoon tot hoge leeftijd konden, en hadden, bestaan.

Jullie zullen het de afgelopen dagen waarschijnlijk niet hebben gemerkt, want ik was op een missie, en daarom niet mijn gebruikelijke zelf, maar ik heb het leven altijd beschouwd als een zware opgave waarvoor ik nauwelijks of niet was toegerust.

Het is niet zo dat ik jullie daarvan de schuld wil geven, begrijp me goed, ik ben er altijd van uitgegaan dat het hier ging om een aangeboren eigenschap. Hoewel jullie slordige levensstijl en drankgebruik ook een rol kunnen hebben gespeeld.

Maar het gaat me niet om schuld. Hoewel jullie

daar weinig van zullen hebben gemerkt, heb ik het leven eigenlijk nooit aangekund en was ik altijd vervuld van schaamte.

Zelfs nu verzin ik nog dingen om het minder erg te maken, zoals die schoolvrienden die aan mij vroegen wat ik zou doen als ik de beschikking over een tijdmachine zou hebben. Die vrienden heb ik niet gehad, ik stelde die vraag aan mezelf, en vertelde de antwoorden ook aan mezelf.'

Axel laat de brief zakken. 'Schaamte heeft hij onderstreept,' zegt hij.

'Lees nou maar door,' zeg ik.

'Ik heb jullie niet doodgeschoten, dat bewijst dat ik jullie uiteindelijk geen kwaad hart toedraag. Ik had wel een pistool meegesmokkeld, dat heb ik die eerste dag, voordat jullie thuiskwamen, begraven tussen de heesters achter het zwembad. Daarna ben ik teruggegaan naar de stad om een tamboerijn te kopen.

Ik dacht eerst aan een trompet maar ik speel geen trompet, ik speel helemaal geen instrument. Een trommel had ook nog gekund. Waarom hebben jullie mij eigenlijk nooit op muzikles gedaan, of op sport? Daar had ik de gelijkgestemden kunnen tegenkomen waaraan het mij zo heeft ontbroken.

Maar nogmaals, het ging me niet om jullie, of om wat ik al dan niet van jullie vind, het ging mij erom om mezelf te elimineren, ik wilde weg, ik wilde hieruit. Het is jullie nu vast wel duidelijk wat ik heb geprobeerd, aan snelheid van begrip heeft het jullie nooit ontbroken: ik heb uitgerekend wanneer ik ben geconcipieerd en heb het jullie onmogelijk proberen te maken mij te verwekken.

Ik gaf mezelf een week, dat is krap, maar meer dagen leek me ondoenlijk, ik wist al niet hoe ik een week bij jullie zou moeten doorbrengen. Niet omdat ik jullie zou haten, of alléén daarom, ook omdat jullie mij nog niet kenden en ik me op een of andere manier bij jullie naar binnen moest werken.

Dat ging gelukkig eenvoudiger dan gedacht. Ook de rest bleek niet zo moeilijk. Hoe slordig jullie ook

leven, uiteindelijk zijn jullie mensen van vaste gewoonten. Ik wist wanneer jullie seks hadden: altijd aan het begin van de nacht, nooit 's ochtends of overdag. Ik heb lang genoeg naar jullie geluiden moeten luisteren, terwijl het toch zo'n groot huis is hè. Ja, maar toch was er geen ontkomen aan, nu weten jullie meteen waarom ik toen ik elf was naar de zolderkamer wilde verhuizen. Om mijn verweking te voorkomen zou het dus genoeg moeten zijn om jullie aan het begin van elke nacht te storen.'

Axel stopt en kijkt me aan. 'Nu volgt er een zin die tussen haakjes staat.'

'Dan zeg je toch gewoon "haakje openen", dat hoef je toch niet apart aan te kondigen?' zeg ik.

'Haakje openen. Het is dus maar goed dat ik geen vrienden heb, die hadden dit een wankel en onzeker plan gevonden en hadden me waarschijnlijk geadviseerd het pistool weer op te graven. Haakje sluiten. Het slaapwandelen was dus gespeeld, maar dat begrepen jullie al, want zoals ik al schreef, dom zijn jullie nooit geweest, alleen maar slordig en onoplettend. Hoeveel toespelingen ik de afgelopen dagen ook maakte, jullie ontging alles. En is het jullie de hele week nu echt niet opgevallen hoe goed ik de weg kende in jullie huis?'

Nogmaals, ik neem jullie niets kwalijk. Ik zag dat jullie mij steeds bijna herkenden, dat was vreemd om mee te maken, het zal mede daaraan gelegen hebben dat jullie mij probleemloos in jullie huis opnamen, en niet alleen aan jullie gebruikelijke nonchalance, alsof het leven er eigenlijk niet toe doet.

Nou ik kan jullie vertellen dat het leven er voor anderen wel degelijk toe doet en wel zoveel dat sommigen zodra er een tijdmachine beschikbaar komt niet aarzelen om hun woorden kracht bij te zetten.'

Axel vouwt de brief op en buigt zich voorover om hem op de salontafel te leggen.

'Goed gespeeld,' zeg ik. 'Moeten we iemand waarschuwen?'

'Wie,' vraagt Axel, 'de autoriteiten?'

'Waarom niet, misschien doet hij het bij anderen ook.'

'En wat zeggen we dan?'

'Ja, goeie vraag. Wie weet is die brief terug te vinden op internet. Als hij het eerder heeft gedaan, is er een grote kans dat iemand...'

Axel schudt zijn hoofd. 'Ik wil wedden dat iedereen een op maat geschreven brief krijgt. Bovendien, wat heeft hij precies gedaan?'

'Weet ik veel,' zeg ik. 'Huisvredebreuk? Binnendringen onder valse voorwendse-len? Psychologische manipulatie? Mensen wakker houden die willen slapen?'

'Zie je ons al staan, op het politiebureau?'

'Nee,' zeg ik.

In de dagen daarna lees ik de brief nog vaak over. 'Hij leek op ons, Axel,' zeg ik op een avond onder het eten, 'hij leek op ons en daarom vertrouwden we hem. Soms keek ik naar hem en dan was het of ik jou zag, dat heb ik nu pas door. Had jij dat niet, dat jij mij zag?'

Axel denkt na. 'Misschien,' zegt hij, 'misschien zag ik jou. Zoekt hij slachtoffers uit die allebei op hem lijken, weet hij dat hij dan meteen wordt vertrouwd? Maar hoe wist hij dat van Breevoort?'

We analyseren ieder moment dat we met hem hebben doorgebracht. We hebben allebei onze eigen versie van die momenten, samengevoegd zorgen die voor een beeld dat completer is dan onze afzonderlijke versies, onze herinneringen versterken elkaar en vullen elkaar aan. We proberen details op te roepen die ons tijdens die dagen zelf niet zijn opgevallen, wat hij zei, hoe hij eruitzag, liep hij inderdaad door ons huis alsof hij er al eerder was geweest, alsof de platte-

grond in zijn systeem zat?

We downloaden films over tijdreizen en bekijken ze stuk voor stuk, de een na de ander, twee keer, drie keer, we bespreken plotgebreken en tijdreisparadoxen en ik betrap me erop dat ik voortdurend hoop ergens in beeld onze logé te zien opduiken, hoe dwaas en onzinnig die gedachte ook is.

‘Eigenlijk,’ zegt Axel op een avond, terwijl hij een derde fles opentrekt, ‘eigenlijk hebben we hem vermoord.’

‘Hij wilde ons vermoorden,’ zeg ik.

‘Maar dat heeft hij niet gedaan,’ zegt Axel. ‘Hij kocht een tamboerijn.’

‘Hij wilde zelf niet leven,’ zeg ik, ‘hij heeft zelf zijn bestaan voorkomen, hij heeft zichzelf vermoord, hoe kunnen wij het dan hebben gedaan?’

‘Door hem niet te verwekken.’

‘Maar dat hebben we toch juist wel gedaan?’

‘Juist niet, toch?’

Ik zet mijn glas neer en kijk hem aan. ‘Misschien kunnen we het goedmaken.’

‘Hoe dan?’

‘Door hem alsnog te verwekken. Met wat we nu weten.’

Axel denkt even na. ‘Ja,’ zegt hij dan. ‘Dat is een idee.’ Hij grijpt mijn arm. ‘Kom op.’

Ik dacht dat het hem moeite zou kosten om hem overeind te krijgen na al die wijn, maar nee, het idee om Erik te verwekken windt hem blijkbaar erg op, en mij ook, en niet alleen die avond, we hebben een missie, we neuken die nacht en de volgende nachten of ons leven ervan afhangt, of in ieder geval het leven van Erik. En niet alleen ’s nachts, we doen het ook overdag, op momenten waarop Erik ons nooit heeft gehoord.

‘Het is volstrekt onlogisch,’ hijgt Axel op een middag terwijl hij zijn hoofd op het kus-

sen laat vallen, ‘het is volstrekt onlogisch wat we hier aan het doen zijn.’

‘En straks zitten we ons hele leven aan hem vast,’ zeg ik, ‘en dan moeten we het niet verpesten, zoals de eerste keer.’ Ik rek me uit en vouw mijn armen achter mijn hoofd. ‘Even afgezien van de seks, zouden we Eriks wens om niet te bestaan eigenlijk niet moeten eerbiedigen?’

‘Dat is een heel goede vraag om eens over na te denken,’ zegt Axel, ‘maar wat mij nu bezighoudt is het onlogische element van deze onderneming. Als mensen met verstand van tijdreisparadoxen ons zo bezig zagen, zouden ze ons in ons gezicht uitlachen. Jij zegt net dat we Eriks leven niet moeten verpesten zoals de eerste keer, dat kan bijvoorbeeld al niet.’

‘Als mensen met verstand van tijdreisparadoxen ons bezig zagen zouden ze alleen maar jaloers zijn,’ zeg ik. ‘Zelf hebben ze al jaren niet meer zulke goede seks gehad.’

‘En dan nog dit,’ zegt Axel, ‘als we zo bezig zijn is het net of we Eriks verhaal geloven. Hij zit zich nu ergens dood te lachen.’

‘Elk excuus voor goede seks is er één,’ zeg ik.

‘Hou nou toch eens op over goede seks!’ roept Axel. ‘Daar gaat het toch helemaal niet om?’

‘Hoor je wel wat je zegt?’ vraag ik.

Axel zucht en kijkt naar het plafond. ‘Erik, dit hebben we allemaal voor je over. Zie je dat wel? Zie je dat wel, klootzak? Gore huf-ter, lul die je bent, zie je dat wel?’ Hij gaat steeds harder schreeuwen en ik schreeuw met hem mee, tot we schor zijn.

Later word ik wakker en is de plek naast me leeg. Ik sta op en schuif de gordijnen open. De lucht is grijs, het begint te schemeren, het water van het zwembad rimpelt zacht-

jes. Tussen de heesters achter het zwembad is Axel in de weer met een schop. Hij heeft al heel wat kuilen gegraven. Ik open het raam. ‘Wat ben je aan het doen?’ roep ik naar beneden.

‘Dat pistool waar hij het over had!’ roept Axel terug. ‘Hij schreef dat hij het hier ergens begraven had! Als ik dat vind, blijkt dat hij echt heeft bestaan!’

‘Hij was hier toch?’ zeg ik. ‘We hebben hem toch gezien?’

Axel leunt op zijn schop. Zijn hoofd is rood en klam, op de voorkant van zijn overhemd zit een grote zweetvlek. ‘O ja,’ zegt hij.

***De bundel waarin dit verhaal staat verschijnt  
6 oktober***

# FRANS DOUW



Foto: © Fjodor Buis

Frans Douw werkte in verschillende gevangenissen en inrichtingen, waaronder het Pieter Baan Centrum. Tot eind 2015 was hij directeur van de Penitentiaire Inrichting Heerhugowaard. Nog steeds zet Douw zich in binnen- en buitenland in voor menswaardige detentie.

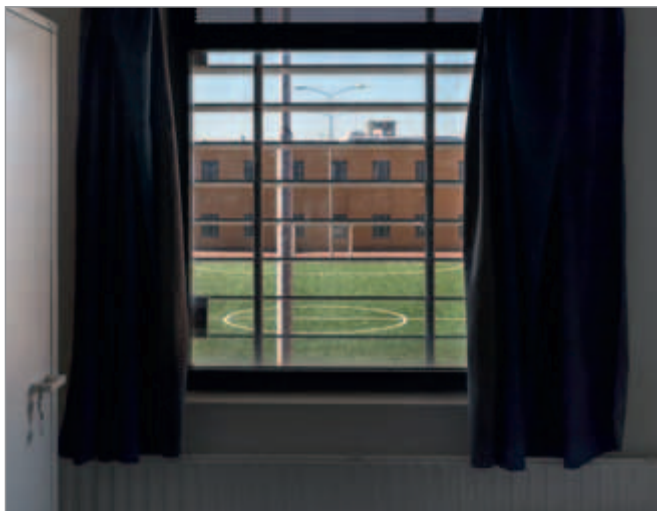


# HET ZIJN MENSEN

UNIEK KIJKJE IN  
DE WERELD VAN  
MENSWAARDIGE  
DETENTIE

## **Het zijn mensen in het kort:**

Een gevangenis is een omgeving waarin ongelijkheid, angst en onderdrukking een grote rol spelen. Eigenlijk staat de gevangenis voor alles wat voormalig gevangenisdirecteur Frans Douw haat. En precies dat maakte hem tot een goede en geliefde directeur. Douw ging in 2015 met pensioen na een lange carrière die volledig in het teken heeft gestaan van wat hij 'menschwaardige detentie' noemt: gedetineerden verdienen veel meer verantwoordelijkheid dan ze doorgaans in een gevangenis krijgen. Dat helpt om de schade van detentie te beperken, maar ook kunnen ze zich zo beter voorbereiden op hun terugkeer in de maatschappij. Openhartig en met vaardige pen beschrijft hij in *Het zijn mensen* zijn loopbaan in verschillende Nederlandse gevangenissen en klinieken en neemt hij zijn lezers mee naar een wereld die voor de meesten van ons gesloten blijft. Invoelbaar laat hij bladzijde na



Frans Douw

## HET ZIJN MENSEN

Memoires van een gevangenisdirecteur

atlas contact

bladzijde zien wat in de krant of bij de politiek vaak onzichtbaar blijft: gevangenen zijn eerst en vooral mensen met recht op herstel en terugkeer.

# EEN INTERVIEW MET FRANS DOUW

DOOR KARLIJN THEEVEN

---

*Iedereen die geïnteresseerd is in het leven achter de tralies kan zijn hart ophalen aan programma's als Orange Is The New Black, Beruchte gevangenen en Prison Girls – Life Inside. Maar deze series gaan voornamelijk over het gevangenisleven in het buitenland. In Het zijn mensen beschrijft Frans Douw de dagelijkse gang van zaken in Nederlandse gevangenen. Van 1975 tot en met 2015 was hij werkzaam in verschillende gevangenen en inrichtingen, waaronder het Pieter Baan Centrum. Bijna 30 jaar was hij directeur, de laatste 15 jaar van de Penitentiaire Inrichting Heerhugowaard. Hoe heeft hij deze tijd ervaren? En wat kunnen we leren van het gevangeniswezen?*

Op een hete zomerse middag heb ik met Frans Douw afgesproken op de uitgeverij. Na het lezen van het manuscript van *Het zijn mensen* verheug ik me enorm op dit interview, want ik krijg niet elke dag de kans om tegenover een ex-gevangenisdirecteur te zitten en hem het hemd van het lijf te vragen.

Frans Douw is een imposante man met een zachtaardige uitstraling en een kwajongenstinkeling in zijn ogen. Zo iemand bij wie je je veilig voelt, maar je ook weet dat wanneer het nodig is hij streng en daadkrachtig zal optreden. We kletsen op ons gemak de eerste minuten weg totdat we overgaan tot het echte interview.

## **Waarom moest dit boek er komen?**

Ik weet hoe waardevol het is dat onze ouders en voorouders dingen op papier gezet hebben. Zo hebben zij veel informatie aan

hun kinderen kunnen doorgeven. Wij staan zozeggend op de schouders van de vorige generaties. Mijn hele leven lang heb ik daarom een boek willen schrijven, maar het kwam er nooit van. Na mijn pensioen had ik er eindelijk tijd voor en mijn kleinkinderen gaven me het laatste zetje. Zij kennen mij alleen als opa en natuurlijk niet als gevangenisdirecteur. Aan hen wil ik graag mijn verhalen vertellen. Bovendien is het gevangeniswezen een hele gesloten wereld en ook een wereld die ontzettend veranderd is. Door er een boek over te schrijven gaan al deze ontwikkelingen en ervaringen niet verloren.

## **Wat is kenmerkend voor de Nederlandse kijk op criminaliteit?**

De sfeer in Nederland is heel erg vóór slachtoffers en vooral tegen daders. Begrijpelijk natuurlijk, dat men het niet meer

over de daders wil hebben. Toch is de wereld simpelweg niet in daders en slachtoffers te verdelen. Wil je iets doen aan het verminderen van criminaliteit, het herstellen van armoede en ongelijkheid, dan hebben we daar iedereen bij nodig. En je zult al snel genoeg ontdekken dat daderschap en slachtofferschap in iedereen zit. Ik heb dossiers gezien van mensen die de meest verschrikkelijke dingen deden, maar als je las over hun verleden waren ze zelf ook slachtoffers. We vergeten soms dat criminelen mensen zijn met verschillende kanten en niet alleen maar slecht. Mensen, ook politici, zien te weinig van het herstel en de succesvolle terugkeer van oudgedetineerden in de maatschappij. Voor mij heeft het gedrag van mensen een zekere 'maakbaarheid', ook in de gevangenis. Als je mensen menselijk behandelt gaan ze zich anders gedragen. Hier zijn nog wel stappen te maken.

### **Wat is menswaardige detentie?**

In mijn ogen zijn dit drie dingen. Geen sadisme en machtsmisbruik, het niet meer leed toevoegen dan de vrijheidsbeneming en de afschaffing van uitzichtloze levenslange gevangenisstraf. Dit laatste wordt door het Europese Hof ook gezien als een vorm van marteling en schending van de mensenrechten. Wij zijn één van de twee Europese landen waar onomkeerbaar le-

venslang nog voorkomt. Dit zou ik graag veranderd zien.

### **Bestaat er in onze samenleving een te negatief beeld van de criminaliteit in Nederland?**

De Nederlander is eigenlijk een beetje een rare diersoort wat dit punt betreft. Nederlanders voelen zich heel erg veilig maar

**We hebben  
30 gevangenen en  
ongeveer 30.000 mensen  
worden jaarlijks in  
gevangenschap gezet.  
Wat veel mensen niet  
weten is dat 70 procent  
van deze groep maar  
maximaal 3 maanden  
vastzit.**

vinden tegelijkertijd dat het met de criminaliteit volledig uit de klauwen loopt en dat er zich een cultuur van rechteloosheid ontwikkelt. Dit beeld ontstaat door de media, waar natuurlijk de ernstige en bloederige berichten breed uitgemeten worden. Het is een feit dat Nederland een van de laagste criminaliteitscijfers ter wereld heeft. We hebben 30 gevangenen en ongeveer 30.000 mensen worden

jaarlijks in gevangenschap gezet. Wat veel mensen niet weten is dat 70 procent van deze groep maar maximaal 3 maanden vastzit.

### **Waar liggen deze lage cijfers aan, denk je?**

Dit ligt onder andere aan het relatief kleine verschil tussen arm en rijk. In landen zoals Amerika zijn deze verschillen vele malen groter. Wat je ook ziet is dat we in Nederland relatief gematigd reageren op criminaliteit. Straffen zijn veel langer geworden, ook vergeleken bij andere West-Europese landen, maar we maken gebruik

van veel alternatieve sancties, we hebben Bureau Halt en Jeugdzorg.

### **Hoe rechtvaardig is het Nederlandse rechtssysteem?**

Nederland, zeker na de Tweede Wereldoorlog, heeft een enorme liberalisering en humaniseringbeweging meegemaakt en een ongekende welvaart opgebouwd. Dit heeft zich ook vertaald naar het rechtssysteem en dat heeft ons een tijd lang het beste jongetje van de klas gemaakt in de ogen van de rest van de wereld. Maar wat veel mensen niet gezien hebben is dat dit al lang niet meer zo is. Er wordt gezegd dat

*We sluiten onze ogen voor wat er echt aan de hand is. Het grote probleem in Nederland is dat we denken dat we het supergoed doen, waarmee je je ogen sluit voor de werkelijkheid.*

het rechtssysteem in Nederland eerlijk en integer is en dat corruptie niet bestaat en dat er niet of nauwelijks mensen onterecht vastgehouden worden. Maar dit is een misverstand. We sluiten onze ogen voor wat er echt aan de hand is. Het grote probleem in Nederland is dat we denken dat we het supergoed doen, waarmee je je ogen sluit voor de werkelijkheid.

### **Waar blijkt dit uit?**

In Nederland worden, vergeleken met omringende landen, veel mensen gedetineerd en weer vrijgelaten omdat niet bewezen kan worden dat ze een delict hebben gepleegd. Vervolgens krijgen ze een schadevergoeding. Dat heeft grote impact op de

ze mensen en hun gezin, mede omdat ze door hun omgeving al zijn veroordeeld omdat ze in de gevangenis hebben gezeten. Het boek *Onschuldig vast* van Ton Derksen bevestigt mijn beeld dat het recht zeker niet onfeilbaar is. Zo zijn gevangenen veel repressiever en soberder geworden om het beeld weg te nemen dat het een soort hotels zijn.

### **Hoe was het voor jou persoonlijk om te werken met zware criminelen?**

Ik werd dagelijks geconfronteerd met mensen die zware delicten begaan hadden. Zo zat ik op een afdeling met een man die drie meisjes had verkracht en vermoord en huilend in zijn cel zat

en mij om begrip vroeg. Een half uur later hield ik mijn pasgeboren dochtertje in mijn armen. Dit waren wel zware momenten. En het heeft me veel tijd en energie gekost om hier een aan- en uitknop voor te vinden. Maar doordat het zo'n groot onderdeel van mijn werk en dus ook van mijn leven was heb ik in de loop van de jaren geleerd dat deze dingen nou eenmaal gebeuren. Wat me hier erg bij geholpen heeft, is het uitgangspunt dat als iemand iets verschrikkelijks doet, dit hem niet definieert als persoon. Je ontwikkelt na een tijdje ook een gevoel voor context waarom deze verschrikkelijke dingen kunnen gebeuren. En dat bedoel ik niet als excuus voor de meest afschuwelijke daden. Maar iets gebeurt natuurlijk nooit zomaar.

Daders dragen vaak ook een slachtoffer in zich. Dit gevoel voor context en het zoeken naar de oorsprong van geweld heb ik vooral door mijn jaren bij het Pieter Baan Centrum ontwikkeld. Daar heb ik geleerd om ‘meerzijdig partijdig’ te zijn: iedereen heeft recht op erkenning van wie hij of zij is.

**Wat is de belangrijkste boodschap die je met dit boek hebt willen meegeven?**

Dit boek heeft eigenlijk een heel positieve insteek. Wat ik met dit boek voornamelijk heb willen meegeven is de boodschap dat je in dit vak, maar eigenlijk altijd, heel erg dicht bij jezelf moet blijven. Word geen la-

kei van regels en opdrachten van mensen die macht (willen) uitoefenen. Bewaar je eigen autonomie. Dit gaat ook over integriteit. Een systeem is een systeem, maar wat het humaan en integer maakt, zijn de mensen die binnen dat systeem werken. Er ligt voor iedereen die er werkt een essentiële rol in het op een zinvolle manier bijdragen aan het herstel van gevangenen. De gevangenis wordt pas een plek waar recht gedaan wordt, als jij dat zelf ook doet. En daar maak ik me tot op de dag van vandaag hard voor in binnen- en buitenland.

**Dit boek verschijnt in januari 2021**

# NICK HORNBY



Foto: © Miriam Douglas

Nick Hornby is de bestsellerauteur van onder meer *High Fidelity*, *About a Boy*, *Fever Pitch* en *Funny Girl*. Veel van zijn romans zijn succesvol verfilmd.

# OP HET EERSTE GEZICHT

## Op het eerste gezicht in het kort:

De 43-jarige Lucy ligt in scheiding. Wat in eerste instantie het perfecte huwelijk leek tussen twee mensen die bijna alles gemeen hebben (achtergrond, leeftijd, politieke voorkeuren en andere interesses) is geëindigd in een regelrechte ramp. Terwijl haar ex zich verder wentelt in zijn alcoholisme wordt Lucy – geheel tegen haar eigen verwachtingen in – spoorlags verliefd op Joseph, hulpkracht bij de plaatselijke slager in Lucy's chique wijk in Noord-Londen. De liefde is geheel wederzijds. Alleen hebben zij ogenschijnlijk niets gemeen. Joseph is van arme komaf, laagopgeleid, twintig jaar jonger, en zwart. Tegen de achtergrond van de Brexit – en de scheidslijnen die deze blootlegt tussen Lucy's bemoeizuchtige vriendenkring en de omgeving waar Joseph vandaan komt – tekent zich de asymmetrieën in hun relatie nog scherper af. En toch voelt het precies goed.

EEN  
INSTANTKLASSIEKER  
VAN DE SCHRIJVER VAN  
HIGH FIDELITY



Over eerder werk:

‘Hoe bekrompener mensen zijn, hoe meer gênante situaties er kunnen ontstaan. En Nick Hornby is de meester van de gênante situaties. Dodelijk eerlijk, indrukwekkend lichtvoetig.’ – NRC Handelsblad

## OP HET EERSTE GEZICHT

---

De knappe vrouw met het donkere haar kwam binnen toen het nog steeds regende en er bijna niemand in de winkel was. Hij liep Cass bijna omver om haar te kunnen helpen. Ze kwam niet meer met de luidruchtige blondine mee, en Joseph wist niet of dat toeval was of dat het iets met hem te maken had. Daar had hij de afgelopen drie weken op zitten broeden en het leek wel of het hem niet meer losliet. En omdat hij zich afvroeg of de vrouw met het donkere haar zonder haar vriendin kwam omdat ze met hem probeerde te flirten, begon hij zich ook af te vragen of hem soms iets mankeerde. Had hij soms behoefte aan een vriendin? Het was alweer een tijdje geleden. Misschien beeldde hij zich door een gebrek aan seks in dat vrouwen die vroegen om lamschenkels en vrije-uitloopkipfilets eigenlijk iets heel anders vroegen. Toen die luidruchtige blondine iets over malse lendenen had gezegd, bedoelde ze misschien letterlijk een stuk vlees. Misschien moest hij maar eens uitvogelen of Kayla nog steeds met Anthony T.C. ging.

‘Hoi Joseph.

‘Hoi.’

‘Oké. Wat zal ik eens nemen? O ja...’

‘Sorry, ik weet niet eens hoe je heet, dus ik kan alleen maar “hoi” terug zeggen. Komt misschien een beetje bot over.

‘O, geen probleem.’

Ze zei nou dat het geen probleem was om hem gerust te stellen dat ze geen moeite had met zijn botheid? Of wilde ze hem niet vertellen hoe ze heette? Als dat zo was, dan liet

hij dat broeden voortaan wel uit zijn hoofd.

‘Oké. Biefstuk. Heel veel biefstuk. En hamburgers.’

‘Goed. Hoeveel biefstuk is heel veel biefstuk?’

‘Ze eten alles op wat ik koop, maar ik kan het me niet veroorloven en het is niet goed voor ze.’

Geen naam dus. Hij voelde zich niet vaak een sukkel, vooral niet in het bijzijn van vrouwen, hoewel hij niet veel vrouwen van haar leeftijd kende en niet wist hoe oud ze was. (Vijfendertig? Hij hoopte dat ze niet ouder was. Over een kloof van tien jaar kwam hij nog wel heen, hoewel het in dat geval een kloof van dertien jaar zou zijn, maar over een grotere niet.) Wel verdomme. Wie zei dat hij ergens overheen moest komen? Zij niet, dat was wel duidelijk. Zij wilde niet eens zeggen hoe ze heette.

Hoe was het eigenlijk zo gekomen? De eerste keer dat ze hem was opgevallen was toen ze met die luidruchtige blondine meekwam, dus misschien dat hij zich toen was gaan afvragen wie van de twee hij met een pistool tegen zijn slaap zou kiezen. Soms doodde je de tijd met dat soort dilemma's. De keer daarna dat hij haar zag, snapte hij dat er helemaal geen pistool nodig was geweest en dat dat de week ervoor ook niet had hoeven. Ze had prachtige ogen, een glimlach die een diepvriezer nog zou ontdoien, en zag eruit alsof ze ergens door was gekwetst. Dat was natuurlijk niet zo mooi, maar er kwamen hier heel wat mensen die



eruitzagen alsof ze nooit iets hadden meegemaakt. Hij had ook weinig meegemaakt, vergeleken met andere jongemannen van zijn ‘gemeenschap’, maar al die keren dat hij ’s avonds laat op weg naar huis door de politie staande was gehouden en zijn zakken binnenstebuiten had moeten keren, werd de afstand tot de journalisten, acteurs en politici aan wie hij op zaterdag biologische biefstuk verkocht steeds groter. Hij had haar figuur niet kunnen zien omdat het februari en daarna maart was geweest, toen ze leek te verzuipen in een gigantische parka. Hij wist wel dat het figuur er niet toe deed, tenzij je in gedachten een spelletje deed met een pistool. Maar ter verdediging van zichzelf kon hij aanvoeren dat de luidruchtige blondine het soort lichaam had dat de doorslag zou hebben gegeven, zij het dat hij een en al domheid zag en alleen maar luidruchtige, gênante grappen hoorde wanneer hij op die manier aan haar dacht. Misschien kon hij het beste de mooie brunette als maatstaf nemen. Hij zou aan haar blijven denken, aan haar ogen, haar warme blik en haar verdriet, en iemand van zijn eigen leeftijd proberen te vinden die aan haar kon tippen.

‘Lucy,’ zei ze plotseling. ‘Zo heet ik. Je zult wel gedacht hebben dat ik vreemd deed.’

Er kwam iemand anders binnen, een kerel met een hond. De hond mocht niet naar binnen, maar dat zou Cassie wel regelen.

‘O. Nee. Ik dacht alleen maar, nou gewoon, waarom zou ze zeggen hoe ze heet?’

‘Maar nu kun je denken: waarom zou Lucy me vertellen hoe ze heet?’

Hij lachte om haar te laten merken a) dat hij hem snapte, b) dat hij aardig was en c) dat hij helemaal geen pistool tegen zijn hoofd nodig had. Dat deel zou ze waar-

schijnlijk niet begrijpen. Het lag ingewikkeld.

‘Woon je hier in de buurt?’ vroeg ze.

‘Niet ver hier vandaan. Tottenham.’

‘O.’

Dat leek haar teleur te stellen. Als twintig minuten met de bus al te ver was, dan was het haar waarschijnlijk sowieso te veel moeite.

‘Ik zoek een oppas voor vanavond en vroeg me af of jij nog verantwoordelijke jonge mensen hier in de buurt kent.’

‘Ik pas zelfveel op. Ken je Marina? Die met die tweeling? Zij komt hier ook altijd op zaterdag.’

‘O, Marina, ja, die ken ik wel.’

‘Alleen kan ik vanavond niet echt.’

Hij kon vanavond niet écht? Hij kon vanavond helemaal niet. Vanavond paste hij weer op de tweeling, de derde keer in de afgelopen anderhalve maand.

‘O, nou. Meestal heb ik de jongens niet op zaterdag. Dan zijn ze bij hun vader. Maar deze week... Nou ja, ze zijn niet bij hem. Het is goed. Ik zeg mijn afspraak wel af.’

‘Nee, nee. Doe maar niet. Ik regel wel wat.’

‘Weet je het zeker? Dat zou geweldig zijn.’

‘Geen probleem.’

‘Geef me je telefoonnummer even, dan app ik je de details.’

Cassie regelde de hond helemaal niet. Ze negeerde hem gewoon en verkocht bacon aan die kerel. Joseph keek haar aan en knikte naar de hond. Cassie keek terug en haalde haar schouders op.

‘Het zal wel.’

Hij pakte een van de visitekaartjes uit het perspex houdertje op de vitrine en schreef er zijn nummer op.

‘Dank je,’ zei Lucy. Ze stopte het kaartje weg en verliet de winkel.

‘Zou u uw hond mee naar buiten willen nemen?’ vroeg Joseph tegen de klant zodra ze weg was.

‘Ik ben bijna klaar,’ zei de klant.

‘Ja, maar we komen in de problemen als de baas binnenkomt en hem ziet.’

‘Jullie komen in de problemen als jullie moeilijk doen tegen klanten.’

‘Bind hem buiten gewoon vast,’ zei Joseph.

‘Maak je niet druk,’ zei Cassie tegen Joseph. Ze overhandigde de kerel de bacon.

‘Bedankt,’ zei de kerel. ‘Fijn dat niet iedereen hier zo onredelijk en agressief is.’

Lucy kwam de winkel weer binnen.

‘Ik heb helemaal geen vlees gekocht,’ zei ze tegen niemand in het bijzonder. ‘O, hallo, David. Hallo, Senna.’

David was de man, Senna de hond. Joseph vermoedde dat die naar Ayrton Senna was genoemd, want de kerel behoorde tot het slag eikels dat van Formule 1 hield.

‘Hoe is het met Emma?’

Joseph wist vrij zeker dat Emma de luidruchtige blondine was. Als dit haar echt-

genoot was, dan viel het allemaal op zijn plaats: ze praatten even hard en waren er allebei van overtuigd dat iedereen wilde horen wat ze te zeggen hadden.

‘Best,’ zei David, maar de vraag interesseerde hem niet echt. Hij was nog met zijn hoofd bij de woordenwisseling. ‘Als ik jou was,’ zei hij, ‘zou ik je door dat meisje laten bedienen en niet door dat chagrijnige joch.’

‘Neem gewoon die hond mee naar buiten,’ zei Joseph. ‘Blijf hier niet staan praten.’

‘Pardon? Ik maak zelf wel uit waar ik blijf staan praten.’

‘Kom mee naar buiten,’ zei Lucy.

Het leek er heel even op dat David zou tegenstribbelen. Het zou Joseph niet hebben verbaasd als hij de hond midden in de winkel rauw vlees had gevoerd, alleen maar om zijn bezoek nog wat te rekken, maar hij slaakte een zucht, wierp Joseph een blik toe en liep achter Lucy aan naar buiten.

**Dit boek is reeds verschenen**



**Bertram Koelemans  
meest persoonlijke boek.  
Duister, geestig, ontroerend  
en verontrustend.**



# #EDUCATEYOURSELF

DOOR TAÏS VEZO

*Sinds de dood van George Floyd hebben honderdduizenden mensen gedemonstreerd tegen racisme. De boodschap is duidelijk: Black Lives Matter. Jong, oud, wit en zwart gaan de straat op om te strijden voor gelijke rechten voor zwarte mensen. Wil jij deze beweging beter begrijpen? In dit artikel raden wij boeken aan van zwarte schrijvers over hun leven, maar ook over de gezamenlijke strijd tegen racisme.*

MALCOLM GLADWELL

## Praten met vreemden



Het gaat regelmatig mis als we geconfronteerd worden met onbekenden. Al snel blijkt dat we vreemden niet open en onbevooroordeeld benaderen. In *Praten met vreemden* neemt Malcolm Gladwell ons mee op

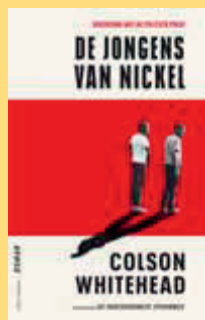
een reis langs verwarrende ontmoetingen en fatale misverstanden. Hij analyseert waar het misgaat en leert ons zo steeds iets meer over de ander – maar vooral ook over onszelf. Een meeslepende gids voor moeilijke tijden.

Vertaald door Robert Neugarten

COLSON WHITEHEAD

## De jongens van Nickel

Colson Whitehead won zijn tweede Pulitzer Prize met *De jongens van Nickel*. In de roman werkt de 16-jarige Elwood hard en is hij verzekerd van een plek op het plaatselijke college voor kleurlingen. Door een



vergissing belandt hij op de tuchtschool Nickel. Daar zijn misbruik, marteling en corruptie aan de orde van de dag. Elwood heeft één houvast: zijn vriend Turner, die geen enkele ambitie koestert, behalve ont-

snappen uit Nickel.

Vertaald door Harm Damsma en Niek Miedema

ANTON DE KOM

## Wij slaven van Suriname



Anton de Kom was zowel verzetsheld als vrijheidsstrijder. Zijn klassieker *Wij slaven van Suriname* is een literair meesterwerk en een felle aanklacht tegen racisme en uitbuiting. In dit boek uit 1934 werd voor het eerst de Surinaamse geschiedenis beschreven vanuit antikoloniaal gezichtspunt, door een afstammeling

van slaafgemaakten die de gevolgen van de koloniale overheersing aan den lijve had ondervonden.

**SAMENGESTELD EN INGELEID DOOR  
VAMBA SHERIF EN EBISSÉ WAKJIRA-ROUW**

### **Zwart**



Hoezeer de schrijvers van *Zwart* ook van elkaar verschillen, qua thuisland, qua cultuur, qua taal, ze hebben met elkaar gemeen dat ze het continent van hun (voor)ouders hebben moeten verlaten.

Hun identiteit is hybride. Dat maakt de verhalen grenzeloos en uitermate urgent. Ze zijn vrijgevochten, geëngageerd en geestig, net als de schrijvers, en tonen eens en voor altijd dat zwart-zijn veel meer is dan alleen kleur.

**AFUA HIRSCH**

### **Waarom ras ertoe doet**



Afua Hirsch is schrijver, journalist en jurist. Ze is opgegroeid in Engeland, maar waarom blijven mensen steeds vragen waar ze vandaan komt? Er is iets wat zij en haar naasten delen, schrijft Hirsch: 'De re-

den is simpel: het gaat over onze huidskleur. We zijn allemaal opgegroeid in het besef "anders" te zijn.' In haar boek *Waarom ras ertoe doet* verweeft Hirsch de verhalen over de raciale kloof met haar eigen levensverhaal.

Vertaald door Toon Dohmen

**ANN PETRY**

### **De straat**



Lutie Johnson is een alleenstaande zwarte moeder in het Amerika van de jaren '40. Ze probeert uit alle macht een beter bestaan op te bouwen. Als haar ongure huismeester door haar geobsedeerd

raakt, laat Lutie niet met zich sullen. Met desastreuze gevolgen. *De straat* is een grootse, meeslepende herontdekking uit de Afro-Amerikaanse literatuur.

Vertaald door Lisette Graswinckel

## **Lees ook:**

**NANA KWAME ADJEI-BRENYAH**

### **Friday Black**

**NAMWALI SERPELL**

### **De rook die dondert**

**COLSON WHITEHEAD**

### **De ondergrondse spoorweg**

**WILLIAM M. KELLEY**

### **Uit de maat**

**JESMYN WARD**

### **Het lied van de geesten**

**MANDLA LANGA & NELSON MANDELA**

### **De presidentiële jaren**

**SOLOMON NORTHUP**

### **12 jaar slaaf**

**TESSA LEUWSHA**

### **Plantage Wildlust**

**O.A. BABS GONS**

**HARDOP**

# ANTON DE KOM



Anton de Kom (1898-1945) is een van de belangrijkste stemmen in de antikoloniale beweging van de 20e eeuw. 'Vrijheidsstrijder, verzetsheld, vakbondsman, activist, schrijver en banneling' staat er op het voetstuk van zijn beeld in Amsterdam. In de jaren '30 werd De Kom verbannen uit Suriname. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was hij actief in het Nederlandse verzet. Op 24 april 1945 overleed hij in een Duits concentratiekamp.

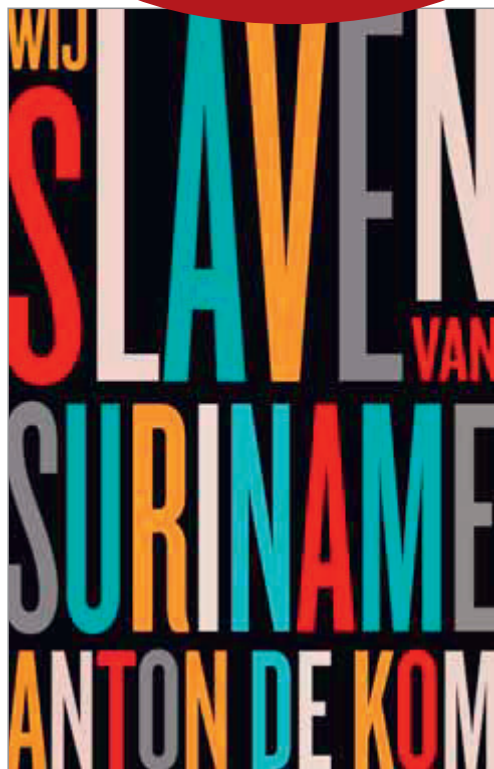
# WIJ SLAVEN VAN SURINAME

HET EERSTE BOEK  
WAARIN DE SURINAAMSE  
GESCHIEDENIS BESCHREVEN  
WERD VANUIT ANTIKOLONIAAL  
GEZICHTSPUNT

## **Wij slaven van Suriname in het kort:**

In 1934 publiceerde Anton de Kom zijn meesterwerk *Wij slaven van Suriname*, een politiek pamflet, geschiedschrijving en felle aanklacht tegen racisme en uitbuiting ineen. Het was het eerste boek waarin de Surinaamse geschiedenis beschreven werd vanuit antikoloniaal gezichtspunt, door een afstammeling van slaafgemaakten die de gevolgen van de koloniale overheersing aan den lijve heeft ondervonden. Anton de Kom vertelt hoe het Nederlandse koloniale bewind het land en zijn inwoners onderdrukte, en hoe verschillende Surinaamse bevolkingsgroepen daartegen in opstand kwamen. Met grote eruditie schrijft hij over de verschrikkingen, maar ook over moed, zelfrespect en vrijheid.

157 jaar na de officiële afschaffing van de slavernij, 86 jaar na publicatie en 45 jaar na de onafhankelijkheid van Suriname heeft het boek en zijn boodschap niets aan zeggingskracht ingeboet. Dit is een meesterwerk, op gelijke voet met Frantz Fanons *De verworpenen der aarde* en Multatuli's *Max Havelaar*.



Over *Wij slaven van Suriname*:

‘Als we het hebben over zwarte geschiedenis, denken we vaak aan personen als Martin Luther King, Marcus Garvey, Malcolm X en Rosa Parks. Anton de Kom past met zijn woorden én daden perfect in dat rijtje.’

– Mitchell Esajas, The Black Archives

# WIJ SLAVEN VAN SURINAME

---

## Voorwoord

‘De waarheid doet de storm tegen zich opsteken, die haar zaden in het wijde uitstrooit.’ – Tagore

‘Geen volk kan tot volle wasdom komen, dat erfelijk met een minderwaardigheidsgevoel belast blijft. Daarom wil dit boek trachten het zelfrespect der Surinamers op te wekken.’ Dit schrijft Anton de Kom in het hoofdstuk ‘Geschiedenis des Vaderlands’.

Hij voorzag dat het Surinaamse volk, belast met de erfenis van het kolonialisme, een lange, zware weg zou moeten gaan om uit te groeien tot een volwaardige natie.

*Wij slaven van Suriname* is ten dele een politiek commentaar op de geschiedenis van Suriname en ten dele een schreeuw om rechtvaardigheid. Het is, en dat is misschien het belangrijkste, geschreven door een landskind, dat door zijn afwijkende opvattingen de koloniale onderdrukking aan den lijve heeft moeten ondervinden.

Anton de Kom werd geboren te Paramaribo in 1898.

‘Het was een rustig kind. Als jongen altijd met zijn neus in de boeken,’ zo vertellen familieleden.

Zijn vader was gouddelver. Na een teruggang in de goudwinning richtte hij zich op de landbouw. Het gezin bestond uit zes kinderen, drie jongens en drie meisjes. Anton was de oudste zoon. Hij bezocht de Paulusschool in Paramaribo – lagere school en mu-

lo, wat in die tijd, 1910, een uitzondering was.

Getuigschriften geven aan dat hij vanaf 1916 als kantooremployé heeft gewerkt bij onder andere de deurwaarder H.C. Cooke en drie jaar bij de Balata Compagnieën Suriname en Guyana.

Deze laatste werkkring bracht hem in contact met de balata bleeders. Dit werd ook zijn eerste confrontatie met uitbuiting. Een arbeider die hem gekend heeft, zegt: ‘Hij zat op kantoor en vocht voor ons. Hij zorgde ervoor dat wij het loon kregen waar wij recht op hadden.’

In juni 1920 vertrekt De Kom naar Nederland. Hij treedt vrijwillig in dienst bij het 2e Regiment Huzaren. Na één jaar verlaat hij de militaire dienst en vindt werk als assistent-accountant. In januari 1926 trouwt De Kom met Petronella C. Borsboom. Uit dit huwelijk worden drie jongens en één meisje geboren.

In de jaren twintig, als één van de weinige kleurlingen in Nederland, komt hij in aanraking met de Indonesische nationalistische studenten, zoals Mohammed Hatta, die later bij de politieke bewustwording en bevrijding van Indonesië zo’n belangrijke rol zouden spelen. Mede door hen groeide De Koms politiek bewustzijn. Ook de opkomst van de Black Movement in Amerika met onder andere het optreden van Marcus Garvey, werkt hieraan mee. Hij komt in contact met Nederlandse linkse schrijvers en ontwikkelt zich tot een goed spreker. Hij houdt lezingen over Suriname, zijn land, en



tegen het kolonialisme.

‘Een sociaal bewogen man, rustig en bescheiden, maar die fel reageerde op onrecht en uitbuiting,’ zeggen mensen die hem toen gekend hebben.

In december 1932 keert De Kom wegens familieomstandigheden terug naar zijn vaderland.

De sociale situatie daar is mensonterend. Er is niets veranderd sinds 1920: hoge kindersterfte, ondervoeding, werkloosheid, krotten, slechte gezondheidszorg. De Kom besluit een adviesbureau op te richten. Hij luistert naar de klachten van de mensen en spoort ze aan tot solidariteit en organisatie.

Dit alles wordt door de koloniale overheid gezien als een bedreiging. Zij grijpt in en arresteert De Kom.

Op 7 februari 1933 trekken honderden creolen, Hindoestanen en Javanen naar de procureur-generaal en eisen de vrijlating van de man die opkomt voor hun rechten. Onverwacht opent de politie het vuur op de menigte. Er vallen twee doden en verschillende gewonden.

Na drie maanden gevangenschap zonder veroordeling wordt De Kom in mei 1933 op de boot naar Nederland gezet. De uitwijzing, zijn politieke betrokkenheid en de crisisjaren maken het bestaan voor hem en zijn gezin in Nederland verre van gemakkelijk.

In de oorlog verzet hij zich fel tegen het fascisme. Hij schrijft in de illegale pers. Als gevolg hiervan wordt hij in augustus 1944 door de Duitsers gearresteerd en gedeporteerd naar een concentratiekamp in Duitsland, waar hij in april 1945 overlijdt. Medegevangenen vertelden later hoe moedig De Kom de vernederingen van zijn gevangenschap verdroeg en voortdurend sprak over zijn geliefd Suriname.

Zijn levensovertuiging, een directe afwijzing van armoede, onderdrukking en uitbuiting, is nog steeds in zijn boek *Wij slaven van Suriname* te vinden.

Het relaas van zijn leven bevat ondanks alle triestheid een positieve, optimistische boodschap.

Het lukte De Kom voor korte tijd de verschillende bevolkingsgroepen tot elkaar te brengen in een strijd voor een menswaardig bestaan!

Mogen de Surinamers hieraan blijvend inspiratie en hoop ontleenen.

Judith de Kom,  
namens de familie De Kom  
maart 1981

## ‘Sranang’, ons vaderland

Van 2 tot 6 graden zuiderbreedte, van 54 tot 58 graden westerlengte, tussen het blauw van de Atlantische Oceaan en het ontogankelijke Toemoek-Hoemakgebergte, dat de waterscheiding vormt met het Amazonebekken, gevat tussen de brede waterstromen der Corantijn en Marowijne, die ons van Brits- en Frans-Guyana scheiden, rijk aan ontzaglijke bossen, waar de groenhart, de barlak, de kankantrie en de kostbare bruinhart groeien, rijk aan brede rivieren, waar reigers, wieswiesies, ibissen en flamingo’s hun broedplaatsen vinden, rijk aan natuurlijke schatten, aan goud en bauxiet, aan rubber, suiker, banaan en koffie... arm aan mensen, armer aan menselijkheid.

Sranang – ons vaderland.

Suriname zoals de Hollanders het noemen.

Nederlands twaalfde en rijkste, nee, Nederlands armste provincie.

Tussen de kust en de bergen sluimert onze moeder, Sranang, sedert duizend en nogmaals duizend jaren. Niets is veranderd in de dichte bossen van haar onbekende binnenlanden.

De oerwouden van het hoogland schijnen verward in een eeuwenlang zwijgen, pas tegen de nacht ontwaakt, als een verborgen muziek, het gonzende geruis van duizenden insecten. Romantischer, maar tevens woester, is het landschap in de savannen en langs de rivieren. Slingering van lianen die als draperieën neerhangen van de bomen, versperren de weg, wilde orchideeën bloeien, hier leven de schichtige patjiera's, kapucijnaapjes balanceren op de takken, papegaaien laten hun schrille kreten horen, de jaguar loert, een gordeldier speurt met zijn spitse tong naar mieren.

Onberoerd en onontgonnen wachten sedert duizenden jaren de donkere bossen van moeder Sranang. Zonderlinge dieren wonen hier, wier namen in het Westen nauwelijks bekend zijn: boommiereners, boomstekelvarkens, de vireo's, de tanagra's, de tiegrieman en de blauwdas, pepervreters zitten op de hoge toppen der palmen en zwermen dagvlinders, de schitterend blauwe morpho's, de gele en oranjekleurige callidrya's verheffen zich tot vaak onder de kruiden der bomen.

### Mensen?

Mensen zijn er nauwelijks om van deze schoonheid te genieten. In het benedenland wonen de Warans, de Arowakken en de Caraïben, zwakke uitstervende indianenstammen, machteloze afstammelingen der oorspronkelijke bevolking die door de blanken van de beste plaatsen werden verdrongen. In het bovenland de Trio's en de Oja-

na's. Hun kralenarbeid en kunstig vlechtwerk, hun fijnbewerkte danssieraden spreken van een aangeboren zin voor schoonheid.

Ongeveer 2450 indianen en ongeveer zeventienduizend marrons, de bosnegers, over wie wij later nog zullen spreken.

Ten hoogste twintigduizend mensen bevolken de binnenlanden van Sranang, een gebied van bijna vijfmaal de oppervlakte van Nederland. Voor de rest zijn de bossen slechts bevolkt met agoeti's en luiaards, met bosduivels, tapirs en watervarkens, met de brulaap, miereneter en aboma snitjie.

De historie is moeder Sranang voorbijgegaan, drie eeuwen Hollandse kolonisatie hebben haar binnenland onberoerd gelaten, de stroomversnellingen van haar rivieren drijven geen motoren, de vruchtbare gronden zijn niet bezaaid, de kostelijke schatten der bossen zijn niet ontgonnen, in bitterste armoede, in schamele onwetendheid leven de wilde stammen temidden van een natuur, waarvan de overdaad nutteloos teloor gaat.

Zelden waagt een blanke zich in deze wildernissen, waar de weg slechts aan de indianen en de bosnegers bekend is. Langs de loop der rivieren dringt soms een Franse libéré, een Britse rowdy, een Hollandse onderzoeker het land in. Ze zetten hun mes in de blanke huid der bolletrie en doen het kostbare melksap vloeien. Doch de libéré keert terug naar de kust, de rowdy drinkt zich dood in een whiskyroes, aan zijn eenzaam kampvuur, de Hollander laat zich door marrons in een kano de rivier afvloeien, de wildernis blijft achter, de wonden der rubberbomen vergroeiën, het verlaten kamp wordt door slingerplanten overwoerd.

Van Hollandse invloed, Hollandse energie, Hollandse beschaving valt in het binnenland van Sranang geen spoor te vinden, in geen weg, geen brug, geen huis staat Hollandse historie geschreven. De blanken hebben slechts angst gekend voor de wildernis, waarin de ontvluchte slaven hun toevlucht zochten.

Alleen een armzalig verwaarloosd spoorlijntje, dat nergens heenvoert en nooit voltooid werd, getuigt van een korte waanzinnige gouddroom.

De wijde vlakten der savannen, de bossen en de hoge granietbergen van moeder Sranang slapen sinds honderd eeuwen.

Voor hen werd nog geen historie geschreven.

Slechts op de smalle strook langs de zee-kust, hier en daar aan de monding der grote rivieren, op de allervruchtbaarste alluviale gronden waait het rood, wit en blauw

van de Hollandse driekleur.

Rood -

‘Kijk moeder’ zegt verwonderd het kleine blanke jongetje uit het prachtige boek *Omdat ik zwart ben* van Madeleine Pax – ‘ziet U wel dat die negers ook rood bloed hebben?’

Wit -

De kleur van de vredesverdragen van Crommelin.

En blauw? -

De kleur van onze tropenhemel, waarheen wij door de donkere bladeren onzer bomen opzien om in de fonkelende glans der sterren de belofte van een nieuw leven te lezen?

Nee, dat is het diepe blauw van de Atlantische Oceaan, waarover eenmaal de slavenhalers hun Afrikaanse buit, hun levende koopwaar, onze ouders en grootouders, naar hun nieuwe vaderland Sranang voerden.

***Dit boek is reeds verschenen***

# IAN BURUMA

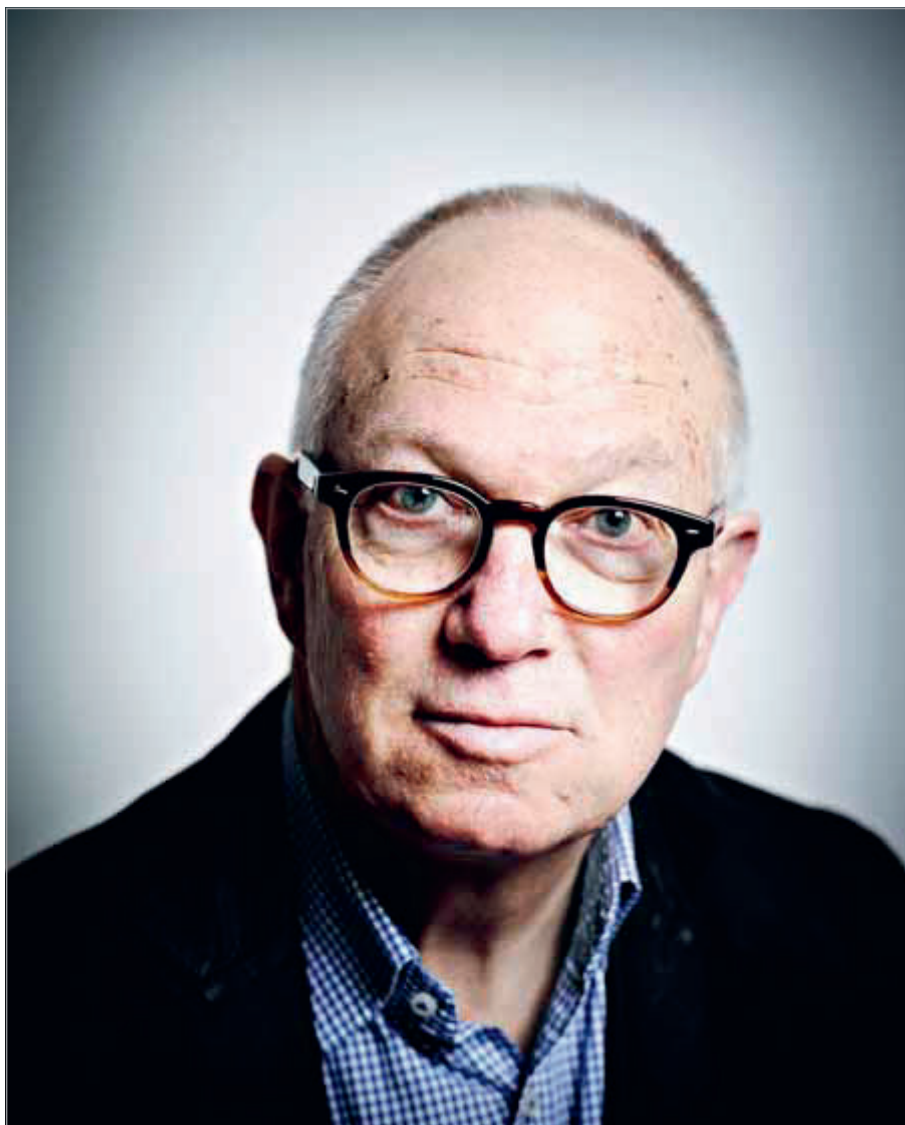


Foto: © Merlijn Doornik

Ian Buruma is een wereldberoemd essayist en historicus. Hij schrijft voor *The New Yorker* en *NRC Handelsblad*, en werkte mee aan documentaires voor *BBC* en *CNN*. In 2008 ontving hij de *Erasmusprijs* en in 2019 *De Gouden Ganzenveer*. Hij schreef onder meer *Occidentalisme* (2004), *1945* (2013), *Hun beloofde land* (2016) en *Tokio mon amour* (2018).

# HET CHURCHILLCOMPLEX

VAN CHURCHILL EN  
ROOSEVELT TOT  
JOHNSON EN TRUMP

## **Het Churchillcomplex in het kort:**

Brexit heeft eens te meer duidelijk gemaakt dat de verhouding tussen Amerika en Engeland behalve hartelijk ook gecompliceerd is: terwijl Boris Johnson ervan uitgaat dat hij snel een handelsakkoord met Amerika kan sluiten, is Donald Trump (die Brexit overigens toejuicht) dat niet zomaar van plan. Beide landen bevinden zich sinds enige tijd op het populistische pad, en dat baart Ian Buruma grote zorgen. Vanuit de onverwachte wending die de politiek van beide landen genomen heeft, vraagt hij zich af hoe hun verhouding in het recente verleden is geweest. Hij gaat de relatie tussen de landen na, maar vooral ook de persoonlijke verhouding tussen de Britse premiers en de Amerikaanse presidenten, te beginnen bij Churchill en Roosevelt. Maar ook tussen Kennedy en MacMillan, Reagan en Thatcher, Bush en Blair, en ten slotte Johnson en Trump. Dat resulteert in een schitterende serie karakterschetsen vol veelzeggende details en anekdotes. Het boek is een masterclass in politieke diplomatie en psychologie. Buruma roept een fascinerend beeld op van de ups en downs in de betrekkingen tussen een groot wereldrijk en een land dat dat ooit was, en maar moeilijk kan accepteren dat het dat niet meer is.



Over Tokio mon amour:

‘Buruma is een scherpe observator met een briljante geest. Zijn beschrijvingen zijn ijzersterk.’

– The New York Times

# HET CHURCHILLCOMPLEX

---

## Het teken van de overwinning

**I**k heb Winston Churchill een keer gezien. In 1958, op mijn zevende verjaardag. Mijn grootouders hadden mijn zusje en mij meegenomen naar *Peter Pan* in het Scala Theatre in Londen. Sarah Churchill speelde de rol van Peter, wanneer ze tenminste niet te dronken was om te acteren. Ze speelde die rol ook vaak als ze dronken was. Een keer kwam ze ongemakkelijk neer nadat ze slingerend aan een koord over het toneel was gevlogen en zei ze hoorbaar: ‘Fuck!’

Zoiets gebeurde niet in onze aanwezigheid. Als dat wel zo was, kan ik me dat in elk geval niet herinneren. Maar het moment waarop Sarahs vader arriveerde staat me nog duidelijk voor de geest. De herinnering is een soort audiovisueel waas: een bleek gezicht in de schijnwerpers, een mollige hand die tevoorschijn komt uit een bonten mof en het v-teken maakt, en alle mensen om me heen, onder wie mijn zeer patriottische Britse grootouders, die uitbundig beginnen te applaudiseren. (Dat van die bonten mof weet ik alleen door de foto die de volgende dag in de kranten stond.) Mijn grootouders waren Joods en waren ervan overtuigd dat Churchill hun leven had gered. De uitbundigheid van dat ogenblik, de glanzende ogen en het wilde gejoel voor een oude man in een theaterloge zijn me altijd bijgebleven. Het was alsof ik volwassenen zag die zich als onstuimige kinderen gedroegen, wat eigenlijk wel paste bij het verhaal van Peter

Pan, de jongen die niet wilde opgroeien.

Waarschijnlijk had ik slechts een vaag idee wie Winston Churchill was. Maar overblijfselen uit de oorlog waren nog overal te zien: bomkraters vol water in Londen, dronken soldaten van het Britse Rijnleger die stonden te kotsen op de boot van Hoek van Holland naar Harwich en een gestaag dieet van Britse stripboeken vol zwierige Spitfire-piloten en beestachtige Duitsers. Thuis in Den Haag, waar ik ben geboren als kind van een Nederlandse vader en een Engelse moeder, maakte ik Airfix-bouwmodellen van Lancaster-bommenwerpers. En op familiefeestjes in Engeland spraken Britten de buitenlanders nog altijd toe op de beleefde maar neerbuigende toon die het volk dat net zijn finest hour had meegemaakt aansloeg tegen degenen die zich indertijd aan de Duitsers hadden overgegeven.

Mensen van mijn leeftijd beleefden de recente geschiedenis – ik ben slechts zes jaar na de oorlog geboren – grotendeels als een mythe waarin Churchill een belangrijke rol speelde. We kregen een dag vrij van school om naar zijn uitvaart te kijken op de tv (nog in zwart-wit natuurlijk). Daardoor werden we er alweer aan herinnerd dat we van de Duitsers waren bevrijd door mensen die Engels spraken. De Canadezen hadden het werk in het voorjaar van 1945 afgemaakt, maar Amerikaanse en Britse troepen waren al in 1944 met de Canadezen het zuiden van

het land binnengetrokken en in de herfst van datzelfde jaar bij de Rijn gedropt voor de rampzalige Slag om Arnhem. Ook Poolse troepen hadden een heldhaftige rol gespeeld, maar dat was niet algemeen bekend. De taal van de vrijheid was Engels. In het huis van mijn grootouders in Nijmegen werden Canadese troepen ingekwartierd. Vrouwen dansten met hun bevrijders op de klanken van 'In the Mood' van Glenn Miller. Soldaten deelden met gulle hand Hersheyrepen en zijden kousen uit in ruil voor gunsten die hun vaak sowieso wel waren verleend. En niemand zou ooit vergeten dat Britse en Amerikaanse bommenwerpers in de Hongerwinter zakken meel, cornedbeef, margarine en kauwgum boven de hongerende bevolking hadden gelost.

Mijn beeld van de bevrijding van Europa was net als dat van de meeste van mijn leeftijdgenoten grotendeels op films gebaseerd. Sommige van de beelden uit die films zijn onvergetelijk, maar niet zozeer door hun artistieke kwaliteit of hun historische nauwkeurigheid. Wanneer ik naar *The Longest Day* kijk, Darryl Zanucks Hollywood-docudrama over de landing op D-Day, krijg ik nog altijd tranen in mijn ogen. Alle Anglo-Amerikaanse stereotypen zijn vertegenwoordigd: Robert Mitchum, de typisch Amerikaanse macho die zijn manschappen voorgaat op Omaha Beach met een grote sigaar in zijn mond, Sean Connery als kraniige Schotse soldaat, Peter Lawford als Lord Lovat, die wordt begeleid door zijn eigen doedelzakspeler – het hele idee van iemand die doedelzak blijft spelen terwijl hij door de Duitsers onder vuur wordt genomen is al genoeg om in snikken uit te barsten –, John Wayne, die in Normandië wordt gedropt om orde op zaken te stellen, en Kenneth More,

de onverstoorbare kapitein van de Royal Navy die door de branding waadt met zijn bulldog, Winston.

Het spook van Churchill waarde tijdens mijn jeugd dus rond in Den Haag, maar zijn aanwezigheid was nog duidelijker voelbaar in Washington en bleef daar ook veel langer hangen. John F. Kennedy, George W. Bush en latere presidenten namen de grote oorlogsleider als voorbeeld en droomden ervan in zijn voetsporen te treden als redders van de democratie. Ze moesten voldoen aan de verwachtingen die door zijn heroïsche mythe waren gewekt.

De aura van Churchill bleef zo hardnekkig standhouden dat er in 2016 zelfs een politieke rel om zijn buste in het Oval Office ontstond toen Donald Trump daar zijn intrek zou nemen. Het personeel van Trump plaatste met veel bombarie een borstbeeld van Churchill in het kantoor en beweerde dat president Obama dat had vervangen door een beeldje van Martin Luther King Jr. Boris Johnson – de Britse politicus die zijn warme gevoelens voor Trump nooit onder stoelen of banken heeft gestoken, een oppervlakkige hagiografie van Winston Churchill schreef om vleiende vergelijkingen met de auteur te ontlokken en later premier van Groot-Brittannië zou worden – schreef deze 'verwisseling' toe aan een 'voorouderlijke afkeer van het Britse Rijk'.<sup>2</sup> Het beeld dat Obama had vervangen was in werkelijkheid door Tony Blair uitgeleend aan George W. Bush toen een oudere buste van Churchill, die ooit door Groot-Brittannië aan Lyndon B. Johnson was geschonken, werd gerestaureerd. Obama had de nieuwe buste netjes teruggegeven toen de oude eenmaal was gerestaureerd. Nu prijkt de oude buste achter het bureau van Trump, wiens grimas je

zou kunnen zien als een poging tot churchilliaanse gewichtigheid.

In de Verenigde Staten was en is Churchill veel populairder dan zijn land ooit is geweest. Hij werd zelfs vereerd door presidenten die bepaald niet dol op de Britten waren. Daarvoor is een aantal mogelijke verklaringen te vinden. In bloemrijke toespraken die hij overal in de Verenigde Staten hield, gaf Churchill geregeld uiting aan zijn (latere) sentimentele gevoelens voor het geboorteland van zijn geliefde moeder, Jennie Jerome uit Brooklyn, New York. Amerikanen uit een bepaald milieu voelden zich waarschijnlijk wel aangesproken door zijn frequente verwijzingen naar 'de Engelssprekende volkeren' en Angelsaksische 'broeders en zusters'. Maar de aantrekkingskracht van Churchill schuilt volgens mij voornamelijk in de mythe die ook mijn jeugd heeft gekleurd en nauw aansluit bij het idee dat de meeste Amerikanen over zichzelf hebben: het bakken van de vrijheid, het uitverkoren land dat de wereld heeft bevrijd van dictators. Churchill was weliswaar slechts half Amerikaans, maar werd wel het symbool van deze strijd tegen de tirannie. De kop van Churchill is het symbool geworden van het Anglo-Amerikaanse zelfbeeld: koen en onversaagd.

Er is een ander spook dat, net als dat van Churchill, nog steeds in Washington rondwaart, en trouwens ook in Londen. De twee zijn nauw met elkaar verbonden. Dat is het spook van München, de stad waar de Britse premier Neville Chamberlain in september 1938 een verdrag met Hitler tekende waardoor Duitsland straffeloos een stuk van Tsjecho-Slowakije kon annexeren. Chamberlain meende dat hij *peace for our time* had gekocht, 'vrede voor onze tijd'. In het parle-

ment noemde Churchill het verdrag een 'complete en regelrechte nederlaag'. Hij dacht dat Groot-Brittannië telkens opnieuw deze 'bittere beker' gepresenteerd zou krijgen zolang het land zijn 'morele gezondheid en krijgshaftige moed' nog niet had herwonnen en was herrezen om 'net als voorheen op te komen voor de vrijheid'.

Het zou kunnen dat, zoals sommige mensen beweren, Hitlers drang om Europa te veroveren inderdaad zou zijn gefnuikt als Groot-Brittannië en Frankrijk in 1938 niet waren gezwicht. Anderen betogen nog altijd dat Chamberlain geen keuze had omdat Groot-Brittannië niet klaar was voor een oorlog met Duitsland, en de Verenigde Staten er beslist niet bij betrokken wilden raken. Maar de overlevering die nog altijd in politieke toespraken wordt herhaald en in films wordt verheerlijkt, is dat Chamberlain een kortzichtige en lafhartige appeaser was en Churchill de grote held. Sinds die tijd wordt, telkens wanneer er een buitenlandse crisis dreigt, of het nou bij het Suezkanaal, op de Falklandeilanden of in Korea, Vietnam, Bosnië of Irak is, het spook van München opgeroepen door Anglo-Amerikaanse leiders die de geschiedenis willen in gaan als Churchill en niet als Chamberlain.

Churchill wordt vaak beschouwd als de bedenker van de uitdrukking *Special Relationship*, de Bijzondere Verhouding. Hij heeft de uitdrukking in elk geval populair gemaakt, al was het alleen maar om de Amerikanen over te halen om Groot-Brittannië bij te staan tijdens de hachelijke beginjaren van de Tweede Wereldoorlog. Hoewel Churchills mythische geest nog altijd voortleeft in het Witte Huis was de band tussen de Verenigde Staten en Groot-Brittannië voor Londen altijd al specialer dan voor Wash-



ington. Gezien de groeiende kloof in relatieve macht en invloed tussen de beide landen was het ook onvermijdelijk dat het daarop zou uitdraaien. Naarmate de macht van Groot-Brittannië afnam, werd het vasthouden aan de Bijzondere Verhouding voor de Britten steeds meer een manier om te blijven geloven dat de gloed van hun glorie tijd onder Roosevelt en Churchill niet helemaal was gedoofd. Britse leiders waren dan misschien wel veroordeeld tot het spelen van een steeds kleinere en soms zelfs vernederende rol van de verarmde maar wereldwijze Grieken in het Amerikaanse Rome, maar hadden daardoor in hun eigen ogen althans wel recht op een betere plek aan tafel dan de andere Europeanen.

De verziekte relatie tussen Groot-Brittannië en het Europese continent, die op het moment van schrijven is uitgelopen in verbitterde onderhandelingen over de brexit, is deels het gevolg van het Britse nostalgische verlangen naar de Bijzondere Verhouding. Churchill zelf heeft zich in 1946 uitgesproken voor een verenigd Europa, hoewel hij in het midden liet in hoeverre Groot-Brittannië daarbij betrokken moest zijn, maar door zijn spirituele nalatenschap is het voor Groot-Brittannië wel moeilijker geworden om zichzelf te zien als een Europees land dat op gelijke voet staat met Duitsland of Frankrijk en zijn eigen plaats te vinden in de gemeenschappelijke Europese politieke en financiële instellingen.

Je kunt het verhaal over de Bijzondere Verhouding die Groot-Brittannië en de Verenigde Staten met elkaar hebben onderhouden vanaf het moment dat ze hun krachten bundelden in de Tweede Wereldoorlog vanuit verschillende hoeken belichten. Je zou de nauwe samenwerking tussen

de Britse en Amerikaanse inlichtingendiensten kunnen beschrijven. Je kunt het ook hebben over de oprichting van internationale financiële instellingen als het Internationaal Monetair Fonds en de Wereldbank. Een van de dingen die Churchill en Roosevelt in hun Atlantisch Handvest van 1941 hadden beloofd, was ‘wereldwijde economische samenwerking’. De strijd tegen Hitler, het fascisme en het Japanse Keizerrijk was een internationalistische onderneming. De naoorlogse orde, die in de Koude Oorlog zijn vaste vorm kreeg, is door Groot-Brittannië en de Verenigde Staten geschapen om democratieën tegen hun despotische vijanden te beschermen. Er werden ook heel wat uiteenlopende anticommunistische despoten gesteund, maar zolang ze de Anglo-Amerikaanse belangen dienden werd dat in Washington en Londen over het algemeen als een noodzakelijke vorm van hypocrisie gezien.

Dit boek is echter geen geschiedenis van instituties. Ik heb ervoor gekozen om over de ontwikkeling en erosie van een idee te schrijven, over de Anglo-Amerikaanse mythe waarmee ik ben opgegroeid. Alle Amerikaanse en Britse leiders zijn beïnvloed door de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, zelfs degenen die nog niet waren geboren op het moment dat Roosevelt en Churchill het Atlantisch Handvest opstelden. Het verhaal van deze leiders en van hun onderlinge relaties is ook het verhaal van hun respectieve landen en van de manier waarop ze de rest van de wereld hebben beïnvloed, zowel in het Westen als het Oosten.

Ik geloof dat deze gedeelde mythe zowel een zegen als een vloek is geweest. De geschiedenis kan inspireren, maar ook tot ver-

warring leiden. Het verhaal over het oorlogsbondgenootschap dat Hitler met de onmisbare hulp van Stalins Rode Leger heeft verslagen en na meer dan een halve eeuw vrede en welvaart in het Westen eindigde in het ontluisterende en gevaarlijke gebral en zelfbedrog van Trump en brexit, is een jammerlijke geschiedenis. Ondanks al hun gebreken werden Groot-Brittannië en de Verenigde Staten ooit als een lichtend voorbeeld van openheid, liberalisme en ruimdenkendheid gezien. Beide Engelstalige landen voldeden zeker niet altijd aan deze idealen, maar boden wel hoop voor wat de in Hongarije geboren schrijver Arthur Koestler ooit 'de inwendig gewonde veteranen van het totalitaire tijdperk' noemde.

Inmiddels hebben de internationalistische idealen die waren vastgelegd in het At-

lantisch Handvest – misschien slechts voorlopig – plaatsgemaakt voor populistische hetzes tegen immigranten, een vechtscheiding tussen Groot-Brittannië en Europa en een Amerikaanse president die graag een grote muur wil bouwen om asielzoekers en immigranten buiten de grenzen te houden. Enoch Powell, een Britse conservatieve politicus die veel verwerpelijke meningen huldigde, heeft ooit de verstandige opmerking gemaakt dat alle politieke carrières in een mislukking eindigen 'omdat dat nu eenmaal eigen is aan de politiek en de mens'. Je zou hetzelfde kunnen zeggen over landen die ooit glorieus waren. Dat maakt de hoop die zij boden niet minder bewonderenswaardig.

*Dit boek verschijnt 17 september*



‘Voor wie het huidige politieke tijdperk beangstigend vindt, stelt Groenhuijsen gerust.’ – *NRC*

**CHARLES GROENHUIJSEN**



**AMERIKA**



**NA**



**DONALD**

**TRUMP**

Steeds meer kiezers willen een rechtvaardiger, menswaardiger en zachtaardiger Amerika



atlas contact

# PHILIP SNIJDER



Foto: © Annaleen Louwes

Philip Snijder werkt met zijn romans *Zondagsgeld*, *Retour Palermo*, *Het geschenk*, *Bloed krijg je er nooit meer uit* en de verhalenbundel *De volcontinu* aan een hecht oeuvre met een grote zeggingskracht. Aan de worsteling met afkomst en familie in zijn werk – die zowel gène als lachlust kan opwekken – ligt altijd een genadeloos zelfonderzoek ten grondslag.

# HET SMARTLAPPENKWARTIER

## **Het smartlappenkwartier in het kort:**

Het Bickerseiland is de biotoop van Philip Snijder, een mythisch, beklemmend eiland, bevolkt door een kluit familieleden wier primitieve liefde de hoofdpersoon naar de keel vliegt. In eerdere boeken wordt op zowel aangrijpende als hilarische wijze verteld hoe deze jongen zich probeert los te worstelen uit de strop van de familieband.

In *Het smartlappenkwartier* staat de moeder centraal, een vastgeroeste Bickerseilandse tot op het bot, ongeschoold, wereldvreemd. Op een zondagmiddag is ze opeens verdwenen. Als ze zich 's avonds meldt, is het familiealarm al afgegaan, maar alleen haar zestienjarige zoon krijgt het telefoonnummer waarop ze te bereiken zou zijn. Hij stapt op zijn Puch en verdwaalt in de herinneringen aan hun gezamenlijke verleden, waarin strijd, haat en schaamte de boventoon voerden.

**'SNIJDER WEET PRECIES  
TE BALANCEREN OP HET PUNT  
WAAR PIJN EN HUMOR ELKAAR  
RAKEN.'** – DE VOLKSKRANT



Over eerder werk:

*'Bloed krijg je er nooit meer uit behoort tot Sniijders meerduidigste en interessantste werk tot nu toe. [Er] zijn weinig auteurs die zichzelf zo voortvarend met het fileermes te lijf gaan.'* ●●●● – NRC Handelsblad

# HET SMARTLAPPENKWARTIER

---

**W**e woonden eenhoog op de Bickersgracht, in dat tweekamerkrot, mijn geboortehuis. Ik was een jaar of vier misschien, of jonger, want ik was kennelijk 's morgens thuis en niet in het lokaal van de Surinaamse kleuterjuffrouw Naar.

Mijn moeder lapte de ramen in het huis-kamertje eerst aan de binnenkant, met een spons en een 'lerelap'. Ik zat op de grond en keek naar haar felle, geërgerde bewegingen, terwijl ik frutselde of sabbelde aan wat er nog over was van mijn teddybeer. Haar vingers werden rood van het hete water, wit bij het fanatieke uitknijpen van de zeem. Een scherpe, verontrustende stank teisterde mijn neus, een prikkend gevoel mijn ogen.

Als ze klaar was met de binnenkant, schoof ze aan de twee handgrepen dat linkerraam met kracht omhoog, zo ver als dat mogelijk was, niet veel meer dan een halve meter. Buitenlucht stroomde over de vensterbank naar binnen, evenals de geluiden van het voor mij onzichtbare leven voor onze benedendeur.

Omhooggeschoven klemde het raam zich aan weerszijden vast in de houten glijgeulen. Dat harde schuiven gaf een plotseling geluid van gewelddadigheid, waar ik altijd van schrok. Alsof het raam mishandeld werd, op een kwaadaardige manier uit zijn vredige rust werd losgescheurd.

En dan gebeurde het.

Met een natte spons in een hand en de uitgewrongen zeem tussen haar tanden, zakte ze met haar rug naar de vensterbank gekeerd een stuk door haar knieën. Vervol-

gens boog ze haar bovenlichaam zo ver als ze kon naar achteren en begon in wankelende balans haar hoofd en schouders door de opening onder het opgeschoven raam te werken. Haar vrije hand gebruikte ze om houvast te zoeken aan vensterbank en raamomlijsting. Zo wurmde ze zich als een limbodanseres verder, tot haar hele bovenlichaam erdoorheen was en ze zich, met alleen haar onderbenen nog binnenshuis, in zitstand kon hijsen op het buitendeel van de vensterbank. Vandaar richtte ze dan door het vensterglas haar blik op mij, op haar zootje daarbinnen, dat al bij haar eerste achterwaartse, kreeftachtige geschuifel ten prooi was gevallen aan overweldigende paniek en niet-aflatende, wanhopige huilstuipen.

Ze lachte dan, mijn moeder, haar neus tegen het glas. Niet om me gerust te stellen, niet om met een vrolijke, zorgeloze gelaatsuitdrukking te laten zien dat er geen gevaar was, dat ze over een paar minuten weer ongedeerd bij me in de kamer zou zijn. Nee, ze lachte omdat de overdreven ontsteltenis van die koter daarbinnen haar vermaakte. Mijn angst om haar achterover te zien tuimelen, haar te verliezen in het niets onder de vensterbank, werkte op haar lachspieren.

'Ach, dat hoeft niet, doe niet zo mal, jij,' zei ze, nog grinnikend, als ik, inmiddels voluit krijsend, mijn armen om haar enkels sloeg en haar pantoffels zo stevig mogelijk tegen mijn borst drukte. 'Ik val heus niet, hoor.' Waarna ze zich, mij verder negerend, driftig aan het lappen zette.

Soms moest ze de herrie die uit haar raam schalde verklaren aan iemand beneden op straat. Ook dit deed ze een beetje scheef lachend, gegeneerd over de angsthazerij van die schreeuwlelijk van haar.

‘Ach, niks, tante Alie. Dat is gewoon die jongen van mijn weer. Hij denkt altijd dat ik val.’

De hoogste raampjes kon ze vanuit zitpositie niet bereiken. Daarvoor ging ze, nadat ze moeiteloos haar voeten had losgetrokken uit mijn houdgreep, even helemaal rechtop staan op die vensterbank. Nu kon ik om haar te redden alleen nog haar tenen vastpakken.

En daarna moest ook het raam aan de rechterkant van de kamer nog worden gedaan.

\* \* \*

‘God jongen, ik schrik me eigen dood van je!’

Tante Mijntjes stem klonk vlak achter me.

‘Waarom sta je hier nou zo raar in je een-tje? En sinds wanneer rook jij eigenlijk? Weet je vader dat?’

Met wild kloppend hart draaide ik me om. Snel probeerde ik het minuscule peukje weg te werken, maar omdat het aan mijn vinger bleef plakken, moest ik het opzichtig losvegen. Tante Mijntjes nadering was onhoorbaar geweest, doordat op dat moment de trein richting Haarlem net drie meter boven mijn hoofd voorbij was getrokken. En hier stonden we dan, bijna neus tegen neus in het tunneltje.

Ik probeerde te grinniken. ‘Nou, u laat mij anders ook behoorlijk schrikken. Moet u naar de Haarlemmerdijk?’

De winkels daar zouden al dicht zijn, maar snackbar De Automatiek was nog open. Misschien had alle opwinding rond mijn moeder haar te zeer ontregeld om te koken

en ging ze haar man en kinderen vanavond net zo’n maaltijd voorzetten als wij gisteren aten.

Ze schudde haar hoofd. ‘Nee, ik was weer op weg naar jullie. Of nee, eigenlijk naar jou, pik. Ik moest effe met jou alleen praten. Dus het komt eigenlijk wel goed uit dat ik je hier nou tegenkom. Want met je vader d’r bij zou het toch wel een beetje moeilijk geweest zijn om met jou apart in een hoekje te gaan zitten smoezen.’

‘Met mij alleen praten?’ Over mijn hele lichaam leek mijn huid in één keer strak te trekken van tegenzin. ‘Hoe dat zo? Waarover dan?’

Al drie, vier jaar hadden tante Mijntje en ik nauwelijks een woord gewisseld en onze paden hadden elkaar slechts sporadisch gekruist. En als we elkaar toevallig tegen het lijf liepen – soms letterlijk, op de smalle, drukke trottoirs van de Haarlemmerdijk – deed ik altijd wat ik mezelf had aangeleerd bij plotselinge confrontaties op straat met Bickerseilandfamilie: een beetje wezenloos knikken en grijnzen en vooral mijn pas niet inhouden. Gewoon stevig doorlopen, ook al toonden ze met hun gezicht en houding overduidelijk dat we een praatje dienden te maken, dat ze verwachtten dat we nu even zouden bijpraten.

Deze boodschap van mijn onwil moest inmiddels toch wel zijn overgekomen, daar aan de andere kant van de spoorbaan. Wat bracht tante Mijntje er dan toch toe daar dwars doorheen te breken en met me te willen praten, ‘apart in een hoekje’ nog wel? Natuurlijk, het moest te maken hebben met de toestand bij ons thuis, met de raadsels waarmee mijn moeder iedereen had opgezadeld. Maar als tante Mijntje iets belangrijks in te brengen had, zich geroepen voel-

de dit in de steek gelaten gezin te hulp te schieten, wijze raad te geven, toe te spreken – wat dan ook, dan was mijn vader daarvoor toch de aangewezen persoon? Ook hij was weliswaar niet de meest toeschietelijke in de omgang, maar in ieder geval was hij geen snotneus van zestien. Het leek me een goed excuus mezelf als onvolgroeid, als te ontzien kind te beschouwen om een gesprek met deze tante te ontwijken.

‘Ze heb teruggebeld, jongen,’ zei tante Mijntje. ‘Je moeder heb teruggebeld toen je alweer weg was. Ze vroeg meteen naar jou. En nou huilde ze wel, pik.’

Toen ze hoorde dat ik alweer weg was zei ze dat ze spijt had dat ze had opgehangen, maar dat ze het opeens niet aankon om met me te praten.

‘Wij wisten eigenlijk niet eens dat ze je had opgehangen, malle jongen,’ zei mijn tante. ‘Je legt die telefoon op de haak en rent zo maar weg, zonder wat te zeggen.’

Mijn moeder had haar zus gevraagd wie er allemaal nog in het kamertje zaten. ‘Eigenlijk iedereen,’ had ze geantwoord, waarop ze de instructie kreeg de huiskamerdeur te sluiten en zo ver als het gekrulde snoer dat toeliet van het kamertje weg te lopen. ‘Niemand heb hier wat mee te maken,’ had mijn moeder gezegd.

‘Moet effe, jongens,’ had Mijntje met een hand op de hoorn gefluisterd terwijl ze de deur dichttrok.

Ze moest het potloodje pakken dat altijd bij het telefoonboek lag, vertelde ze, en had van het half aan flarden liggende boek een reepje gescheurd. De hoorn tussen haar schouder en hoofd geklemd, het papiertje tegen de muur gedrukt, had ze onder moeizaam dicteren van mijn moeder een telefoonnummer opgeschreven, dat ze meteen

moest wegstoppen, ze mocht er aan niemand achter de huiskamerdeur iets van laten weten.

‘Ik hoop dat ik alle cijfertjes goed heb,’ zei tante Mijntje, terwijl ze met klein geknepene ogen het vodje papier bekeek dat ze tevoorschijn had gehaald. ‘En nou moet je effe goed naar me luisteren, jongen.’

Pas een paar uur later die avond, alleen op mijn kamer, haalde ik het papiertje uit mijn broekzak en streek het op mijn Bosatlas voorzichtig glad. De schots en scheve cijfers, meer getekend dan geschreven, waren in mijn zak al wat vaag geworden, maar nog goed te lezen. Zes cijfers, dus bijna zeker een nummer in Amsterdam. Het nummer waarmee ik onze verdwenen moeder kon bereiken. Het nummer waarop ik haar mocht bellen – alleen ik.

Naast de atlas lag een schrift, zodat ik, mocht mijn vader onverhoeds binnenstappen, dit met een snelle beweging op het vodje kon gooien, op dit geheime document.

Tegenover mijn vader en zusje had ik me gehouden aan wat tante Mijntje me, namens mijn moeder, op het hart had gedrukt en niets over het telefoonnummer gezegd. Etend uit een plastic bak met nasi had ik alleen maar verteld dat ‘mamma’ inderdaad had gebeld, en dat ze weer met tante Mijntje had gesproken. Dat ze eigenlijk alleen maar had gezegd dat alles goed was met haar, dat niemand ongerust hoefde te zijn. En dat tante Mijntje nog steeds niet wist wanneer ze weer thuis zou komen.

‘Jij hebt haar toch ook wel aan de lijn gehad?’ Mijn vaders stem klonk slepend, verstrooid. Alsof het hem moeite kostte belangstelling op te brengen voor de crisis in zijn eigen gezin.



Ik vertelde dat de kamervol familie had gezeten, en dat iedereen zat mee te luisteren. ‘Dus uiteindelijk heb ik die telefoon toch maar niet aangepakt.’

Mijn vader knikte. Dat kon hij zich wel voorstellen. Hij nam een teug sherry.

‘Ik wil wel met mamma praten aan de telefoon,’ zei Francien. ‘Dan zeg ik gewoon dat ze weer hier moet komen.’

Ze was bezig het haar van haar Barbie te borstelen terwijl ze op de televisie keek naar een stijf gekleed mannenkoor dat zong in een kerk. Ze leek veel minder uit haar doen dan gisteren en al een eind op weg dit huishouden van drie als de nieuwe werkelijkheid, als normaal te beschouwen.

‘Kijk eens naar de grote wijzer,’ zei mijn vader tegen haar, terwijl hij zich overeindee. ‘Gisteravond is het ook al veel te laat geworden voor je.’

Ik bleef maar staren naar het telefoonnummer op mijn atlas, raakte het verfrommelde strookje even aan, verschoof het een stukje, schoof het weer terug.

Het was mijn moeders onbegrijpelijke wens geweest dat alleen ik dit nummer zou kennen, en zou gebruiken. Wat vooralsnog was gelukt: tante Mijntje had het in alle nerveuze jachtigheid vast niet weten te kopiëren of –nog ondenkbaarder– uit haar hoofd geleerd.

‘Ze heb het me met me hand op me hart laten beloven, pik, je moeder...’ Dat had tante Mijntje meerdere keren gezegd. ‘Met me hand op me hart moest ik het van d’r beloven, in die telefoon. En ze heb nou wel wat heel raars gedaan, met dat weglopen en zo, maar het blijft wel me zussie. Dus ik ga d’r niet belazeren. Moet jij ook niet doen, jongen.’ En hoewel de enige lamp van het via-

ductje reflecteerde in haar brillenglazen, zag ik dat ze me indringend aankeek. ‘Wil je me dat beloven, pik?’

Niemand mocht ik erbij betrekken, niemand van de familie, en ook mijn vader niet. En als er iemand anders dan ik zou bellen, hing mijn moeder meteen weer op, zo had ze Mijntje verzekerd. ‘Ik wil alleen met me jongen praten,’ had ze gezegd. ‘Niemand anders moet ze eigen d’r mee bemoeien.’

Ik had me het papiertje in mijn hand laten duwen, het even bekeken en het toen in mijn zak gestopt. Op tante Mijntjes verzoek haar plechtig te beloven mijn moeder niet te ‘belazeren’, had ik gereageerd met een hoofdbeweging die kennelijk op knikken leek, want mijn tante nam er genoeg mee.

Wat kon mijn moeder in godsnaam bezielen, vroeg ik me af, om in deze vreemdste, meest ongerijmde omstandigheden uitgerend mij te verkiezen als haar vertrouweling? Als er iemand was die al jaren een speciaal op haar afgesteld afweersysteem hanteerde, die al jaren niets van haar wilde weten en haar ontweek en negeerde waar het maar kon, was het die zoon van haar wel, ‘me jongen’. Waarom zou ze juist nu, terwijl er zoveel ingrijpends en bizars te bespreken viel, de meest onwaarschijnlijke, onwillige gesprekspartner kiezen?

Ik bleef maar turen naar die snipper telefoonboekpapier en bedacht dat ik het flardje net zo goed kon weggooiden, het nummer zat inmiddels in mijn hoofd alsof ik het al jaren kende. Misschien moest ik het uit veiligheidsoverwegingen wel doorslikken en verteren, zoals in spionageverhalen. Ik voelde hoe aversie tegen deze ongelukkige onderneming oplaaide, tegen de onwelkome geheime missie waarmee ik was opgescheept. Wat voor krankzinnig en zenuw-

slopend gesprek moest dat wel niet worden, stel dat ik inderdaad in de telefooncel op de Korte Prinsengracht mijn moeder had horen opnemen. Nu al, alsof hij opklonk uit die nietszeggende zes cijfers, zat ik me te verbijten bij het vooruitzicht opeens die stem van haar weer in mijn oor te krijgen. Ik wist al bij voorbaat dat ze in dit geval haar temende, dociele toontje zou aanslaan, het zielige geslagen-hond-toontje, wat misschien nog wel ergerlijker was dan het giftige snauwen en schelden, dat ze ook zo goed beheerste.

\* \* \*

**Z**e haalde me nog wel op, maar ze hield me niet meer aan de hand op weg naar huis. We moesten de witte houten klapbrug over van de Nieuwe Teertuinen, waar mijn school stond, naar het Prinseneiland, om daarna via de Galgenstraat ons Bickerseiland te bereiken. Met een paar neefjes en vriendjes rende ik voor haar uit de smalle brug op, gevolgd door het plukje moeders dat het wandelingetje gebruikte om, zoals altijd op schreeuwvolume, elkaar op de hoogte te brengen van wat ze die avond op tafel zouden zetten, of het andijvie, zuurkool of – ‘lekker makkelijk voor een keertje’ – ‘mukroonnie’ zou gaan worden.

De brug had geen afgeschut voetgangersdeel, geen stukje houten trottoir, daarvoor was geen ruimte. Als er een auto overheen kwam, moest wie te voet was zich even tegen de reling drukken, en bij vrachtwagens zelfs op zijn schreden terugkeren en wachten tot het gevaarte zich door de nauwe doorgang had geperst. En omdat er voortdurend fietsen en brommers overheen kwamen, die extra snelheid kregen als ze over het hoogste punt waren en afdaalden op die

smalle strook, was het voor voetgangers belangrijk om goed rechts te houden. Waarop we door onze moeders als het zo uitkwam dan ook wel eens werden gewezen (‘...anders leg je straks in het ziekenhuis, druuloor, wou je dat soms?’), maar waaraan we ons weinig gelegen lieten liggen tijdens dat bevrijde rondrennen na zo’n lange middag op ons schoolstoeltje.

Die middag ging het verkeerd op de ‘Witte Brug’, zoals hij in onze buurten bekendstond, of eigenlijk juist goed, aangezien ik er lichamelijk geheel ongedeerd van afkwam.

Net als de jongens naast me was ik op de onderste ligger geklommen van de houten reling aan de linkerkant. Op die positie, ons onderlijf geleund tegen de bovenste ligger, deden we wie het hardst en meest authentiek de junglekreet van Tarzan kon laten schallen over het water van de gracht. En midden in dat kabaal, zelf een lange yell uitstotend, duwde ik me in een opwelling met handen en voeten af en sprong ik achterwaarts van de reling weg, terug naar het brugdek.

Ik zag de brommer pas toen hij naast me neerklapte onder schurende en bonkende geluiden, terwijl de motor gierde, de wielen nog rondmaalden, en de berijder er nog op zat – zij het in horizontale positie.

De man begon zich te bevrijden van zijn Zündapp, krabbelde overeind, zette de motor uit, sjoerde het ding weer op zijn wielen. En onderwijl kwam er uit zijn mond een ononderbroken stroom verwijten en scheldwoorden aan het adres van dat stomme stuk vreten, dat rotjong voor wie hij zo plotseling en krachtig in zijn remmen had moeten knijpen dat hij, eindelijk eens een keer een beetje bijtijds op weg naar moeder de

vrouw, in een slip was geraakt en pijnlijk onderuit was gegaan, godgloeiende godverdomme nog aan toe.

Ik daarentegen hield het bij een fronsend zwijgen, ontweek zijn blik, en bestudeerde de borstzak van zijn blauwe overall, waarop een firmalogo was te zien; Ryerson metalen, zo wist ik te spellen. De andere jongens stonden op enige afstand schuin achter me, alle oerwoudroepen gestokt in hun keel.

En toen, rennend, met fel op het hout tikkende hakken, bereikte mijn moeder ons. Ze pakte me bij mijn nek en bekeek me van boven tot onder.

‘Wat heb je? Heb je wat?’

Onwillig schudde ik mijn hoofd en verlos-te me snel van haar hand, onwelkom, zo direct onder het oog van mijn vriendjes.

‘Is die van jou?’ blafte de bromfietser.

‘Ja, natuurlijk is die van mijn, wat dacht je dan?’ In scherpte, volume en agressie deed mijn moeders stem niet onder voor die van hem.

‘Ik zal je één ding zeggen,’ ging de man verder. ‘Als-ie zo’n geintje nog een keer flikt, dan rij ik gewoon door, dan rij ik dat tyfus-joch van jou hier op die brug hartstikke dood.’ Met een felle zwaai sloeg hij een been over zijn brommer en maakte aanstalten te starten, wat niet meteen lukte.

Heel even leek mijn moeder ineen te krimpen en geen weerwoord te hebben. Toen greep ze me opnieuw vast en trok me, dwars door mijn verzet heen, tegen zich aan. Ik voelde haar magere lijf heftig hijgen. ‘Wat zei je?’ barstte ze los. ‘Wou jij me kind doodrijen? Dat zal lekker worden dan!’

Zo begon ze – krijsend. Om daarna steeds harder krijsend, steeds kwader en uitzinniger, verder te tieren. Oneindige reeksen scheldwoorden, toegewenste ziektes en be-

dreigingen bliezen haar nieuwe vijand, inmiddels volledig overdonderd, bijna van zijn zadel. Schuimbekkend probeerde ze hem aan te vliegen, de andere moeders moesten haar tegenhouden. ‘Me kind doodrijen wou jij? Moet je proberen, pleurislijer, trek ik jou je lelijke kop van je romp!’

Intussen had ik me losgewerkt en was ik een stukje verderop gaan staan. Zowel voor als achter ons op de brug had zich publiek verzameld. Er werd, besmuikt dan wel openlijk, gegrijnsd, er werden halzen gerekt om mijn moeders optreden, dit onverwachte, gratis verzetje op een fletse maandagmiddag, maximaal te kunnen volgen. Mijn vriendjes waren vanaf de brugreling voorzichtig dichterbij gekomen en keken met grote belangstelling toe, hun ogen wijd opengesperd, hun monden openhangend van het sensatiegenot dat die nu door hún moeders stevig vastgehouden, dol geworden vrouw hun bezorgde. Morgen zou ‘die ene moeder op de Witte Brug’ zeker hét gesprek van het schoolplein zijn.

De man, die zijn brommer weer had weten te starten, wapperde met zijn hand heen en weer ten teken dat er ruimte gemaakt moest worden zodat hij kon wegrijden. Nog steeds zweeg hij onder mijn moeders heftige beschimpingen, die zij onverminderd op hem bleef afvuren. Mijn vriendjes en ik sprongen snel opzij, en ook de kleine menigte achter ons week uit elkaar. In de smalle vrije baan die zich nu had gevormd, scheurde de man, vol gas gevend, onmiddellijk weg, achtervolgd door mijn moeders laatste verwensingen, die het brommergeraas ruimschoots overstegen.

**Dit boek verschijnt 17 september**

# SANDER HEIJNE & HENDRIK NOTEN



Foto: © Fjodor Buijs

Sander Heijne en Hendrik Noten ontmoeten elkaar in een obscuur denkclubje van verstrooide wereldverbeteraars. Ze vonden elkaar in hun verbazing over hoe we zaken nu regelen in onze samenleving, en het gevoel dat het ook anders zou moeten kunnen. Sander Heijne (1982) is onderzoeksjournalist, ondernemer en historicus. Hij schreef voor *de Volkskrant* en *De Correspondent*. Hendrik Noten (1991) is bestuurskundige en gespecialiseerd in sociaaleconomische thema's. Hij werkte een aantal jaar voor een werkgeversvereniging en daar zag hij dat het roer helemaal om moet.

# FANTOOMGROEI

## WAAROM WE STEEDS HARDER WERKEN VOOR STEEDS MINDER

### **Fantoomgroei in het kort:**

Deze bestseller laat zien dat onze economie al ver voor de coronacrisis ontspoorde. Bedrijfswinsten zijn sinds de jaren tachtig geëxplodeerd, maar werkenden zagen de economische groei nauwelijks terug in hun portemonnee. Vitale sectoren als de zorg, het onderwijs en de politie werden ondertussen uitgehold. Hoe kan dat? En waarom accepteren we dat?

### De auteurs over hun boek:

‘Dit boek is een zoektocht naar een nieuw verhaal over een economie voor een andere, betere wereld. En als we die wereld kunnen schetsen, willen we haar ook realiseren. Dat en niets minder, is de ambitie van deze vertelling.’

‘WAARSCHUWING: HET  
LEZEN VAN FANTOOMGROEI  
MAAKT JE WOEDEND.’  
– BERT WAGENDORP



## Hoe het allemaal begon

**H**et is een zonnige lentedag in 2018 als wij ons in een café in Amsterdam-Oost over een onderzoek van economen van RaboResearch buigen. Wij weten dan nog niets over de economische malaise die ons in het voorjaar van 2020 wacht, door de wereldwijde coronapandemie. Maar zelfs dan, op het hoogtepunt van de economische hoogconjunctuur van die dagen, zien we in het onderzoek bevestigd dat er iets fundamenteels schort aan onze economie. De economen van de Rabobank hebben namelijk becijferd dat de Nederlandse economie de afgelopen veertig jaar met tientallen procenten is gegroeid, maar dat de reële gezinsinkomens in diezelfde periode vrijwel niet zijn gestegen. Wie wel van al die economische groei heeft geprofiteerd? Bedrijven, topbestuurders en hun aandeelhouders. Zij hebben hun bonussen en dividenden in diezelfde periode zien exploderen.

Wij, Sander en Hendrik, kennen elkaar dan nog nauwelijks, maar onze verontwaardiging over dit ene simpele grafiekje verbindt ons onmiddellijk. Hoe is het in hemelsnaam mogelijk dat we de enorme economische groei die we sinds 1982 als samenleving hebben gecreëerd zo ongelijk verdelen? Waarom accepteren we dit? En wat zegt dit over onze samenleving?

De economen van de Rabobank roepen op tot meer onderzoek naar de oorzaken van de achterblijvende loonontwikkeling, want ze kunnen deze vanuit de gangbare modellen over hoe economieën zich ontwikkelen niet

goed verklaren. We hebben op dat moment nog geen idee wat we ons op de hals halen, maar als we het café verlaten, beloven we elkaar één ding. We gaan dit tot op de bodem uitzoeken.

## Het hol van de leeuw

**I**k (Hendrik) ben bestuurskundige en werk dan al enige jaren als beleidsmedewerker in de Malietoren bij de Algemene Werkgeversvereniging Nederland (AWVN). Wie over de A12 Den Haag binnenrijdt, moet letterlijk onder deze toren van staal en glas door, als ware het een kolossale poortwachter voor eenieder die een bezoek aan de residentie wil brengen. De vele etages zijn zoals elk Nederlands kantoor: veel grijs, lawaaiige kantoortuinen en matige koffie.

Daar, op het hoofdkwartier van de Nederlandse werkgeverslobby, weet ik mij omringd door collega's die grossieren in hun eigen ideeën over hoe Nederland eruit zou moeten zien. Ze vinden, net als vele anderen, dat de wereld eerlijker en duurzamer moet zijn. Maar als het erop aankomt, beschikken zij (en ik) tot mijn grote frustratie niet over ideeën om zo'n wereld dichterbij te brengen. Sterker nog, het systeem duwt ons de andere kant op.

Zoveel werd nog eens duidelijk toen het kabinet-Rutte III tijdens de kabinetsformatie van 2017 schijnbaar uit het niets besloot om de dividendbelasting te schrappen. Hoewel de maatregel in geen enkel verkiezingsprogramma had gestaan, presenteerde de

## Hobbyvak

premier dit cadeau van 1,4 miljard euro aan met name buitenlandse aandeelhouders als een absolute voorwaarde om te voorkomen dat grote bedrijven als Shell en Unilever Nederland zouden verlaten. Als de oppositie zich een jaar later bij de behandeling van het wetsvoorstel in de Tweede Kamer massaal tegen de afschaffing van de dividendbelasting keert, besluit de Malietoren op de bres te springen voor het kabinet. Hans de Boer, voorzitter van bedrijfslevenbelangenbehartiger VNO-NCW, begint in talkshows het offensief, waardoor hij en zijn medewerkers worden meegetrokken in de publieke verontwaardiging.

Alhoewel AAVN slechts een van de vele verdiepingen bezet en weinig met het onderwerp van doen heeft, bevinden wij ons wel in het oog van de mediastorm over de dividendbelasting.

Midden in deze periode sta ik te praten met een aantal medewerkers van de verschillende verenigingen. We hebben net een veel te lange bijeenkomst achter de rug en iedereen moet een beetje stoom afblazen. Het d-woord valt. Er is bij mijn gespreksgenoten onbegrip over de maatschappelijke woede rond de dividendbelasting. Afschaffing is nou eenmaal logisch. Dan hoor ik een nieuwe term: 'Het punt is dat wij economisch vaak gelijk hebben, maar dat wel moeten kunnen uitleggen.' Ik vind het een heel vreemde redenering, maar op dat moment kan ik nog niet onder woorden brengen waarom. In de dagen die volgen besluit ik wat grafieken over de Nederlandse arbeidsmarkt te verzamelen, en ze voor te leggen aan een journalist die ik heb ontmoet op een bijeenkomst over de toekomst van de Nederlandse polder.

De ontmoeting met Hendrik kan voor mij (Sander) niet op een slechter moment plaatsvinden. In het voorjaar van 2018 toer ik in de avonduren langs zaaltjes in het land om mijn boek *Er zijn nog 17 miljoen wachtenden voor u* te promoten. In dat boek zette ik nog één keer op een rij wat zeven jaar economische onderzoeksjournalistiek voor de *Volkskrant* en *De Correspondent* mij heeft geleerd over fundamentele problemen van de marktwerking in de publieke sector. Het was bedoeld als afsluiting van mijn journalistieke carrière, om ruimte te maken voor uitbreiding van mijn bedrijf. De reden van deze ommezwaai? Journalistiek is een prachtig en belangrijk vak, en ik heb het werk altijd met veel plezier gedaan. Maar wie denkt dat je van een baan bij een krant tegenwoordig nog redelijkerwijs een gezin kunt onderhouden, komt bedrogen uit.

Als Hendrik mij dus in het voorjaar van 2018 probeert te overtuigen om aan een nieuw journalistiek boek te beginnen, ben ik verre van enthousiast. Maar Hendrik houdt vol. 'Kijk nou naar die grafieken,' zegt hij gebiedend. In twee simpele lijnen zie ik alles weerspiegeld wat mij is gaan tegenstaan aan de krant. Want vergis je niet, het feit dat verslaggevers zich elke dag voor steeds minder geld een slag in de rondte werken – ook in de avonduren, tijdens de weekenden en op feestdagen – betekent niet dat er met kranten geen geld wordt verdiend. Het moederbedrijf van de *Volkskrant*, uitgever DPG Media (voorheen De Persgroep), heeft in 2018 op een omzet van 1,6 miljard euro maar liefst 174 miljoen euro winst geboekt. Dus laat ik hier maar gewoon zeggen waar het op staat: ik was er wel

een beetje klaar mee om elke maand rood te staan, terwijl ik ondertussen wel dag en nacht in touw was voor een steenrijke uitgeverfamilie.

Terwijl ik de grafieken op mij in laat werken, maakt zich een mix van adrenaline en verontwaardiging van mij meester, waar ik in mijn werk voor de krant zo lang door ben gedreven. Dat DPG binnen de journalistiek niet uitzonderlijk is, wist ik al jaren. Maar de grafieken van de bank leren mij dat de journalistieke sector in dit opzicht helemaal niet uitzonderlijk is. Het merendeel van werkend Nederland blijkt persoonlijk niet of nauwelijks te profiteren van de economische groei die we samen creëren. En in veel buitenland is de scheefgroei zo nodig nog extremer. Voor de vorm sputter ik nog wat tegen, maar instinctief heb ik allang een besluit genomen. Ik wil weten waar de scheefgroei vandaan komt, waarom we deze accepteren en wat we er tegen zouden kunnen doen. We moeten deze kwestie aan de kaak stellen. Mijn afscheid van de journalistiek moet nog even wachten.

## Bijval vanuit het Torentje

**W**e zijn een goed jaar bezig als de urgentie van ons onderzoek wordt bevestigd door de machtigste man van het land. Op een partijfestival van de VVD spreekt premier Mark Rutte de werkgevers op ongekend scherpe toon aan op het uitblijven van noemenswaardige loonsverhogingen. ‘Er is iets aan de hand wat mij absoluut niet bevalt,’ aldus de premier in de zomer van 2019. ‘De winsten in de grote ondernemingen klotsen tegen de plinten op,’ vervolgt hij. Maar tot zijn eigen ontsteltenis blijkt werkend Ne-

derland helemaal niet te profiteren van al die weelde. ‘Het enige wat echt stijgt binnen die ondernemingen zijn de salarissen van de topmannen,’ aldus Rutte. ‘Niet de CAO’s. Die gaan onvoldoende omhoog. Ik vind dat niet acceptabel.’

De kritiek van de premier op de werkgevers komt voor vriend en vijand als een verrassing. Rutte heeft altijd een betrekkelijk overzichtelijke taakopvatting gehanteerd voor zijn kabinetten; zolang de economie groeit, gaat het goed met het land. In zijn speech op het partijfestival legt hij dit uit. De premier spreekt over ‘een ongeschreven afspraak’ die in Nederland sinds de Tweede Wereldoorlog zou bestaan, dat ‘als het met de grote bedrijven goed gaat, het goed gaat met het personeel’.

We zijn op dat moment al ver genoeg in onze zoektocht om Ruttés referentie aan een ‘ongeschreven afspraak’ op waarde te schatten. Tussen 1945 en 1982 kende Nederland juist een groot aantal wetten en regelingen die werkgevers min of meer dwongen om hun personeel te laten delen in alle welvaart en rijkdom die ze samen creëerden. Pas toen de kabinetten deze wetten vanaf 1982 geleidelijk begonnen te schrappen, is de scheefgroei ingezet. We weten inmiddels ook dat de ongekende economische bloeiperiode die Nederland tussen 1945 en pakweg 1980 heeft doorgemaakt, zich inderdaad heeft vertaald in veel meer welvaart voor alle Nederlanders. De kentering is ingezet na de economische crisis die Nederland tussen 1980 en 1982 in zijn greep hield. Sindsdien profiteren werkenden – een beperkte bubbel van hoogopgeleide geluksvogels daargelaten – steeds minder van onze gezamenlijke welvaart.

Tot het voorjaar van 2020 welteverstaan.



De wereldwijde uitbraak van het nieuwe coronavirus en de daaropvolgende crisis zijn zo ingrijpend, dat het lijkt alsof we een nieuw keerpunt in de geschiedenis hebben bereikt. Of zoals premier Rutte het zegt: ‘Degenen die denken dat de wereld van voor corona terugkeert, leven in een illusie.’ Maar we lopen op de zaken vooruit. Om na de crisis te kunnen bouwen aan een gezonde en welvarende samenleving moeten we eerst begrijpen wat er misging.

## Een spook waart door Europa

**O**nze samenleving gaat uit van gelijkheid. Of je rijk, arm, man, vrouw, zwart of wit bent: iedereen heeft een stem. Maar deze belofte van ideële gelijkheid staat in steeds schriller contrast met de sociaaleconomische ongelijkheid die mensen daadwerkelijk zien en voelen. Het ondermijnt de democratische belofte en bedreigt onze samenlevingsvorm met een moreel en ideologisch faillissement. De snelle opmarsen van rechts-populistische bewegingen in Europa en Noord-Amerika zijn wat dat betreft een veeg teken. Tenslotte: een stem op een populist is een afwijzing van het huidige politiek-economische systeem dat geen antwoord meer heeft op wezenlijke problemen die mensen raken of ervaren.

De opkomst van nieuwe populistisch-nationalistische partijen overal ter wereld kent verschillende oorzaken, waarvan de economie er een is. Groeiende ongelijkheid en economische onzekerheid voeden een sfeer waarin mensen hun vertrouwen in de politiek en in hun medemensen verliezen. Het maakt ons vatbaar voor allerlei vijandbeelden. Leg de verkiezingsprogramma's van de

grote rechts-populistische bewegingen in Europa en de Verenigde Staten naast elkaar, en je vindt vooral wilde beschuldigingen aan het adres van migranten, de Europese Unie, vermeende linkse elites en – afhankelijk van het land en de partij – moslims en/of Joden. Kortom: populisten wijzen naar zondebokken. Maar in hun partijprogramma's vind je vrijwel niets terug dat wijst op een doordachte analyse en visie om de reële sociaaleconomische problemen die onze samenleving ondermijnen het hoofd te bieden. Integendeel, wie de sociaaleconomische agenda van rechts-populistische partijen onder de loep neemt, ziet vooral maatregelen die de ongelijkheid vergroten. Juist ook binnen wat wordt gepresenteerd als de 'eigen' groep.

Neem Brexit. Het opzeggen van het lidmaatschap van de Europese Unie draagt hoogstwaarschijnlijk niet bij aan een verbetering van de economische positie van de miljoenen ontevreden Britten die voor Brexit hebben gestemd. Deze positie is tenslotte vooral het gevolg van binnenlands beleid in het Verenigd Koninkrijk. In plaats van de welvaart eerlijker te verdelen, zal Brexit er vooral toe leiden dat de Britten straks minder welvaart hebben om te verdelen. Je kunt op je vingers uittellen wie de hardste klappen zullen vangen als het zover is.

Of kijk naar Donald Trump. Met belastingverlagingen voor de rijken heeft Trump de verschillen tussen arm en rijk in de Verenigde Staten groter gemaakt dan ooit. Ondertussen worden de handelsoorlogen van Trump vooral gevoeld door Amerikanen met een smalle beurs. Zij zijn voor hun consumptie afhankelijk van goedkope import van Chinese producten. En dan hebben we

het nog niet over alle moeite die Trump deed om miljoenen arme Amerikanen hun publiek gefinancierde betaalbare zorgverzekering af te nemen.

Ook in ons eigen land hebben de rechts-populisten inmiddels een stevige voet aan de grond gekregen. Wilders en Baudet vormen een machtsblok om rekening mee te houden. En net als hun buitenlandse voorbeelden schrijven zij de problemen van de Nederlandse middenklasse toe aan een monsterverbond van migranten, Europese verdragen, vermeende (linkse) elites, wetenschappers, journalisten en ieder ander die kritische kanttekeningen bij hun denken plaatst. Net als in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk slagen de populistische leiders hier er bijzonder goed in om het debat weg te houden van hun economische agenda. Veel liever spreken ze over culturele thema's, en over wie ons welk onrecht zou hebben aangedaan. De peilingen en recente verkiezingsuitslagen bewijzen dat deze tactiek aanslaat. In de periode van september 2018 tot september 2019 schommelden de peilingen van Wilders en Baudet tussen achtentwintig en zesendertig zetels. Dat zijn ongeveer twee tot tweeënhalf miljoen Nederlanders die zich van een hoop dingen afkeren. Dat is tot 24 procent van de mensen die in 2017 hun stem uitbrachten.

Dit laatste percentage is belangrijk. Al langer houden historici en sociale wetenschappers zich bezig met de vraag: hoeveel mensen zijn er nodig voor een revolutie? Tijdschrift *Science* publiceerde in 2018 een onderzoek van hoogleraar Damon Centola

van de Universiteit van Pennsylvania. Centola toonde aan dat een minderheidsgroep van 25 procent in staat is een debat te kantelen, een discours te kapen en zelfs een systeem over te nemen. De gedachte dat daarvoor de helft plus één nodig is, wordt door deze studie weerlegd.

De vraag is hoe dicht onze samenleving het punt is genaderd waarop onbezonnen populistische leiders onze democratie onherstelbare schade kunnen toebrengen. Want vergis je niet. Hoe lachwekkend de standpunten ons soms ook in de oren mogen klinken, in landen als Polen en Hongarije, maar ook in het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten, zien we hoe populistische leiders er niet voor terugdeinzen om openlijk te morrelen aan de steunpilaren van onze democratie.

De coronacrisis heeft meer dan eens zichtbaar gemaakt waarom het juist voor rechts-populistische presidenten als Trump of Jair Bolsonaro (Brazilië) zo van belang is om de geloofwaardigheid van pijlers onder de democratie, zoals de pers en de wetenschap, stuk voor stuk te slopen; ze hebben namelijk geen steekhoudend verhaal om de reële problemen waar mensen mee worstelen op te lossen. Met hetzelfde fanatisme waarmee ze voor de crisis de klimaatwetenschap ataqueerden, beschouwden beide leiders het coronavirus tot diep in maart 2020 als een onschuldige griep. We kennen de gevolgen: onnodig veel dodelijke slachtoffers onder hun bevolking en miljoenen extra werklozen door de economische crisis die op de pandemie volgt.

***Dit boek is reeds verschenen***

'Hier is een schrijver aan het werk die zich niet meer hoeft te bewijzen.' ●●●● – *NRC Handelsblad*

'Een grote ode aan de kracht van het beeld [...] dat kan alleen een grootmeester. En dat is Oek de Jong.' – *DWDD-boekenpanel*

'Langdurig meeslepend, soms adembenemend, verbluffend inzichtelijk én echter dan de meeste dagen in je leven.' – *Het Parool*



'Ingenieus  
bouwwerk.'  
★★★★★  
– *HUMO*

'Instant  
klassieke  
roman.'  
– *De Groene  
Amsterdammer*

BOEK VAN  
DE MAAND  
DWDD



uitgeverij atlas contact

# CHRISTOPHER WYLIE



Foto: © Gabby Laurent

Christopher Wylie (1984, Canada) is datawetenschapper en werd bekend als klokkenluider van Cambridge Analytica. Zijn onthullingen deden Silicon Valley op haar grondvesten schud- den en veroorzaakten een van de grootste internationale onder- zoeken naar datacriminaliteit ooit.

# DE GROTE DATAROOF

## De grote datarroof in het kort:

Wat gebeurt er als machtige mensen een psychologisch wapen in handen krijgen waarmee ze jouw gedachten en gedrag kunnen beïnvloeden? Het lijkt sciencefiction, maar het is keiharde realiteit. Het leverde ons Brexit en Trump, maar ook Russische trollen en fake news.

Wylie trok samen met *The New York Times* en *The Guardian* in 2018 ten strijde en onthulde de duistere praktijken van Cambridge Analytica dat bouwde aan een van de machtigste wapens ooit: online psychologische massamanipulatie. Het databedrijf verzamelde persoonlijke gegevens van meer dan 87 miljoen mensen en misbruikte die via Facebook.

Trump en Brexit waren slechts vingeroefeningen. Wylie geeft een dringende waarschuwing voor de onzichtbare bedreiging van onze democratie.

ONZE DEMOCRATIE LIGT  
ONDER VUUR ZONDER DAT  
WE HET MERKEN



Over *De grote datarroof*:

‘Verhelderend en beangstigend.’  
– *The New York Times*

# DE GROTE DATAROOF

---

## Genesis

**B**ij elke stap voel ik mijn nieuwe schoenen knellen aan de achterkant. Ik houd krampachtig een donkerblauwe map met documenten gescheiden door gekleurde tabbladen vast. Vol ontzag over waar ik ben en bezorgd over waar ik naartoe ga, probeer ik me te concentreren op het geluid van onze voetstappen. Een medewerker herinnert ons eraan dat we snel moeten lopen, zodat we niet gezien worden. We lopen langs bewakers in uniform een atrium in en buigen dan af, een gang in. De medewerker doet een deur open en we haasten ons een trap af en een hal in, die er precies hetzelfde uitziet als de vorige: marmeren vloeren, hoge plafonds, houten deuren en hier en daar een Amerikaanse vlag. We zijn met z'n zevenen en onze voetstappen echoën door de hal. We zijn er nu bijna, en dan word ik betrapt. Een congreslid ziet me en zwaait gedag. *Nu alweer terug?* Een handjevol journalisten wandelt een persconferentie uit. Ze hebben mijn knalroze haar in de gaten en weten meteen wie ik ben.

Twee cameramannen rennen voor me uit en beginnen achteruitlopend te filmen. Er vormt zich een menigte en het begint vragen te regenen: 'Meneer Wylie, een vraag namens NBC! Een vraag namens CNN! Waarom bent u hier?' Een van mijn advocaten herinnert me eraan dat ik mijn mond moet houden. De medewerker waarschuwt de journalisten dat ze afstand moeten hou-

den en wijst me de weg naar een lift; we proppen ons erin. De camera's blijven klikken tot de deuren dicht zijn. Ik zit klem achter in de lift, omsloten door mensen in pak.

We beginnen te zakken en dalen aftot diep onder de grond. Iedereen blijft stil op weg naar beneden. Mijn gedachten worden overspoeld door al het voorbereidingswerk dat ik met mijn advocaten heb gedaan: welke Amerikaanse wetten overtreden zijn en door wie, welke rechten ik wel en niet heb als niet-ingezetene op bezoek in Amerika, hoe ik op een rustige manier op beschuldigingen moet reageren en wat er gebeurt in het geval ik na afloop gearresteerd word. Ik heb geen idee wat ik kan verwachten. Dat heeft niemand.

De lift stopt en de deuren glijden open. Er is hier beneden niets te zien behalve een volgende deur, met een groot, rood bord waarop met witte letters GESLOTEN AFDELING staat. VERBODEN VOOR PUBLIEK OF MEDIA. We bevinden ons drie verdiepingen onder het Capitool van de vs, in Washington DC.

Achter de deur zijn de vloeren bedekt met zacht, kastanjebruin tapijt. Bewakers in uniform nemen onze telefoons en andere elektronische apparaten in beslag en leggen ze op genummerde schappen achter het bureau, één per persoon, en we krijgen allemaal een volgnummer. Ze vertellen ons dat we vanaf hier alleen potloden en papier bij

ons mogen hebben. En ze waarschuwen ons dat als we weer naar buiten komen, onze papieren geconfisqueerd kunnen worden als blijkt dat we aantekeningen hebben gemaakt van wat voor vertrouwelijke informatie dan ook.

Twee bewakers duwen een enorme stalen deur open. Een van hen gebaart ons door te lopen en een voor een stappen we een lange hal met gedimd tl-licht in. De muren hebben donkerhouten panelen en aan iedere kant van de gang staat een lange rij Amerikaanse vlaggen opgesteld. Het ruikt naar een oud gebouw, belegen en muf, met een vleugje schoonmaakmiddel. De bewakers leiden ons de hal door, gaan linksaf en weer een deur door. Boven de deur hangt een houten zegel waarop een enorme adelaar ons aanstaart, pijlen vast in zijn klauwen. We zijn aangekomen op onze bestemming: de Sensitive Compartmentalised Information Facility (SCIF) van de inlichtingendienstcommissie van het Amerikaanse Huis van Afgevaardigden – dezelfde kamer waar geheime vergaderingen van het Congres worden gehouden.

Bij binnenkomst word ik verblind door het felle tl-licht en mijn ogen hebben even tijd nodig om zich aan te passen. De ruimte is volstrekt onbeduidend: kale beige muren en een vergadertafel met stoelen eromheen. Het zou iedere kamer kunnen zijn in elk van de vele nietszeggende federale overheidsgebouwen die je overal in Washington ziet, maar ik word getroffen door de stilte van de scif. Het is er geluidsdicht en er zijn meelaagse muren waardoor afluisteren niet mogelijk is. De constructie is naar verluidt explosiebestendig. Dit is een veilige ruimte, een plek voor Amerika's geheimen.

Zodra we zitten, beginnen de leden van het

Congres binnen te druppelen. Medewerkers zetten mappen met tabbladen op tafel, één voor ieder lid van het comité. Adam Schiff, een vooraanstaande Democraat en afgevaardigde uit Californië, zit direct tegenover me en aan zijn linkerhand zit de afgevaardigde Terri Sewell, met Eric Swalwell en Joaquin Castro dicht bij elkaar aan het uiteinde. Ik word geflankeerd door mijn advocaten en mijn vriend Shahmir Sanni, een medeklokkenluider. We geven de Republikeinen een paar minuten om te komen opdagen. Ze komen niet.

Het is juni 2018 en ik ben in Washington om een getuigenis af te leggen aan het Amerikaanse Congres over Cambridge Analytica (CA), een defensie-aannemer voor psychologische oorlogvoering waar ik heb gewerkt en tevens de spin in een ingewikkeld web van Facebook, Rusland, WikiLeaks, de Trump-campagne en het Brexit-referendum. Als de voormalige onderzoeksdirecteur van CA heb ik bewijs meegenomen van de manier waarop het bedrijf een wapen maakte van Facebooks data en hoe de systemen die het heeft gebouwd miljoenen Amerikanen vatbaar heeft gemaakt voor propaganda van vijandige buitenlandse staten. Schiff neemt de leiding over de ondervraging. Als voormalig federaal aanklager is hij scherp en precies in zijn manier van ondervragen en dringt hij zonder tijd te verspillen door tot de kern van de zaak.

Heeft u met Steve Bannon gewerkt? Ja.

Heeft Cambridge Analytica contact gehad met potentiële Russische agenten? Ja.

Geloof u dat deze data gebruikt zijn om Amerikaanse kiezers over te halen om te stemmen op de president van de Verenigde Staten? Ja.

Er gaat een uur voorbij, en dan twee uur,

en dan drie. Ik heb er zelf voor gekozen om hier te komen en vragen te beantwoorden over hoe een liberale, homoseksuele Canadees van vierentwintig deel kon uitmaken van een Brits defensiebedrijf dat instrumenten voor psychologische oorlogvoering ontwikkelde voor alt-rightgroeperingen in Amerika. Ik was net afgestudeerd en had een baan aangenomen bij de SCL Group, een bedrijf dat kennis over informatiemissies leverde aan het Britse ministerie van Defensie en de NAVO. Westerse krijgsmachten worstelden met de aanpak van online radicalisering en de SCL Group wilde mijn hulp bij het opzetten van een team van datawetenschappers die nieuwe instrumenten konden ontwikkelen om online extremisme te herkennen en tegen te gaan. Het werk was fascinerend, uitdagend en opwindend tegelijkertijd. We stonden op het punt om nieuwe wegen in te slaan voor de cyberverdediging van Groot-Britannië, Amerika en hun bondgenoten en om de opkomende opstanden van radicaal extremisme online te bestrijden, met data, algoritmes en doelgerichte teksten. Maar door een reeks van gebeurtenissen die zich in 2014 voordeed, werd ons project gekocht door een miljardair die het gebruikte om zijn eigen geradicaliseerde revolte in Amerika op te zetten. Cambridge Analytica, een bedrijf waarvan bijna niemand ooit gehoord had, een bedrijf dat onderzoek naar psychologische profilering tot wapen maakte, kreeg het voor elkaar de wereld op zijn kop te zetten.

Als wapens in verkeerde handen vallen, wordt dat in militaire kringen ook wel *blowback* genoemd. Het leek erop alsof deze blowback midden in het Witte Huis ontploft was. Ik kon niet langer blijven werken aan

iets wat onze samenleving zo ondermijnde en dus luidde ik de noodklok en heb ik alles gerapporteerd aan de autoriteiten en samengewerkt met journalisten om het publiek te waarschuwen over wat er aan de hand was. En nu ik voor deze commissie sta, met een jetlag van de trans-Atlantische vlucht van gisteren, kan ik het niet helpen dat ik me onder druk gezet voel door de vragen die steeds scherper worden. Mijn pogingen de fijne kneepjes van de activiteiten van Cambridge Analytica uit te leggen, zorgen meerdere malen voor verwarde gezichten, dus pak ik maar een map en schuif hem naar de Congresleden. Wat kan mij het ook schelen, denk ik. Ik ben al zo ver gekomen dat ik hun net zo goed alles kan geven wat ik bij me heb. Er zijn geen pauzes en de deur achter me blijft de hele tijd gesloten.

Ik zit opgesloten in een benauwde kamer zonder ramen, diep onder de grond. Ik kan niets anders doen dan recht in de ogen van deze Congresleden kijken, die er allemaal achter proberen te komen wat er in vredesnaam met hun land gebeurd is.

Drie maanden eerder, op 17 maart 2018, hadden *The Guardian*, *The New York Times* en *Channel 4 News* tegelijkertijd de resultaten van een gemeenschappelijk onderzoek gepubliceerd dat een jaar geduurd had, een bal die aan het rollen was gebracht door mijn besluit om de waarheid te onthullen over het reilen en zeilen van Cambridge Analytica en Facebook. Mijn coming-out als klokkenluider had gezorgd voor het grootste datacriminaliteitsonderzoek in de geschiedenis. In Groot-Britannië waren de National Crime Agency (NCA), MI5 (de binnenlandse inlichtingendienst van het VK), de Information Commissioner's Office (de toezichthoudervoor gegevensbescherming),



de kiesraad en de politie van Londen er allemaal bij betrokken. In de Verenigde Staten waren de FBI, het ministerie van Justitie, de Securities and Exchange Commission (SEC) en de Federal Trade Commission (FTC) aan boord gekomen.

Tijdens de weken voor die eerste publicatie kreeg het onderzoek van speciaal aanklager Robert Mueller de nodige aandacht.

In februari had Mueller dertien Russische staatsburgers en drie Russische bedrijven aangeklaagd. Het betrof twee afzonderlijke beschuldigingen van samenzwering. Een week later kwamen de aanklachten tegen de voormalige manager van de Trump-campagne Paul Manafort en zijn plaatsvervanger Rick Gates. Op 16 maart ontsloeg procureur-generaal Jeff Sessions de onderdirecteur van de FBI, Andrew McCabe, iets meer dan vierentwintig uur voordat hij met pensioen zou gaan. Iedereen was wanhopig op zoek naar informatie over wat er was gebeurd tussen de campagneleiders van Trump en Rusland, maar niemand was in staat geweest om een en ander met elkaar in verband te brengen. Ik zorgde voor het bewijs dat Cambridge Analytica koppelt aan Donald Trump, Facebook, de Russische geheime dienst, internationale hackers en Brexit. Dit bewijs onthult hoe een obscure buitenlandse defensieaannemer zich bezighoudt met illegale activiteiten en ook is gebruikt voor de overwinning van de Trump- en de Brexit-campagnes. De e-mails, interne aantekeningen, rekeningen, geregistreerde banktransacties en projectdocumentatie die ik had meegenomen, lieten zien dat Trump en Brexit eenzelfde strategie hadden gebruikt, aangestuurd door grotendeels dezelfde personen – dit alles onder een schim van heimelijke deelname door Rusland.

Twee dagen nadat het verhaal was gepubliceerd, werd er in het Britse Lagerhuis een *urgent question* (vraag met spoed) ingediend. Het leidde tot een zeldzaam moment van solidariteit tussen de regering en de oppositie, waarbij er eensgezind gesproken werd over Facebooks nalatigheid waardoor het platform een vijandig propagandanetwerk voor verkiezingen was geworden, met alle gevolgen voor westerse democratieën van dien. Een volgende golf verhalen concentreerde zich op de Brexit, waarbij de integriteit van het referendum ter discussie werd gesteld. Ik had een verzameling documenten aan justitie gegeven die onthulden dat de Vote Leave-campagne geheime dochterondernemingen van Cambridge Analytica had gebruikt om zwart geld uit te geven aan het verspreiden van desinformatie op Facebook- en Google-advertentienetwerken. De kiesraad van het VK heeft vastgesteld dat dit onrechtmatig was en het complot is uiteindelijk een van de ergste schendingen met de meest verstreckende gevolgen inzake campagnefinancieringswetgeving in de Britse geschiedenis. Het kantoor van 10 Downing Street raakte in een communicatiecrisis toen het bewijs van Vote Leaves bedrog aan de oppervlakte kwam. De NCA en MI5 ontvingen later bewijs van de directe relatie tussen de Russische ambassade en de belangrijkste financiers van de pro-Brexit-campagnes tijdens het referendum. Een week later kelderde de waarde van Facebooks aandelen met 18 procent, oftewel tachtig miljard dollar. En de onrust zette door, culminerend in wat nog steeds geldt als het grootste verlies binnen een dag in de geschiedenis van de Amerikaanse aandelenkoersen.

Op 27 maart 2018 werd ik op het matje ge-

roepen bij het Britse parlement voor een rechtstreeks uitgezonden openbare hoorzitting, iets waar ik de volgende paar maanden redelijk aan gewend zou raken. We behandelden alles, van Cambridge Analytica's afhankelijkheid van hackers en omkoping tot Facebooks inbreuk op data en missies van de Russische geheime dienst. Na de hoorzitting hebben de FBI, de DOJ (het Amerikaanse ministerie van Justitie), de SEC en FTC onderzoeken ingesteld. De US House Intelligence Committee, de inlichtingendienst van het Amerikaanse Huis van Afgevaardigden, de House Judiciary Committee, de juridische commissie van het Amerikaanse Huis van Afgevaardigden, de Senate Intelligence Committee, de inlichtingendienst van de Amerikaanse Senaat, en de Senate Judiciary Committee, de juridische commissie van de Amerikaanse Senaat, wilden allemaal met me komen praten. Binnen een paar weken hadden ook de Europese Unie en meer dan twintig landen een onderzoek ingesteld naar Facebook, sociale media en desinformatie. Ik had mijn verhaal aan de wereld verteld en nu was ieder scherm in een spiegel veranderd die het naar mij weerkaatste.

Twee weken achter elkaar was mijn leven een chaos. De dagen begonnen om zes uur 's morgens met optredens in Britse ontbijtshows en Europese programma's en gingen vervolgens tot middernacht door met interviews op Amerikaanse zenders. Overal werd ik achtervolgd door verslaggevers. Ik

begon dreigementen te ontvangen. Uit angst voor mijn veiligheid moest ik lijfwachten inhuren voor openbare evenementen. Mijn ouders, die allebei arts zijn, hebben tijdelijk hun praktijken moeten sluiten vanwege de uitzinnige journalisten die vragen stelden en patiënten bang maakten. In de volgende maanden werd mijn leven bijna onhoudbaar, maar ik wist dat ik alarm moest blijven slaan.

Het verhaal van Cambridge Analytica laat zien hoe onze identiteit en ons gedrag koopwaar zijn geworden in de risicovolle datahandel. De bedrijven die controle hebben over de toevloed van informatie behoren tot de machtigste van de wereld; de algoritmes die zij hebben opgesteld, geven vorm aan gedachten op een manier die vroeger niet voor te stellen was. Ongeacht welke kwestie je het meest aan het hart gaat – vuurwapengeweld, immigratie, vrijheid van meningsuiting, godsdienstvrijheid – je kunt niet om Silicon Valley, het nieuwe epicentrum van onze perceptiecrisis, heen. Mijn werk voor Cambridge Analytica heeft de schaduwzijde van technologische innovatie ontmaskerd. We hebben geïnnoveerd. De alt-rightbeweging heeft geïnnoveerd. Rusland heeft geïnnoveerd. En Facebook, diezelfde site waar jij je uitnodigingen voor feestjes en babyfoto's deelt, heeft de ontkenning van die innovaties toegelaten.

**Dit boek verschijnt 18 september 2020**

**‘Adembenemend, meer dan inspirerend  
en wijs bovendien.’ – NRC**

**‘De beste interviewserie van het jaar.’ – Matthijs van Nieuwkerk**

**‘Een schitterende serie gesprekken.’ – Sheila Sitalsing, *De Volkskrant***



**Cadeautip!**

**NU IN DE BOEKHANDEL**

# COBI VAN BAARS



Foto: © Godelieve Krekelberg

Cobi van Baars is naast schrijver schilder. Ze debuteerde in 2017 met de roman *Schipper & Zn.* gevolgd door haar tweede roman *Over het krakende ei* (2019). Met *Branduren* bouwt ze gestaag aan een overtuigend oeuvre en bevestigt ze opnieuw haar talent om met weinig woorden hele werelden op te roepen.

# BRANDUREN

## Branduren in het kort:

*Branduren* is een ontroerend verhaal dat met verschillende stemmen wordt verteld. Stemmen die elkaar aanvullen, overlappen en tegenspreken maar stilvallen als het leven zijn grenzen raakt. 'Als ballast nog niet bestaat of weer wegvalt.' Barbara ontwaakt op de dag waarop haar dochter Naomi is uitgerekend. Een dag die beladen is van zichzelf, maar voor Barbara ook herinneringen oproept aan het leven 'voor de brand'.

In de roman beleven we een geboortedag en een sterfdag. Twee gebeurtenissen waarbij Naomi's familie samenkomt in een te kleine ruimte. Uren waarin groot en klein leed door elkaar lopen en de toch al moeizame verstandhouding zwaar onder druk komt te staan.

In beeldende, indringende en tegelijk ingehouden taal weet Cobi van Baars de onderstromen van het menselijk gemoed te schetsen en haarfijn bloot te leggen welke psychologische mechanismen er binnen een familie werken. Zo weet ze een universum op te roepen waarin je wil blijven maar tegelijk uit wil verdwijnen, even onontkoombaar als het leven zelf.

EEN INDRINGENDE  
ROMAN OVER DE GRENZEN  
VAN HET LEVEN



Over eerder werk:

'Het is knap hoe snel van Baars een ijzige spanning weet op te bouwen – en moeiteloos weet vast te houden.'

•••• – NRC Handelsblad

# BRANDUREN

---

Naomi is van na de brand. Van haar bestaat alles nog. Zittend in bed, het kussen in mijn rug, probeer ik op te roepen wat er in de metalen koffer op zolder ligt. Minstens drie albums met babyfoto's, een paar gloednieuwe knuffels, het roze rompertje dat ze de eerste dag droeg en de rode schoentjes met wreefbandjes. Heel soepele schoentjes waren dat. Ik was er helemaal voor naar Amsterdam gereden, dat deed ik toen nog. Witte sokjes droeg ze in die schoentjes, witte sokjes met omgeslagen, kanten randjes. Daarin zette ze haar eerste stapjes. Haar blonde krullen met een speldje vastgezet. Telkens opnieuw trok ze dat speldje uit. Een sterk eigen willetje had ze. Toen al.

Ik kijk naar de telefoon op mijn nachtkastje, maar raak hem niet aan. Ze heeft niet gebeld, ik heb net gekeken. Met mijn gezicht naar het raam probeer ik me te herinneren wat ze boven die schoentjes droeg. Een jurkje waarschijnlijk. Ze droeg bijna altijd jurkjes. In de winter met een maillot eronder, in de zomer zo op de huid. Ongeveer tot het einde van de lagere school. Toen ging ze spijkerbroeken dragen en dat doet ze nog steeds.

Ineens pak ik toch mijn telefoon. Nee, ze heeft niet gebeld. Meldingen, volume, verbinding: alles is hetzelfde als tien minuten geleden. Met tegenzin leg ik hem terug. Ik neem een slok van de koffie die Gerrit me gebracht heeft en stuur mijn gedachten opnieuw naar Naomi. Dat is mijn nieuwe tactiek. Denken aan Naomi. Herinneren.

‘Ontbijt!’ roept Gerrit vanuit de hal.

‘De buurvrouw is nog niet op,’ zeg ik. De tafel is gedekt en de eitjes zijn gekookt. De keuken ruikt naar geroosterd brood, maar de broodrooster is al uitgeschakeld, het snoer hangt demonstratief over het aanrecht naar beneden. ‘Haar auto staat er nog en het is helemaal stil. Ik hoor boven ook niks.’

‘Misschien slaapt ze uit.’

Ik schud mijn hoofd. ‘Nee, het is vrijdag en dan werkt ze ’s ochtends. Altijd. Ze heeft zich verslapen.’ Ik zucht. ‘Zul je zien dat ze in de haast haar apparaten niet uitzet.’

‘Barbara...’

‘Hoor!’ Ik steek mijn vinger op. ‘Luister maar. Nú pas komt ze de trap af. Hoor je hoe haastig? Blote voeten nog.’ Ik kijk op de klok in de keuken. ‘Achttien minuten te laat.’ Ik trek mijn mouwen wat verder over mijn armen en schuif aan tafel. Mijn telefoon raakt het glazen blad met een tik. Ik controleer of ik met die aanraking niets aan- of uitgezet heb.

‘Het is de dag vandaag, hè,’ zegt Gerrit dan, ‘10 maart.’

Ik smeer mijn boterham. Aan de andere kant van de muur gaat een stekker in een stopcontact. Weer steek ik mijn vinger op. ‘Ze gaat toch nog koffiezetten. Of brood roosteren. Of strijken.’

Zwijgend neemt Gerrit zijn krant op. Boven de koppen schudt zijn hoofd. Ik leg een plak kaas op mijn brood. Kauwend kijk ik weg van Gerrit. De straatlantaarn voor ons huis laat streepjes licht op de leren bankvallen. Hij lijkt scheef te staan, de bank. Ik hel

wat naar links en kijk naar de lijnen van de tegels op de vloer. Ja, scheef.

Achter de scheidingsmuur klinkt het geluid van hakken op hout. Het gaat van de keuken via de kamer naar de hal. Met een klap valt haar voordeur dicht. Ik stop met kauwen. Door de luxaflex zie ik haar vertrekken. Ze draagt een roetzwarte jas, haar gevlekte sjaal floddert er als een slordige vogel achteraan. Het blonde haar, dat ze meestal opsteekt, hangt los. Halverwege de voortuin laat ze haar sleutels vallen.

‘Zie je wel,’ zeg ik, ‘stekker nog in de muur.’

Gerrit laat zijn krant zakken. ‘Dat maakt voor jou toch niet uit.’

‘Dat maakt wel uit! Nou kan ik niet weg. Wat nou als het haar strijkijzer is? Of de broodrooster?’

‘Barbara! Overal zit een beveiliging op tegenwoordig. Na een minuut of vijf slaat ieder apparaat vanzelf af.’

Gerrit bijt in zijn brood en slaat een pagina om. Een paar minuten is het stil. ‘Ach!’ zegt hij dan, ‘ach!’

‘Wat?’ vraag ik met tegenzin.

‘H.H. ter Balkt is overleden.’

‘Die...’

‘Dichter. P.C. Hoofd-prijs. Constantijn Huygens-prijs.’

‘Ken ik niet.’

Gerrit zucht en vouwt zijn krant dicht. ‘Het stof dat je meezeult, wordt je op een dag te veel.’ Hij bukt zich voor zijn aktetas en schuift de krant tussen een paar dossiers. ‘Het is tijd. Ik moet gaan. Wat ga jij doen vandaag?’

Ik haal mijn schouders op, gebaar naar het huis dat aan het onze grenst, zo dichtbij dat we een muur delen. Gerrit zucht. Minder diep dan voor Ter Balkt.

‘Ga je niet zitten waken hier? En ook niet

wachten op telefoon van Naomi? Het kan nog wel twee weken duren. Bel haar gewoon. Dan weet zij dat je aan haar denkt en dan weet jij hoe het ervoor staat.’

‘Dat kan toch niet! Ik kan toch niet zomaar gaan bellen. Dit is de uitgerekende dag. Misschien is ze al bezig.’

Voor de derde keer zucht Gerrit. ‘Bel Tjits dan. Misschien heeft zij contact gehad.’

‘Tjits? Tjitske, bedoel je? Die zal echt niet meer weten dan ik, hoor. Ik ben de moeder. Naomi belt mij het eerst.’

Gerrit kijkt me aan. ‘Natuurlijk belt Noom jou het eerst, maar misschien heeft Bient háár gebeld. Tjitske is ook moeder. Zij wordt ook oma.’

‘Bient? Gebeld? Pfff.’ Ik pak mijn ei en tik de kop eraf.

‘Hè, Barbara, je weet wat ik bedoel. Nou ja, ik moet gaan. Ga jij vooral iets doen vandaag? In ieder geval naar de supermarkt. Dat moet je blijven doen. Dat zeker. Maar als je je telefoon meeneemt, kun je ook best wat verder van huis. Ik snap wel dat je nu... maar Bar, laat je er niet door gijzelen.’

In het voorbijgaan drukt hij een kus op mijn kruin. Zijn stappen hameren door de hal tot de voordeur in het slot valt. Ik schuif mijn bord van me af en laat mijn rug tegen de stoelleuning zakken. Sinds wanneer noemt hij haar Tjits?

Minutenlang blijf ik zitten. Ik kijk een paar keer naar mijn telefoon, maar het lukt me ervan af te blijven. Uiteindelijk is het de scheve bank die me in beweging krijgt. Ernaar kijken kost me meer energie dan opstaan en hem rechtzetten. De bank zelf is het probleem niet. Het zijn de lijnen van de tegelvloer die me dwingen. Ik zet de bank precies op de streep. Stop mijn handen in

de zakken van mijn badjas en loop naar het raam. De bomen zijn kaal en de straat is leeg. Het is nog halfdonker.

Denken aan Naomi. Herinneren.

Ik herinner me de keer dat ik hier stond met Naomi in mijn armen. We stonden wel vaker voor dit raam, maar die ene keer herinner ik me helder, compleet. We woonden nog niet lang in dit huis, de weg was nog maar net bestraat, er lag zand op de klinkers dat nog in de voegen moest vallen. Het zal lente geweest zijn, want er bloeide iets in de voortuin. Het raam stond open en Naomi paste precies in mijn armen. Rozige sokjes droeg ze en een wit kruippakje. Ze strekte haar armpje naar me uit, een mollig armpje dat eindigde in een opengesperd handje. Met dat handje probeerde ze mijn neus te grijpen. Ze slaakte een kreet toen het lukte en op dat moment, ineens, rook ik bloemen. De geur moet vanuit de voortuin het huis in zijn gewaaid. Voor het eerst in achttien maanden rook ik geen brand, maar bloemen. Een blend van sering en jasmijn. In flarden kwam de geur voorbij, zo subtiel dat ik bang was de vlag met mijn adem te verjagen. Op dat moment had ik graag gordijnen gehad, weet ik nog. Zacht wapperende doeken die ik als een katoenen cocon om mij en Naomi had kunnen sluiten. Maar ik had geen gordijnen in mijn nieuwe huis, ik had voor metalen luxaflex gekozen.

Met mijn knie druk ik de bank weer scheef op het tegelpatroon. Dat moet ik niet ook nog gaan doen, dingen rechtzetten. Het is al lastig genoeg. Vooral nu, nu die telefoon erbij gekomen is.

Ik stapel de borden op elkaar en breng ze naar het aanrecht. De melk, kaas en boter leg ik in de koelkast, de kaas expres scheef. Met de telefoon in mijn hand loop ik naar

de muur naast de keukendeur. Een beetje geknield druk ik mijn oor tegen de markering op het stucwerk. Op deze hoogte vang ik de meeste geluiden, waarom weet ik niet. De televisie van de buurvrouw staat niet aan. Of hij op stand-by staat, kan ik vanaf de straat zien, vanaf de plek waar onze brievenbus staat, maar daarvoor moet ik aangekleed zijn.

Ik stal mijn telefoon op het handdoekenkastje in de badkamer. Om te voorkomen dat er kortsluiting ontstaat, heb ik hem in een plastic zakje gewikkeld. Twee keer controleer ik of ik met dat wikkelen niks aan- of uitgezet heb en of het display vanuit de douche goed zichtbaar is. Dan pas kleed ik me uit.

Het licht in de badkamer is genadeloos, gelukkig komt de spiegel maar tot mijn navel. Alleen mijn borsten zijn vol in beeld. Ook die worden oud. Je ziet het niet alleen aan de vorm, maar ook aan de tepel, daar zit een rimpel in. Net onder de tepel plooit de tepelhof in een halve cirkel. In de spiegel lijkt het een lach, maar als ik van boven naar beneden kijk, zie ik een kwaadaardige grimas.

‘Oma,’ probeer ik hardop. Het klinkt ontzettend oud.

Met mijn vingertoppen trek ik mijn haar een beetje uiteen. Een grijze lijn klieft mijn kapsel in tweeën. Het is al vier weken geleden dat ik het voor het laatst geverfd heb. Dichter bij de uitgerekende datum durfde ik toen niet te komen. Achteraf had ik beter twee weken later kunnen gaan. Of vier. Op dit moment vraag ik me zelfs af waarom ik gisteren niet gegaan ben en waarschijnlijk stel ik me morgen dezelfde vraag.



Rond halfelf maak ik het rondje dat ik van mezelf maar één keer per dag mag maken. Op vier verschillende plekken druk ik mijn oor tegen de scheidingsmuur. Eén keer in de woonkamer, daarna op de gemarkeerde plek naast de achterdeur waar ik vaker per dag mag luisteren, dan midden op de trap en vervolgens naast de verwarmingsketel op zolder. Op de terugweg test ik alle rookmelders. Ook dat mag maar één keer per dag. Als ik ze vaker laat piepen, weet ik niet wanneer de batterijen leeg zijn. Nu weet ik

dat ze altijd werken als ik ze ieder seizoen verwissel.

Na het piepen druk ik, beneden in de gang, mijn oor tegen de stalen deur van Gerrits kamer. Ik luister met tegenzin en ben opgelucht als ik weer rechtop sta. Voor de zoveelste keer kijk ik op mijn telefoon. Niks. Nog drie uur voor de buurvrouw thuiskomt en ik boodschappen kan doen.

***Dit boek is reeds verschenen***

# BOEKENVERLANGLIJST

## IK WIL GRAAG LEZEN:

CURTIS SITTENFELD <b>Rodham</b>	<input type="checkbox"/>	COLSON WHITEHEAD <b>De jongens van Nickel</b>	<input type="checkbox"/>
WIETEKE VAN ZEIL <b>Altijd iets te vinden</b>	<input type="checkbox"/>	ANTON DE KOM <b>Wij slaven van Suriname</b>	<input type="checkbox"/>
NELLEKE NOORDERVLIET <b>De val van Thomas G.</b>	<input type="checkbox"/>	VAMBA SHERIF & EBISSÉ WAKJIRA-ROUW (RED.) <b>Zwart. Afro-Europese literatuur uit de Lage Landen</b>	<input type="checkbox"/>
LODEWIJK PETRAM & SAMUËL KRUIZINGA <b>De oorlog tegemoet</b>	<input type="checkbox"/>	AFUA HIRSCH <b>Waarom ras ertoe doet</b>	<input type="checkbox"/>
EMILY ST. JOHN MANDEL <b>Het glazen hotel</b>	<input type="checkbox"/>	ANN PETRY <b>De straat</b>	<input type="checkbox"/>
PIETER SIJERSMA <b>Hans Wiegel</b>	<input type="checkbox"/>	IAN BURUMA <b>Het Churchillcomplex</b>	<input type="checkbox"/>
ROB VAN ESSEN <b>Een man met goede schoenen</b>	<input type="checkbox"/>	PHILIP SNIJDER <b>Het smartlappenkwartier</b>	<input type="checkbox"/>
FRANS DOUW <b>Het zijn mensen</b>	<input type="checkbox"/>	SANDER HEIJNE & HENDRIK NOTEN <b>Fantoomgroei</b>	<input type="checkbox"/>
NICK HORNBY <b>Op het eerste gezicht</b>	<input type="checkbox"/>	CHRISTOPHER WYLIE <b>De grote datarroof</b>	<input type="checkbox"/>
MALCOLM GLADWELL <b>Praten met vreemden</b>	<input type="checkbox"/>	COBI VAN BAARS <b>Branduren</b>	<input type="checkbox"/>

**'Een memorabele verteller en een opvallend  
nieuw talent.'** – THE OBSERVER

**'Een rijke, schitterende roman over rampspoed  
en rouw.'** – THE GUARDIAN

**'Onvergetelijk... Een klassieker.'** – MAX PORTER





HORNBY  
OP  
HET  
EERSTE  
GEZICHT

glazen  
hotel

HET  
SMARTLAPPEN  
KWARTIER  
PHILIP SNIJDER

RODHAM  
ANN PETRY

RAAT

Lodewijk Petram  
Samuël Kruijzinga  
ROB VAN ESSEN

ALTIJD IETS  
TE VINDEN  
DE KUNST VAN HET COÖRDINEREN  
WOUTER VAN ZIJL

Het Churchill-complex  
IAN PERUMA

Frans Douw  
HET ZIJN  
MENSEN

WIJ  
SLAVEN  
VAN  
SURINAME  
ANTON DE KROM

Nelleke  
Hoorder-vliet  
van Thomas C.

EEN MAN  
MET GOEDE  
SCHOENEN  
ROB VAN ESSEN

Waarom  
ras ras ras  
ras ras ras  
ras ras ras  
ertoe doet  
Ahaad Mawardi

Malcolm  
GLADWELL  
Praten met  
vreemden  
Wat we moeten weten over de  
mensen die we niet kennen

ZWART

DE GROTE  
DATAROOF  
CHRISTOPHER WYLIE

FANTOOM  
GROEI  
WAAROM WE  
STEEDS HARDER  
WERKEN VOOR  
STEEDS MINDER

PIETER SI...

Het glazen  
hotel

HET  
SMARTLAPPEN  
KWARTIER  
PHILIP SNIJDER

RODHAM  
ANN PETRY

DE  
STRAAT

De oorlog  
tegemeet

Ha  
W...

ALTIJD IETS  
TE VINDEN  
DE KUNST VAN HET COÖRDINEREN  
WOUTER VAN ZIJL

Het Churchill-complex  
IAN PERUMA

Frans Douw  
HET ZIJN  
MENSEN

WIJ  
SLAVEN  
VAN  
SURINAME  
ANTON DE KROM

Nelleke  
Hoorder-vliet  
van Thomas C.

EEN MAN  
MET GOEDE  
SCHOENEN  
ROB VAN ESSEN

Waarom  
ras ras ras  
ras ras ras  
ertoe doet  
Ahaad Mawardi

Malcolm  
GLADWELL  
Praten met  
vreemden  
Wat we moeten weten over de  
mensen die we niet kennen

ZWART

DE GROTE  
DATAROOF  
CHRISTOPHER WYLIE

Het glazen  
hotel

SLAVEN